

GOR

AŞUN
2015
KİNE 10TL

3

mezma

“Anlizu” kalmayalım diye!

Gor’un üçüncü sayısını acılardan arda kalan zamanı değerlendirerek çıkarıyoruz. Suruç, Ankara ve bu satırların yazıldığı günde yaşanan Paris katliamları... Hopa, Borçka ve Hemşin’deki sel felaketleri...

Bütün bu yaşananlar belli bir “insanlık değerleri”nin sonucu aslında. Eşitsizliklere dayanan, farklılıklara tahammülsüz, değerler, kimlikler arasında hiyerarşiler kuran, doğayı sömürmeyi amaç edinen “insanlık değerleri”nin. İnsan kaynaklı bütün bu felaketlerden kurtulmak için hiç kuşkusuz yeni “insanlık değerleri” skalası oluşturmamız gerekiyor.

Gor’un felsefesi, hakikatin bir özü olduğunu düşünen ve kendisinin o özü keşfettiğine inanan ve de herkesi, her şeyi bu inanca göre değerlendiren zihniyete karşı fark(lılık)ı, özeli, özgün olanı yaşar kılan “yeni insanlık değerleri” paylaşmaktadır. Azın çoğa, küçüğün büyüğe, zayıfın güçlüye, farkın bütüne katılmasını, tabi kılınmasını tabii bulan milliyetçi bakış açısından bu felsefe “mikro-milliyetçilik” olarak eleştirilmektedir! Oysa doğanın bütün esprisi farkta, farklılıklardadır.

Bu nedenle Gor, sadece Hemşin kültürünü tanıtan bir folklor dergisi değildir. Kültür, kimlik, ötekilik, kardeşlik vb. üzerine düşünen bir dergidir. Nitekim geçen sayımızda kimlik üzerine hazırladığımız dosya ile “kimlik ve kimlik siyaseti”nin artı ve eksilerine dair tartışmaya müdahil olmaya çalıştık. Bu sayımızda da, dil üzerine bir dosya hazırladık.

Birleşmiş Milletlerin yayımladığı Tehlike Altındaki Diller Atlasında Hemşince, kesinlikle tehlikede olan arasında sayıldı. Bu dili dünyada kaç kişi tarafından konuşulduğuna dair bilgi yok. Ayrıca bu dille ilgili çok fazla bilimsel araştırma da mevcut değil. Ulus-devletlerin asimilasyoncu politikaları yüzünden de anadillerde eğitim-öğretimin ve dahi konuşulmasının yasaklanması sonucu başka birçok dil gibi Hemşince de hızla yok oluşa doğru gidiyor.

Diğer taraftan dil, bir kimliği oluşturan en önemli parçalardan biridir. Bazıları dilin, kimlik tartışmasında merkez olduğunu ileri sürmektedir. Hemşinliler açısından dilin böyle bir merkeziliği yoktur. Çünkü hiç Hemşince konuşmayan, bilmeyen birçok Hemşinli vardır. Ki Gor’un Türkçe Hemşince çıkması da bu nedenle. Bununla beraber belli bölgelerde konuşulmaya devam eden Hemşincenin sözvarlığının ortaya çıkarılması, geliştirilmesi, bu dilde yazınsal metinlerin üretilmesi, dilin kullanıldığı bölgelerde anadilde eğitim hakkı kapsamında öğretilmesi hem dil hakları hem de kimlik hakları açısından savunulması gereken bir görevdir.

Diller, anadil hakkı gibi konular kimlik sorunu ile birlikte ele alınsa da, aslında onu aşan bir mahiyete sahiptir. Çünkü dil, insanın doğa-insan-kendi ile alakalı bütün bilgisinin mahfuzudur. Her kültür kendi yaşam dünyası içinde bu bilgiyi üretir ve saklar. Dil ailesinin herhangi bir parçasının kaybı, işte bu “bilgi”nin kaybolmasıdır. Ve bu kayboluş, insanın, “insanlık”ın dilsizleşmesi, sessizleşmesi, kendini ifade etme imkânlarının azalması anlamına gelmektedir.

Hemşince konuştuğu halde dergide yayınlanan Hemşince yazıları okuyamayanların durumu bu “dilsizleşmeyi”, “sessizleşmeyi” örneklemektedir. Sadece bu nedenle, bir dilin, dialektin, ağzın unutulmasına dur demesi bakımından bile Gor çok önemli bir “insanlık görevi”ni ifa etmektedir.

Ve her adımda yeni katılımlarla, eleştiri ve önerilerle eyleyişine devam ediyor, Gor. Yazmak, yaratmak zor bir iştir. Yok olmakta olan bir dilde yazmak ise neredeyse imkânsız. Buna rağmen imkânsızı deneyen arkadaşlarımızı kutluyoruz. Diğer taraftan daha fazla kişinin emeğine, cesaretine ihtiyaç olduğu da muhakkak. Kültür, tarih, dil vb. alanlarda, birçok bölgedeki Hemşinlilerle ilgili araştırmalar olmadığı gibi olanların da çeşitli yönleriyle tamamlanması, geliştirilmesi gerekiyor. Üniversitelerde, özellikle bölge üniversitelerinde bu alanlarda yüksek lisans, doktora çalışmalarının yapılmasını sağlamak, bu açığı büyük oranda kapatacaktır.

Bu sayımızda olduğu gibi Hemşincenin yeni yazarlarıyla tanışmayı umduğumuz dördüncü sayımızda görüşmek üzere....

GOR

Kapak fotoğrafı: Uğur Biryol

GOR

HEMŞİN KÜLTÜR DİL TARİH DERGİSİ
ALTI AYDA BİR YAYIMLANIR
SAYI : 3 - AŞUN/SONBAHAR 2015

DİLİ : **Türkçe- Hemşince**

YAYIN TÜRÜ : **Yerel Süreli Yayın**

SAHİBİ
Mehmet Ali Gümüşkaya

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Hikmet Akçiçek

YAYINA HAZIRLAYANLAR
Hikmet Akçiçek, Cemil Aksu, Adnan Genç, Evrim Kepenek, Mahir Özkan, Mine Üçüncü, Efrayim Yılmaz,

BU SAYIYA KATKIDA BULUNANLAR
Hikmet Akçiçek, Cemil Aksu, İsmail Akyıldız, Elif Altunkaya, Nursel Ataman, Gürkan Aydın, Ramazan Balcıoğlu, Adnan Genç , İbrahim Karaca, Neşe Kaya, Evrim Kepenek, Ayşenur Kolivar, Mahir Özkan, Sevile Özkan, Şerif Sarı, Kemal Nabi Ünal, Yusuf Vayiç, Vahan Varvastyan, Efrayim Yılmaz, Saim Yılmaz

TASARIM
Ramazan Balcıoğlu

YÖNETİM YERİ
Lus Ajans, Kumburgaz Merkez Mah. Mera Sok.
No: 18 Büyükçekmece / İSTANBUL
TEL: 0212 8522339
E-MAİL : **gordergisi@gmail.com**

BASKI
HAT Baskı Sanatları San. Tic. Ltd. Şti.
Litros Yolu, 2 Makbaacılar Sitesi, A Blok
No: ZA 5 Topkapı/İstanbul
Tel: 0212 567 77 66

GOR

içindekiler

GARANLUĞMEŞA...

Bazi darestan Seftagyuzin 10-15 an hedev soy hava gellir, entame tez viyelluş uzelçeni medziye, goviye kiçm al ardzin deyi lerine. Mek bidzignis al, ertak u Xopa'i var var pobik kuzaki.

Hikmet Akçiçek

Oxte- ut daragan elluşes bidi, meroke Garanluğmeşain gyuzluğ ginuşi u geban ana. Ergu dari im dadove gatsak deyi aman medisa. 3. darin Siftagyuzin 8'iner ta 9'in ore lernan kyoçats hakvan im dade Tavgetin oğane Garmidoçan engav u merav. Hakvena deniye kaguşi gebak ana "inçug mek joğvevik, pere partsenik, tuk campan elek, goviyed keşetsek kenatsek, mek, edetvenud jemniguk" astin medziye. Mek dağakes goviye gamats gamats keşetsak kenatsak.

Bilbilan Xanan hed gortnine hedk ağadzunen arabenin, anine gertan kukan mer lernukniyus. Bazi dağnuke endağ tendağ gellir campun, bazi dağ xarg gonnagur, araban zargudar guttar nen antsnele. Tavgetin oğe kellaki, Garmidoçe hedetvenus eyev jemnets. Ays or u bes medisa, araban mezi jemnets ana, arabin hede terçuşi geba. Bidzi xarg me gar, araban an xarge nen antsnele zargudar eyed, ana..... im dade mods i var kelxun varan engav arabatsan. Angecvenun ağun eyev deyi aman kidim, aman medis menatsadza.

İm dade merav ana yes 10 daragane, ilk maktabin çorsn i var ertoğe. An darin gyuzluğ ginal ç'gartsak. İm dadin arak, var antsak Xopa i var. Tergetsiye goviye keşetsin peyin edetvenus. İnçbes oxtunaker ç'kidim; im dade meradzer, mem al desnoğçe, danoğ Xopai hoğe tenoğen u ternu indzi ali govoun mode obol genen. Yunus'in Femi'ner takidum, varetsav haral indzi u "dağas darek, goviye dard enemik, mek hozaik" asats u yes al kyoçove im dadin cenazein hed kenatsi Xopa i var. 3-4 or u hedev goviye inçug Borçxa egadzen, ali yes u hoparner ta vover ç'kidim tem kenatsak. Borçxa'tsan coroxin hedn i var egak Cefukan i var Makriyal pobetsak. Bağlivan ander an Katapxiain posin meg kişer me bargetsak, hakvan meg erand ezanov me zartetsak, kidim ta serdis vare an ezane arav u darav, ter aman medisa. Ays hadig var herika... tarnak Garanluğmeşain hekiyan...

Hukumatin hesabe Ağostosin ersune ellir, gebçegun millate lernan varn i var işnuşi. Mek esas yaylaciniyes Ağostose axer genaki. Araç gov çunnoğnin, kiç gov unnoğnin kişnen lernan. Meg hakvana me yatxin meç zartaguki dun kaguşin tsenin hed. Ençağe deniye tummayi gavarov dzadzuker. Aşnan ertuşin oxtin gavare kagak dane meçe tizaguki, tsoğern al vergalnak duvarin vaan ya da dane edetin ergentsenaguki. Kaynan kaki ana al, tsoğiye ali dağe tenak gavarnin ustalukli şaraguki, dune dzadzgaguki. Dzadzgak hedev meg ergu dağ gategur, aner al şidgak tamnaguki dane pane. İm medz ▶▶▶

Campan Xarkbaşitsan hedev Xertvisin kağe kuka, Xertvisin kağan inçug Kutul'e Garanluğmeşana. Xertvisin kağin meg cote Garanluğmeşain meçna.

hopore dağan, axkad Temal'in Muzefer'e garmir 63 Dodge me unir, mer lerine kyoçe şade an giyegur Xopa u lern i ver, lernan Xopa i var. Ertal kale ginuşi ama, kaynan emmenu araç mezi danigur lern i ver, lernan işnuşin oxtin al emmenu edisoğe mezi kinçesner.

Kyoçiye viyellen hedev kani me or al mek gyuzluğ ginoğnis lerine ginaguki. Vayi kağin Gadoğun sirain u Sarxoşin sirain 3-4 maldiri dane 5-6 hoki, vertin mer kağin al 2-3 dane, govoun hed, mek menaguki 4-5 hoki. Gocca kağe insuzluğe kengir, mart zore bila şevaigur. Aman meg igun me, mer tergitse, Bumba Gadire hakvan uşanakoç deyi uyine dune kagets mer dane egats. Nestadz, şeiye amnegu, ture patsvetsav, put genim ana meg halivor me lertin torbatsove duns i yus mednugu, vaxetsi, tus tera dağs i ver, ta isa al himi inçetsu a deyi, joğviya ya da koğ kidatsi. Put genim ana mer Bumba Gadir hopares ça ta? Medzoun imatsadze, kağe insuzna ana tsiyanniyove koğiye kukan, gov, şe, inç u kednun danigun, martu al zarar gudan deyi.

Bazi darestan Seftagyuzin 10-15 an hedev soy hava gellir, entame tez viyelluş uzelçeni medziye, goviye kiçm al ardzin deyi lerine. Mek bidzignis al, ertak u Xopa i var var pobik kuzaki. Bazi martik zate gyuzluğ ginal çen, govern al partsenen arabin, var gantsnen gertan Xopa i var, anots dağotse paxlaki gu, nağaguki halvornun hed lerine menuşan. Put ened ana meg hakvana me gargude guttar oğnuke, ya da tsune tozlaxtegur. Ençağe mek al bi emedeni ver kellaki lernan. İndzma araçi darestane, araç Ardaxan'in semtn i var, mer çamluğn i var gertan, Zenginiyurdin poğotsin, takirin kedin ya da Uzunçayirin maldirnun mod 15-20 or ginan, andi tarnan takrar lernukn i ver ver gantsnen Gyoleşenin oğn i var Garanluğmeşan gertan imiş. İm medz axpares Bagi'n, an darestanun hekiyan oyla xulusli anlatmiş gena u, şidag yes gyuzluğ gatsadzi bes gellim.

İm oxtunakes mer çamluğn i var ertal çaki, mer lerine keloxn i ver İliyasin sazn u ziyarete viy antsnir Gyoleşenin oğe kellak, andi al pose kişnaki. Gyoleşenin oğnan tayva, Ardanucin kağannuke ser enuşe martu ore ergentsenagu, aman erand dağa. Sağ semtin herevants ander İncexarxanin arengoğe gerevna, sol semtin Xarxanan al heru polorig partsenoğ, dzayre gedrevadzi bes pos, medz ziyarete. Bidzigutinas hedeva pobuş kuzim an ziyaretin keloxe, 50 daragan ağa ter kenatsadzçim. 36 daragane, İstanbul'an engerniyove bededuş egak lernuks i ver, ençağn al inçug mek pobetsak, merale engav, ne xarevetsav gocca sare meraln i yus, ertal ç'gartsak, ges campatsan Gyoleşenin lernan yed tartsak, kenatsak Karagyol'in mode bargetsak, 30 dariya emmen omar polore bededats Karagyole bila zor kedak, aman meraler, axkad mena.

Gyoleşenin posiye tummai çayirluğer... Çayire Çuruğin-Ağostosin gedregun, inçug mer eguşis oxte ya vegaladz gunnan xode ya da gunçul ağadz gunnan Pallignin... An polori xode poşxe çer, turli çaşit dzağigan anuş hodod xoder. Goviye oyla xulusli gardzen u aner ardzen ana kides ta mek geştanaki gu. Kani me or al andağ ginaki gu, kani me ori hama çadir, çaga inçik şinel çaki, kişere şidag astağknun dage bargaguki. Astağknin kides ta varanis i var vategun, aman şad astağke gar, inçug hakvan çaragdegun. Lusnikan tibnur zori bes lus gellir ander dağnuke... Pallignin mezi toğulçeni, uyintse govoun xode ardzetsnikoç deyi...

ASTADZUNİ TA?!

Dad u dağa Bicai arengoğ güzluğ ginagun. Halivore 5 vakit nemaze obol enelçi... arain dağin al gas ta "orti nemaz aa"... dağan gulağasmiş enelçi... güzluğe tamni viyelluşi akvaan halivores put gena ana dağan nemaz gena, ençağe halivore koyi dalov astadzuni ta "İiiiiii orti im İbraim ida ku nemazed isa Bicai arengoğiyes inçug yep menenag la u bededa"

Balcun hacin ver keller yatisi ezan gudar. Ella ya Rebbi, aman al ezan devuş gellir ta?

Emmenu araçi dariner deyi aman medisa, kani me orer Gyoleşenin posinaki, meg hakvana me ergu mart nekavants hed apvenun gobalniye, tastelov tastelov egin, medzoun hed yaar elluşi bes xabretsin "kaxacaxsiz, yarın sabah burda taş üstine taş, omuz üstine baş kalmayacax" asuşnin medisa. Megal hakvan viyelak andi, keşetsak goviye Xeva'i kağn u Gyoleşen'in kağe nen antsak, Garanluğmeşain semtn i yus mantartsak. Karakayai Arengoğ gasen andağ, çamluğn i yus mednelu, campun vetin yon baragin duşum aak. Kani me or al andağ ginoğuk, niyatniz amana. Ağude soyer, çaxe egadz, aşnan yeşilluğe engadzer çamluğin cotunake. Campun dage ağazin meçe xemuşi ama bidzig axporm al gar. Polore serpetsak, bidzig vak me tiyak, şerşerats çure. Kişer ağav mina 500-600 metro heru Karakayai barx astadz dağnan kaliye bolokuşi geban. Oyla şadeni, oyla bolokeguni u govoun zarar gudan deyi vaxelov, kun ellelu zor hakvan aak. Al meg igunm al gatsak ta ç'kidim, andi al viyelak. Gamats gamats goviye ardzelov, ardzelov kenatsak, oğe mantartsak, metnuşier Garanluğmeşain çayirluğe inçak.

Garanluğmeşan anune varana tummayi çami dzaroun meeeedz, medoğum tsağud mena. Ardanucan Ardaxan i ver ertoğ mer lerine hin campun varana. Himi an campan bidatsenelçik, Ardanucin kedn i ver, Xevai kağn i ver gertak lern i ver. Hem garca, hem al campan al soya. Arçi campan Ardanucan hed sol semtn i ver, Xarkbaşin i ver tarnagur, şadn al Ardanuce mednelu Berta u Tutunliin arengoğnine gertak Xarkbaşin pobaguki. Campan Xarkbaşitsan hedev Xertvisin kağe kuka, Xertvisin kağan inçug Kutul'e Garanluğmeşana. Xertvisin kağin meg cote Garanluğmeşain meçna. Kağin meçi poğotse nen antsnis ana inatin, campun dage, bidzi çayurluğin meç, yaats çapraz ergu vakan, bağ, erand, mubaağ çur me kuka. Araç andağ gungnik bağ çuran xemiguk. Xopa'u inçug an çeyin mode çeyie mola gelli lerine oxtin, an çuran hedev bağ çure gebçigu. Andi hedev 15-16 geroc tarnagu arabin campan, 1 saat me keşagu inçug Kutul... Xargbaşiin eresnis tibnoğ bağ havan Garanluğmeşain ternu mesetsenuşi gebçi gu. Mer gyuzluğ gatsadz dağnuke an virajnun neketn i var entu semtin meşain meçi çayirluğnouna.

Hedevu darestane an posern i var putenelov kiçm al gururov ç'kidanoğnun tsutsenegu aha ina polor gyuzluğ gatsadzim deyi. Darestanu hedev 1999 in 36 daragane İstanbolan 10 engerov mer lenuke otkentsi bededuş egak ana emmenu araçi igune im gyuzluğ gatsadz posin bargetsak. Mer duşum dağe tsaxud ağadzer, cotin çayirluğin bargetsak. Yes ali bidzigutinis bes yan egi ser ayi mer çaganun dağn i tus, aman oç çaga gar dağe oç gov, şun, oç al im dadn u megal halivornin...

Emmenu edisoği german tarnas hedev campan gerta gerta Kutulin dagi kedin cotin bidzi barxnine sol semtn i yus yed tarnagu. İndzi ama an barxan araç uruş aşxara, barxan hedev uruş aşxar. Barxan araç Garanluğmeşana; xode, hode, kede, barxe, dzare uruşa, an barxan hedev artuk al dzar ç'go, meşan tamnigu gorte gebçigu, 100 metro inatin al Kutul'in xanna. Kutul'an i ver lerna artuk. Kutul'in kelxin virajan ince xarxane gebçigu, ergena gerta arengoğnine... An İncexarxann al uruş hekiyamena, kani martu u ağçkan xerke aradzuni kelxan.

ince xarxan'in oğe
yes xereloğum soğe
yes meg xeral şemenim
kezi danoğum soğe ▶▶▶

İnce Xarxane gerta tag inatin Xevai lere pobigu, xoş Xevai lern al uruş hekiyamena ama, mednukoç antus himi. Xevai lere yed tarnas ana Bilbilan xane kengis, tag neketn i var arakagutse tibadz dağe Ardaxane gerevna.
Kutul'in gungak cağ şiş, mis gudaki, medz bidzig mançiye meg ergus al raki xemeguni. An oxtunake kani me xan gar Kutul, mis gepen, mis, yağ, madzun, banir dzaxegun. Martotsman Dursun'e ter an polora. Çadir Kurt gasik mek Hamşetsikes anots... Mer medziye soy pan aselçen Çadir Kertoun hama, mer lizus al kiç me anlamiş gellin

gasen, aman metkisa. A(y)s dari Artvintsi Çadir Kurt me eyev kedav indzi, asats ta mek al Hamşetsiik, mer medziye Hemşinan egadzik gasen. Ç'kidim al şidaga şidag ça, mezi al Fille gasin imiş, aha da himi imatsi. Fille, Diyarbakiri Kertnotsin Kertiye Xiristiyannun, emmenu şadn al Ermeninoun gasin, aman gartatsadzim. Xelkes xarevetsav, inç asim.
Mem al Garanluğmeşan mez hama çami giv asuşa. İm bidzigutinis lernan dalikanlike joğveven giva gertan Garanluğmeşan i var. Yes al meg danum me kenatsadzim aman. Meg xağm al hanadzunen Garanluğmeşain varan;

garanluğmeşan i var
giva gidelum giva
ka sana demedum mi
uy peşuma gel eva

Kutulin dagn i var çamluğin meç poğotsin polori çayırluğnounaki... Medziye ginuşi hama dağ putayin polore. Ormancinoun obol ağadz, çami kutgenun şinvadz, ergu dabağali baraka me gar. Andağ ginak deyi havas aak aman petadzer, kiçm al polore corçağker. Ginvilçi astin medziye... Kiç me inatin, kedin vetin çayırluğin cotin çamenestanun dage soy dağ me havnetsan... Tsiyannun periye var tsketsak, giyagnin koletsak, goviye getetsak, xelar govern u açarnin, boğanin gabetsak, bargetsak. Hakvan geses goviye ardzuş darak çamluğin meçn i yus, geses çaganin gurmiş aak, dağvortsak. 15-20 or gatsak andağ. Mina inatin poğotsin cotin Boşnağtsik Şoşman Osmanin dağake ginagun. Meg igun me giyage koladz, goviye obol ağadzunen, nestuş egin mer modvenis i yus. Giyage yoğanin cote koladzunir. Mer medziye gasen u gungegun 'ta vaa yoğa martin' deyi. Megal darin egakana, ali andağ Ormancinoun barakatsan astis ergu ağazin meçxedağe, campun vertin, edete çami dzariove pattevadz, puçan hed barvadz dağ me gatsak. Kides ta Aspadz xususi mez hama şinadzunir, modvenis meg bidzig axporm al gar. Serpetsak, vak me şinetsak, şerşeruşi gebav çure. Arçetvenis medz çayırluğer. Meg dzarime dzayrin yildurume tibadzer, godradz çortsadzer dzare.
İnç bes anlatmiş enim ç'kidim, cennati bes dağer işta. Ter dase daragan ç'ga ama bazi igveniye arakage mahuşin hed, çayirluğin meç, an çortsadz dzarin dage yan kuka sergene; çamoun dagi çaganiye, çaganun arçetin bargadz govoun orcuşnin, giyagutse meç pokşoğ çamin dalin hanadz tsenin u axporin çeyin tsenin xarevelov ergingkn i ver elloğ muxe. Kişere bargele govoun zongagin tsenn u çeyin tsene yaar xarevigur, herevantsma xoxolihoooooo...... deyi xoxole gançegur, inatiyan meg cincux me tsen tskegur, bazi igvenin kani me kayl karşilukli ornagun. Arain şune haçegur, arain Yunus'in Şukrin, inç asuşer ç'kidim, gungir gungir "Xengeeeeeeelllll" gaser şenluğ elli deyi. Bumba Gadire zor kimanar kiç me, inç aster Hizir diye im dadin tsen gudar. İm dade arayin xexencagur. Ter asor asoğ go im dadin lernuke, oğnuke, meşanuke xexencuşe. Balcun Hacin ver keller yatisi ezan gudar. Ella ya Rebbi, aman al ezan

Varnan lern i ver kale Tagvet'in keloxn i var mantarnar ana kornan guttar, Fatmeçayirin mer peynenus çure kalegur, campan kengak terçagu ki Çxalurin poğotsn i yus… Terane şune mina araç terçigur anu kornain tsenn i yus… Axkad mena.

devuş gellir ta? Karsun dari antsav varanine, bağişlamiş enintoğ indzi medz muzisyennin, yes asor bila İstanbol konser ertuşin mod, meg igun me Garanluğmeşain Balcun Hacun ezane anguç tenuşe yeğ genim. Ç'kidim indzi aman kuka, balki taa safim. Ter anu ezanin tsene mides kuka, yep u ezan imanam. Kidim ta aşxeris andi soy ezan devoğ ç'go. Yep vaamedi ağa anu ezane, ç'kidim. Oluki Makriyal ardin tadele rametli im more "orti gungetsek hala Balcun Hacin ezan guda takidum" asuşan vaamedi ağa. İm kidatsadzes vore Makriyal, vore lerine, yep u Balcun Hacun ezan devuşe imana, inç u pan gene ussuila obol gene, neste anguç tenegu anu ezane. Hala lerine hakveniye, meg ezan devuş me unir, martu ussulila verganer yatğan. Anu tsenin hed xelkiyes gertar kelxvenus, lernuke anu tsenove dağ aav meçvenus. Balcun Hacun ezane martu ferferesnagu, arnu danigu as aşxaras Astedzun aşxarn i yus, ya da ku aşxarit inç u haz devoğ şe go, kezi anu aşxare xarnagu. Dartli gayden; vorin sevdan mitke tska xelke kelxan garnu, vorin vare mitke piya keloxe gaxtskagu, vorin kefe kuka, haşa isti raki xemesnagu:

bu dere boyuk dere
köpri olsa geçerdum
bu yil ki merağumden
raki olsa içerdum

Balcun Hacitsan al meg gab me unim Vovan i yus. Aha desak işta, ali kenatsi Balcun Hacun ezanin tsenin hed. Aspadz bargadz dağnuke cennat ena.

İşta an ander dağnuke igveniye, kişere, giyagutse tsenn u şane haçuşe, tarnalov çamin daloun aran i ver viyasnoğ muxn u lusnikin çaragduşe, xodin hodn u aadz padin hode yaar xarevegun. Yes emmen kişer sarxoşi bes barge, hakvan meg niyazan zartadzi bes verkelle. 50 daragan ağa inçi me anlatmiş enuş bidana ana an ander dağnuke, an martose hed abradzniyes mitkes kuka, kides ta al inçig abradzçim. Himi himi vaamedi ağa ta kiçm al aman abruşna, Hamşetsun Hamşetsi enoğe.

Temal'in Muzefere lernan kyoçiye Xopa i var geruşe tamner ana gepçigur, Ardaxanu Xopa i var xod geruşi. Anu kornan inçi me çaşiter, uruşvigur megal arabenun kornatsan. Varnan lern i ver kale Tagvet'in keloxn i var mantarnar ana kornan guttar, Fatmeçayirin mer peynenus çure kalegur, campan kengak terçagu ki Çxalurin poğotsn i yus... Terane şune mina araç terçigur anu kornain tsenn i yus... Axkad mena. Garanluğmeşain, al inç bes gellir ana, şade kişere kukar, Cevriin xanan tayve tarnar ana kornan guttar, aşxares mer gellir ençağe. Mez hama xag laust, xavağ, tuz, xiyar, lilig, tamun piyegur Xopau. Hem al himigu bes dziyapnan ça, mer ardoun, mer adzvenun. İnçug me hizan kar Garanluğmeşan kornatsov xeçesnegur, tsene asor u bes medisa. Tsiyove 1-2 oki campan kellaki , araban obol gener campun vaan , çagan kukaki, inkn u axpare Omede madzun, gat guden, mek giyagutse xag laust gepaki, tuz, xavağ, tamun gudaki. An kişere mer modvis ginar hakvan tez me campan kellen, Ardaxan xode partsenen yed tarnale ali modvis kukan meg igun me ginan, hakvan gertani Xopa i var... An andern al şad haz gener govoun mode çamluğin dage barguşe. Hamşetsier basmalum.

İm medz axpares Bagin u Balcun Ademe, meg bidzignus govoun mode obol genen uinke giv kaşuş gertani. Meg dari m'al sanki ▶▶▶

dzil u dzağig GOR

Desa, hem al inçug ençağe desadz givous emmenu soye desa, 10-15 dzamuşi cami bes bespağtoğ tsitsipe kiç me neketis çamin varan i ver şarvadzer.

Yunus'in Femin al hedviser deyi aman medisa. İgveniye hala vores al soy giv kaşetsak deyi put genen yaar givoun. Kargiviye gatove gepen ta, lağiutine antsni, soy dzamvi deyi. Meg danum me goviye ardzele neketiyan martike boloketsin. Put aak ana arç me paxçigu tsaxudnine. Rametli Hizir abiner ta çkidim, livore hanets, 2 tev tskets. Dade Bumba Gadire, anguce kiç kimanar haralda "da livore tskoğe vover?" deyi polore put aav.

İşta an darestanun megin 10-15 orer Garanluğmeşainaki, edisoği hakvan campan ellelu goviye ardzuş darak. Yes, Balcun Haciin indzi emsal tore Yaşar'e, me m'al Hizir abin. Hizir axpare mezi ammur ammur tembi aav, asadz ta "dağaker as hakvana hoza edisoği hakvanisa, yaime hedev campa elloğuk, giv miv kaşuşi hed engik, goviyes gortsenikoç !" Kenatsak çamluğin meçn i yus xorenuşi gebak, meg pantai dzari me dag arçan kak desak, ter kuşnike keller vaynan. Hizir abin ali mezi tembi aav "aha arçs al himi panta giyadz inçadz kaknadzuni, ispolora, açvenit patsek !" Nen antsak kenatsak, ges saatu hedev goviye ağudn i var negebadz xulusli me gardzen, mek al meges vertin, meges neketin, apvenus gobalnis, açvenis govoun varan gungadzik. Sorvadzik, hem al dağaik al, açvenis ali arayin çamiye polor gantsni giv miv go ta deyi. Desa, hem al inçug ençağe desadz givous emmenu soye desa, 10-15 dzamuşi cami bes bespağtoğ tsitsipe kiç me neketis çamin varan i ver şarvadzer. İnçu enuş enuş, an give kaşuşes bidir, Hizir axparin desevelu modgintsa dzarin. Yaşarn al indzma kiç me inatin polore put gener, açvitsan pağavoç im kaşuşi gebadz give. Paxletsav, meçe haletsav. Yaşar'e dağautinove "Hizir ağabey haba as hakvana giv kaşoğ çaki, haba Hikmet'es ali giv kaşagu" deyi Hizir ağabeyin tsen eyed. Hizir ağabeye nekevants hed mer modvis i ver kalelev gorçets indzi "Hikmet yes tsezi inç asti, goviye gortsevin ana inç enoğuk". An xabare tamnelu, inatiyan Yaşar'e bolokuşi gebav " Alla bela versun ina inçinaaaaaaaa... ." Hizir axpare "arçe, arçe..." deyi bolokets. Yes vore vaxelov, vore heyecanas anots semtn i yus terçele, xeçadz dzari me edevenga, xeçetsa. Ayspan pone niyaze martu kelox kuka kide, yes lerçudin yaşamiş ağa. Al inçug viyela arçe var antsav, desnul ç'gartsi. Maga arçe çamoun meçe takadza, mer tsenersu imats paxçuş uzadzuni, tatiye pats ağadzuni ta balki meg ergu gov xeçesnigum deyi. Mer bolokuşnus bi yayim hedev nekevants hed al meg ergu hoki boloketsin, meg ergu tev al livor tsketsin. An ore talafat dalu, saat 10 elluşier çaganun mode egak. Meroke çadirnin kagadz, tsiyannun partsutsadzunen, ali campan engak Xopa i semtn i var tuz, xavağ, xag laust uduşi havasov.

Ali uruş dari m'al gyuzluğe tamnetsav, Garanluğmeşa'tsan Xertvisin semtn i yus campa engak, Xopa i var ertuşi hama. İm emsalnis kidanagun Kutul'an Xertvis i var ertoğ kâsar campun hedn i ver Ardanuc'an Ardaxan i ver ertoğ telefoni hat gar. Yes 11-12 daraganim, Bumba Gadir'in Yaşar'e hedviser an darin, Xopa'i çayin fabrikain tadigur, izin aradzunir 10 or, dadin modn i ver egadzer. Havanin soy kenatsin, gyuzluğe ergentsav, izine tamnuşier. Şad hengem marter Yaşar abin. Modgintsav telefonin dirağin, araç manyeton tartsenuşi bes teve tartsuts kani me danum, hedev xabruşi

gebav "Alo Xopa çay fabrikasi mi, ben Yaşar, Yaşar Başar, Paşli sen misin, bana mudir beyi bağla hele. Mudirum ben Yaşar, Yaşar Başar, mudirum biliyursin ben yayladayım, benum buyuk okuz vardi ya Tsimo... Tsimo, Tsimo, he, o kayib oldi, oni arairum, izinum da yarun biteyir, bana 3-4 gün daha izin verur misin? Sağ olasin mudirum... hay hay, na demak, baş ustine mudirum, Bertadan alurum, salli gyuni ordayim mudirum... aleykum u selam..." asadz tamnets xabruşe. Yes al Yaşar axparin ağadz hengemutine anlamış ağadzçim deyi maxsus "Allaysa Yaşar ağabey, yes itti idban telefonove xabrevigu deyi ç'kide, demak xabrevi gu ha?" deyi hartsutsi. "Haba inç gelli" asats Yaşar axpare "yes himi Xopai fabrikain mudirove xabretsi, izines 3 or ergentsutsi" asats. "haaaaaa..." asti yes al. Aman dzidzağetsak, antsak kenatsak. Maga Yaşar axpares im anu maxsus "itti idban xabrevigu ta" deyi hartsenuşes şidag kidatsadza. Gebadza hoza hona lernan kale Garanluğmeşain ispan ispan ayi, Hikmetn al şidag kidats "itti idban xabrevigur demak yes çkide asadz" deyi xabruşi... Yepu yaar mod kaki midke kukar, gepçir anlatmış gener isa panes, ta ispan ispan ağav deyi. Yes al gase ta "yahu ça, yes Yaşar axparis hengemluğin garşiluğ hengemluğ ayi, maxsus hartsutsi ta idban itti xabrevigu ta deyi." Dağaim ya, indzi vov avdoğa? "Ha ha" gasen gantsnen imanoğnin. 40 dari antsav ter igune İstanbuls i var egoğ im hopores dağan Omede ali isa pones hişets, yes ali "da ça, yes maxsus hartsutsi" asti, an ali "ha... haaa..." asadz dzidzağetsav.

Axkad oxtunak.... Meg meg kenatsin bargetsan Zurpicine kedin, Makriyal posin.... An aşhxerin dzağignun meç bargin. Himi ter abrentoğ u an ander lernuke ali yaats megali saf anlamiş ellaki, laki, dzidzağaki. Hakveniye Erzurum'i radiotsan xağ anguç tenak, "an Bumbain Gadire/ iştanetse çadire/..." asak u bededaki. Ali pişti xağale ezan devuşe moleyir Yaşar abin, entiyan egoğ erande vova an xabraki. Yunus'in Şukrin 'Xengeeeeel' aser Garanluğmeşain, im dade xexencar, Garmi doçin kornan kar herevantsma, nestak, Balcun Hacun ezane anguç tenaki, xarevak ertaki uruş aşxarm i yus. ◆

GOR

şiir

Gürkan Aydın

Ağinc

Niyazin haz genim kezi
Tun al niyazin haz genes
An al niyaznun haz gena

Yes kezi,
tun anu,
an meg uruşin,

an uruşn al, uruşin

Niyazni çaşit, niyazni vaxgon
Ağinci bes,
tibnelu bes var gudan bitunn al

NOKTA ANA ve BİR YÜREK YOLCULUĞU

Bir hikaye; Çolvaroş Köyünden Haşiloğlu Cevher'in kızı ve Hacı Numanoğlu İsmail'in karısı bir Hemşin kızı olduğu yönündedir.

ibrahim Karaca

Nokta Hala (Nokta Ana) hakkında çeşitli yerlerde çeşitli bilgiler var fakat bunların yarısı gerçeği yansıtmaz. Özellikle "Ahmedum" adlı destan (Aslında bu bir ağıttır ama Karadeniz "ağıt" sözcüğünü bilmez ve "destan" der ona), 15 yıl kadar önce müzisyen arkadaşımız Birol Topaloğlu tarafından bir albümde okunduktan sonra insanlar bunun hikayesini merak etmişler, bildiklerine bulup uydurduklarını da katıp aktarmışlar.
Bir hikaye; Çolvaroş Köyünden Haşiloğlu Cevher'in kızı ve Hacı Numanoğlu İsmail'in karısı bir Hemşin kızı olduğu yönündedir. Üç kızı ve bir oğlu vardır, genç yaşta kocasını savaşta kaybetmiştir ve oğlu Ahmet de Osmanlı saflarında Rusya'ya karşı savaşırken ölmüştür.
Varoş diye geçen yer köy değil yayladır, Nokta Ana ise Çamlıhemşin'le İspir arasındaki Tatos dağı eteğinde bulunan ve halk arasındaki yaygın kullanımıyla Kale olarak bilinen Kale-i Bala veya yeni adıyla Hisarcık köyündendir. Nokta, onun gerçek adıdır... Ve ailenin soyadı olarak aldığı "Kaçmaz"dır. Oğul Ahmet ise, savaşta ölmemiştir.
Destanda adı geçen Heva (Havva), onun kızlarından biridir. Heva, Haçapit köyüne gelin gelen Saadet Haberal'ın babaannesidir aynı zamanda. Köye her gittiğimde Saadet Hala ile konuştuklarımdan aklımda kalanlar bu yöndedir (Saadet Hala; polisin biber gazıyla öldürdüğü Çayan Birben'in ve Karmate müzik grubu kurucusu Oktay Üst'ün anneannesidir).
Çalışmak için Kırım'a giden, verem olan ve orada ölen oğlunun kara haberini alan Nokta Ana, Pazar ilçesine bağlı bir kıyı köyü olan Bulep'e iner, oradaki kayıkçılardan bir kayık kiralar ve karşıya geçer. Önce Kiev'e gider ve Ahmet'in Kırım'da gömüldüğünü öğrenir, Kırım'a gelir... Oğlunun mezarını bulduktan sonra çıkarır, Pazar kıyılarına getirir ve Bulep'te gömer... Kendisi de orada yatmaktadır.

Çikamadum Çolvaroş'un duzina
Düğün olur gelinina kizina
Gelin edup bakamadum yuzina
Senden sonra gelin gormem Ahmedum

Bulbul oter ilga eder dalini
Ördek yuzer dalga eder gölini
Dört sene dolandun Kirum elini
Bundan sonra daha koymam Ahmedum

Yaz gelende yaylalarun yeşili
Kış gelende misirlerun hişili
Bizum köyun kız gelini puşili
Bundan sonra puşi takmam Ahmedum

Nokta Ana etsun bi tava helva
Toplanup yesunler Emine, Heva
Ağlama validem yureğun sava
Bir tukenmez derde duştum Ahmedum

Hemşin halkı gurbetçidir. Osmanlı zamanlarında da gurbetçidir, Cumhuriyet yıllarında da. Nokta Hala'nın oğlu Ahmet de Hemşinlilere adeta bir gen gibi yapışan bu gurbetçilik nedeniyle Kırım'a gider... Bazı tanıdıkları oradadır zaten. Gurbetçiliğin kökünde, karnını doyurma derdi vardır. Kırım'a gelir, bir iş bulur ve Kirova bölgesinde çalışmaya başlar. Memleket ve ana hasretiyle yanar tutuşur, dengesi bozulur. Ahmet için buradaki çalışma düzeni de pek iç açıcı değildir... Patronu ile geçinemez, kavga eder, çok kısa süreli de olsa hapis yatar, verem olur. Arkadaşları onun üzüntüden dolayı verem olduğunu söyler, anası da böyle düşünür. Hikayenin bu kısmı doğru olsa da, memlekete hasta dönüp Hemşin'de öldüğü yanlıştır. Ahmet, veremden ölmüştür ama Kırım'da ölmüştür.
Nazım Hikmet Hopa Hapishanesine konulduğunda, Nokta Ana adını duyar ve mahkümların ezberinden dökülen dörtlükleri dinler. Rize hapishanesine getirildiğinde de duyar bu dörtlüklerden bazılarını... Ve şöyle der orada tanıdığı kader mahkümlarına: "Yüreğimi Nokta Ana gibi dökebilmeyi ne çok isterdim."
Oğlunu yitirdikten sonra başka bir hayat yaşamaya başlayan Nokta Hala, hasret ve acısını dörtlüklere aktarmaya başlar. Oğlu bıyıklı olduğu için, onu hatırlatmasın diye bıyıklı delikanlılardan kaçırır gözlerini hep. Ahmet'in sevdiği meyvelerden yemez, soğuk yayla sularından bile içmez bir daha.
Biriken dörtlükler dört yüz civarında olsa da, yazısız olarak dilden dile aktarıldığı için çok azı ulaşabilmiştir günümüze.

Nokta Hala'nın kızlarından Havva (Heva)'nın torunu Saadet Haberal...

Tam yirmi yaşinde aldi eşumi
Deryalara katti bu göz yaşumi
Kim kabire indurecek leşumi
Kuran okuyanum yoktur Ahmedum

Ben seni beyuttum kıymetli, nazli
Mektubun içumden okudum gizli
Ananun haberi çok aci sözli
Belki ondan verem oldun Ahmedum

Bizum çorap ipti, baştan söküldi
Geldi vereseler, sınır dikildi
Anan dört kat oldi beli bukuldi
Taş dikene ahum olsun Ahmedum

Gülüm soldi, doli vurdi bostana
Benum dertlerumi yazun destana
Haber etsam Hala'daki ustana
Acap meraktan mi eldun Ahmedum

Ben dertliyim, öz canumdan bezerum
Dağlara, taşlara destan yazarum
Derviş oldum, her kapiyi gezerum
Eller güler, ben ağlarum Ahmedum

Kirova deduğun adinli sehir
Kara bıyıklarun dünyayi değer
Ağaç meyve verur dalini eğer
Senden sonra daha yemem Ahmedum

Yaz gelende karlar erir sulanur
Eridukçe derelerde bulanur
Ellerun evinde gelin dolanur
Bizum evler veran kaldi Ahmedum

Kirova deduğun Kirum'un uci
Kahpe felek seçmez yaşliyi genci
Kavga ettun, seni kaldurdi kolci
Hapislerde verem oldun Ahmedum

Kirova'dan hasta bindun vagona
Çiçekli Yayla da gitsun yanguna
Düşmemiştun akranuna denguna
Merak ile toprak oldun Ahmedum ▶▶▶

Dedum ölüm olmaz, hastaluk şaka
Meğer Azrail'e vermiştun yaka
Yetim kızlaruma kim olsun arka
Senden sonra arkam yoktur Ahmedum

Düşsem deryalara deryalar boğar
Evladi olana bir gün gün doğar
Bizum dağa yağmur ile kar yağar
Senden sonra hiç kalkmasın Ahmedum

Kirova şehrine makina işler
Batum limanina gemiler kişlar
Yaram derindedur,ciğere işler
Senden sonra yara almam Ahmedum

Koydun gittun yavrum dünya malini
Kim omuzlar cenazenun salini
Bir de sevsem buyuğunun telini
Artuk senden sonra sevmem Ahmedum

Kirova şehrine ettim intizar
Kara buyuklarun aldı mi nazar
Ahmet anasina bir mektup yazar
Bundan sonra daha yazma Ahmedum

Kirova'ya uğramasun maşina (makina)
Felek ağu katti tatli aşina
Çok oturdum mezarunun taşina
Senden sonra daha gelmem Ahmedum

Fidan diktum, bizum bağa bitmedi
Kız istedum sana, elçi gitmedi
Yenge gelin cilvesini etmedi
Bu dünyada üryan kaldun Ahmedum

Gemi yolci ister, borisi sesler
Kuşlar yavrisini yuvada besler
Başuna koydilar kirmizi fesler
Senden sonra fesli görmem Ahmedum

Evvel bahar gelur merakli aydur
Mezarun yüksekte, etrafi çaydur
Kirpiklerun uzun, kaşlarun yaydur
Senden sonra daha görmem Ahmedum

Oğlunu yitirdikten sonra başka bir hayat yaşamaya başlayan Nokta Hala, hasret ve acısını dörtlüklere aktarmaya başlar.

Güz gelince bizum dereler buzlar
Evladun acisi yureğe sizlar
Toplanun yanuma sahipsuz kizlar
Bundan sonra baci demez Ahmedum

Çiçekli yaylalar toprakli taşli
Eyvah ben gezerum gözleri yaşli
Eller gelin eder kutni kumaşli
Senden sonra gelin görmem Ahmedum

Deli gönül daim gitme havadan
Yavri kuşi uçurmişim yuvadan
Geçemedum kaldum bir düz ovadan
Senden sonra kayiboldum Ahmedum

Deli gönül, ne durursun firkatli
Geçurdun dünyayı gam ile dertli
Ben seni beyuttum nazli kiymetli
Ölüm seni nasıl aldi Ahmedum

Deli gönül, niye çekersun firak
Benum içun dünya dert ile merak
Kahpe felek etti ellere çırak
Bize hayat kara oldi Ahmedum

Gene dumanlidur bizum dağumuz
Bülbül ötmez, viran kaldi bağumuz
Cefa ile geldi geçti çağumuz
Dünya bize haram oldi Ahmedum

Duman oldi gemilerun borisi
Alma Azrail, o evun birisi
Benum gurbetçimun geldi gerisi
Senden sonra gurbetçim yok Ahmedum

Çok ahdum var idi, çıkmaduk yaza
Ezrail da bakmaz bir ile yuza
Kahpe felek verdi bana bir ceza
Bundan sonra verduremez Ahmedum

15 sene kürek cezasına mahkum edildikten sonra Rusya'ya firar etmiş olan şair Nazım Hikmet Bey ahiren hududumuza gelmiş ve Hopa'ya geçerek memleketimize dahil olmuştur".

HOPA, RİZE ve NAZIM HİKMET

Takrir-i Sükun Kanunu 4 Mart1925 günü Meclis'ten geçmiş, İstiklal Mahkemeleri devri başlamaktadır. Dergiler ve gazeteler kapatılmış, başındakiler tutuklanmış, 1 Mayıs bildirisi dağıtan TKP üyeleri bile yargılanmaktadır. Böyle bir atmosferde, 1925 yılı haziran ayı sonunda Moskova'ya kaçar Nazım. İstanbul Ağır Ceza Mahkemesinin verdiği ceza af kapsamına girince, Türkiye'ye dönmek için Moskova'daki Türkiye Büyükelçiliğine başvurur fakat cevap alamaz. Bir buçuk yıl kadar TC Elçiliği'nin eşiğini aşındırdıktan sonra, olumlu bir yanıt alamayacağını kesinlikle anlayınca, arkadaşı İsmail Bilen (Laz İsmail) ile birlikte Batum üzerinden denizden Türkiye'ye geçer, ancak Hopa'ya çıkar çıkmaz yakalanırlar. 1928 yılının Temmuz ayıdır ve ilk hapisliğidir Nazım'ın. Sınırı izinsiz ve sahte pasaportla geçmiştir. Hopa cezaevinde 3 ay kaldıktan sonra, Rize'ye nakledilir. 1 Ağustos tarihli "Vakit" gazetesi haberi şöyle verir: Komünist teşkilatına dahil olmak cürmü ile Ankara istiklal mahkemesince gıyaben 15 sene kürek cezasına mahkum edildikten sonra Rusya'ya firar etmiş olan şair Nazım Hikmet Bey ahiren hududumuza gelmiş ve Hopa'ya geçerek memleketimize dahil olmuştur". İzinsiz girişine başka eylemler eklenmek istenir. Bulunan bir delil ilginçtir. "Moskova'da Heraklit'i Düşünüş" adlı şiiri çıkar üzerinden. Savcı, eski yazının azizliğine uğrayıp "Heraklit"i "Her Ekalit" diye okur, sorguyu Kürt ayaklanmasına kadar götürür. Heraklit'in Yunanlı eski bir filozof olduğunu öğrenince, Nazım'a "Demek Yunanlılarla bile ilişkin var senin" demeyi de ihmal etmez. 7 ay sonra, Ankara'ya götürülür ve delil yetersizliğinden serbest bırakılır Nazım. Rize'nin Askoroz Deresi de nasiplenmiştir onun dizelerinden... Orada yazdığı "Sükut" adlı şiiri şöyledir:

Dışarda
Kara zıpkasında kızıl sırmalar yanan bir eşkıya hali var
Başabaş çakmak çalan havalarda
Dışarda

Karakulak bıçaklarla horon oynuyor
Askoroz Deresinden yirmi hovarda
Dışarda

Biz içerde susuyoruz
Sükutumuzun boynuna saplı değil
Kara bir kartalın kanadından kopan bir ok
Dışarda

Biz içerde susuyoruz
Sükutumuzun sırtında düğmeleri ilikli
Eski bir redingot yok
Dışarda

Yüzüyor ateş gemiler gibi rüzgarda
Sarı safranların kokuları
Dışarda

Biz içerde susuyoruz
Bir fişek yatağında kurşun nasıl susarsa
Haykırsın sıkıysa sükutumuzdan hızlı
Gök kubbenin altında öyle bir sada varsa
Dışarda

Karanlıklarda çatırdıyor deniz
Böğründen vurulmuş bir orman gibi
Biz içerde susuyoruz
Susuyor zindan
Kanı içine akan
Yaralı bir hayvan gibi

Nazım Hikmet, 1928

Nazım'ın Hopa Hapishanesine konulacağını duyan birkaç mahküm; kendilerine daha önce "komünist, vatan haini ve dinsiz" olarak belletilen şairi gördükleri anda öldürmeyi konuşmuşlar... Çünkü kendileri de dinsiz, komünist, vatan haini olurlarmış. Nazım koğuşa girerken durur ve kapı ağzından "Selamünaleyküm Efendiler!" diye seslenir, gülümser. Mahkümlar kısa bir şaşkınlıktan sonra cevap verirler: "Aleykümselâm!"... Ve sonra, İsmail'in birkaç cümle Lazca konuşabilecek kadar Karadenizli olduğunu görünce, her şeyi unuturlar. Yoksul Anadolu halkını ilk kez böylesine yakından tanıdı Nazım ve şiirine konu etmesi kısa sürmedi. 1928 yılı; Salkım Söğüt, Hazar Denizi ve Kızkapanoğlu şiirlerinin de yazıldığı yıldır. "Kızkapanoğlu Vehbi ve Çocuk Muhittin'e Dair" adlı şiir Hopa Hapishanesinde yazılmıştır:

Bir gaz lambası
Çivilenmiş duvara
Çivi, kuyruğunu kıvıra kıvıra
        bir defter kağıdının kalbini delip
geçmiştir
Kağıt bembeyaz, kağıt sapsarı
Çivi kağıdın kanını içmiştir
Lamba yağmurlu bir sabah güneşi gibi
yanıyor
Ve defter kağıdı sallanıyor asılmış
                bir adamın beyaz gömleği gibi
Beyaz gömleğin göğsünde yazılar var:
"Dar yalakta aptes alan ihtiyar Kızkapanoğlu
Vehpi'dir"
Hindistan cevizinden yüzü ve uzun
kollarıyla o
Okaliptüs dalından yeni inmiş kıllı bir
maymun gibidir
Kızkapan su vuruyor ensesine
Omuzundan mendili düştü sidik tenekesine
Vehpi şaşırdı, arıyor sağını solunu
Uzattı kolunu
Kalın bir yılan gibi tenekeye girdi kol
Çıkardı mendili
Açıldı Kızkapanın dili:
"Mendil bir karış bezdir amma beş karışı
bir arşın olur
Arşın arşını doğurur "
Kesildi Kızkapan'ın sesi
Anlaşıldı Vehpi'nin kerrakesi
Muhittin 13 yaşındadır
Zorla çıkarılmazsa
Çıkmaz bir fare gibi girdiği köşesinden
Saklar kendini pençesinden, yılan gözlü bir
kedinin
Cinayetle Rize'ye sevkedecekler
Cürmü büyüktür Muhittin'in
Nasıl sevk etmesinler ki
Bir gece bir kanca alıp yanına
Damından inmiş dedesinin dükkanına
Çok sürecek çok Muhittin'in acısı
Kurtuluş yok, dedesi davacısı

Nazım Hikmet, 1928

ARÇN U MARTE

Kediye badetsin, dzariye gedretsin, sariye dzagetsin. Pos astin oç, barx astin oç, inçu dağ go ard ain, inçu dağ go dun ain. Saroun martike emmen or şadenale, anlizuniye orvai or kiçatsan.

Mahir Özkan

Amar u tsemer, aşun u karun, kelxun tsune haloğ çelloğ sar me gar. Sarin kelxun tsune desnoğnin anu Cermagkelox astadzuneni. Cermagkelox'in barxin vaan aydz, dzarin vaan dandz, vazin vaan xavağ gar. Kedin meçe tsug, hoğin meçe mug, porokin meçe marğ gar. Kedin meçe tsug, hoğin meçe mug, porokin meçe marğ gar. Sarin emmen dağ turli çaşit şunçvor, turli çaşit nebat gar. Anlizuniye pun, lizvorniye dun uneni. Sarin emmenu medz anlizun arçner. Arçern u marter yaar verev perneni gu. Yaar hed engerutin geneni. Ama arçe martoun dane, marte arçoun pune xarevi çer. Kağe martotse tsaxude arçouner.

Or eyev martortik şadetsan. Kağin meçe nağetsan. Cermagkelox'in vaan tev talu dzar, otk kalelu kar varteyin oç. Oç arçun pune astin oç sarin tsune astin. Oç kedin tsuge astin oç hoğin muge astin. Kediye badetsin, dzariye gedretsin, sariye dzagetsin. Pos astin oç, barx astin oç, inçu dağ go ard ain, inçu dağ go dun ain. Saroun martike emmen or şadenale, anlizuniye orvai or kiçatsan.

Cermagkelox sarin, karandzavi me meçe menalov menalov çoç u kadz ergu arç menats. Mançun anune Sevtatig er. Sarin emmenu medz anlizuner. Genoçe anune Cermagusk er. Cidin dagnine cermag dzağik me unir. Tsemere tamnetsav karun u eyev sarin hosa hona martu otk tibadz dağnuk turs meg ergus dzağik dzağgetsav; tsune kede letsvav, kede dzove pobetsav ana Sevtatign u Cermagusk e karandzavin meçe zartetsan. Hink amis karandzavin meçe inçik udelu kunağadzeni. Amran giyadzniye yağ tartustsadz, gaşenun dage bahadzuneni. Tsemran kunağadz dağe yağe haladz kenatsadzer oskorove menatsadzeni. Ergusin al oskorniye hamrevir gu, şidag kaxtsadz meradzeni. Zartetsan hedev kiçme taptepvetsan, yaar tiban hedev karandzavan turs elan. Udelik mankuşi hama sarin campanuke bededuşi geban.

Karandzavin modig ked me gar. Araç andağ kenatsin. Antsadz dari an kedin tsug geradzuneni. Garmi helunod tsugin anuş hame ter mitkeniner. Kede inçan ergu medz karin meçgeldağe kedin nurptsadz dağe ▶▶▶

çaxçaxan me gar. Garmi helunod tsugiye an çaxçaxann i ver tusterçen, kedin keloxn i ver gertani. Arçern al andağ bedgeneni, tusterçoğ tsegoun perneni gu. Sevtatign u Cermagutske ali egin an çaxçaxanin kelxun bedenuşi geban. Kağe liktsenuşi çak çur kenats otkenun dagnan, meg tsug me tusterav oç çaxçaxann iver. Çaxçaxanin hartsutin; 'Tsugiye nor kenatsin, vor dağin?' Çaxçaxane arav xoske, anguç tenik inç asats:

gyolin meçe tsug gar
şirdiye vaan tsketsin
karin dage pun gar
kede denamit tskesin

'Ays dağ mezi hats ç'go' astin, kaletsin kenatsin. Ertaln al himi vor dağ udelik kednoğuk deyi mitk geneni. Cermagutskin mitke maşmeketse vrayi poroke eyev. Sarin emmen dzağigan çur arnoğ mağuniye aşxaris emmenu anuş marğe geneni an porokin meçe. Kaletsin kenatsin maşmeketse mode pobetsan. Maşmekiyin vaan oç porok gar oç maşmuk, oç dal gar u oç dereb. Kyokan turs inçik menatsadz çer maşmekitsan. Maşmeketse kyokin hartsutin; 'Poroke vor dağa, kezi inç ağav isman?' Maşmeketse kyoke arav xoske, anguç tenik inç asats:

porokniye godretsin
mağunun şakar gudan
im daliyes gedretsin
pilastiği tev guttan

Sevtatige, 'kiçme campa ertoğuk ama şad soy poriyes geştatsenoğuk' asats, Cermagutskin. 'Kala ertak kiçme tars i ver. Sarin keloxn i ver" asats. An polor barxoun bededoğ aydz gar. Sevtatige bidzigutinin imatsadzer karçudnun tursterçoğ aydzoun hekiyaniye. Kaletsin kenatsin. Sarin karçudnoun bededetsin, bededetsin, bededetsin. Oç aydz, oç al ul desan. Oç aydzi tsen imatsin, oç al uruş neşan. Bededuşan tatretsan medz kari me mode nestan. Medz karin hartsutsin; 'Ku isa polor abroğ aydziye nor kenatsin, vor dağin?' Medz kare arav xoske, anguç tenik inç asats:

martike livor unin
sirdiye indzi bes kar
inçu desan tsvanetsin
oç aydz menats oç al kar

Cermagutskn u Sevtatige ali campa engan. Ore orin, şapate şapatin hede engav, amar ağav. Amare egadzer ama aner ter poriye şidag geştatsutsadz çuneni. Hosa hona kiç kiç gağin, maşmug, bobol, mug inçu kedan gian. Aman aman tsaxudan gamats gamats elan, martotse kağoun modigtsan. Ardoun meçe dzevağni, dandzi, tamuni, çelli na vazin vaan xavağ, taxtseni, tezeni, çelli na hoğin dage humudiç inçi me kednuk gu deyi mitk geneni. Egin arde pobetsan. Ardin meçe kyok me dzar, vazi vaan cut me xavağ kedan oç. Ardin emmen dağ çay dengvadzer. Çayin hartsutsin; 'İsa ardis dzariye ur kenatsin, vor dağin?' Çaye arav xoske, anguç tenik inç asats:

martike çay kağin gu
kağan kellin paxçin gu
indzi arakag bidi
şuk enoğin gedrin gu

Manç u genig nestan ardin kelxin. İnknuinke 'himi mek kez inç enik, kez himi noyver terçik, isa kağtsadz poriyes, kez mek inçbes liktsenik' astin u medoretsin. Ergusin al metkine meg megalin lemanir gu. Araç Sevtatige xosetsav: 'Yes martotse kağe inçnoğum, udelikner kednoğum. Al ertuşi oç campa, oç al varvenus taket menats' asats. Cermagutskin mitke egoğn al aser. Cermagutske ardin kelxin bedenele, Sevtatige kağduts kağduts kağe modgintsav denoun meçe gorsevetsav. Cermagutske kani or, kani kişer bed aav moliyetsav. Kani danum lusnikayin meçe Sevtatig'in desav, kani danum arakagin şoğutine sevtatigin pattevuşin xarnets, moliyetsav. Hedev meg or me; 'Asman inçik enelu al inç xadik bedenim' asats u campa engav kağn i var, Sevtatigin mankuşi hama.

Cermagutske martotse perevim oç deyi, kağn i var modignale, ağazernine, barxernine, xodod dağernine gertar. Puşod barxa me nen antsnele arçeve tsen me imats ama umets desnu çer. Kiçm al modgintsav puşe yed kaşets ana apun mangağove puşiye molelov ard patsenoğ martun desav. Ergusn al keloxvenin i ver boloketsin. Vaxin hede yed paxçele martun otke sahetsav, barxn i var enguşi gebav. Barxn i var sahele apun mangağe bidzilig dzari me kyokin hedev tskets. Nor çorogdadz betsğin şad temengel ç'garnoğer. Cermagutske dağnine kenats tate martun ergentsuts. Martun teve pernets, kaşets

modn i ver.

Martun anune Lusavor er. Sirde engerutinov, sirov like mart mener. Hin oxtunak martern u arçerun engerutin enuşin vaan şad hekiya anguç tiyadzunir. Ama ali al megedena arçe tem elav ana vaxets. Cermagutskn al Lusavoran vaxets. Anots meçn al hin oxtunakan engerutini hekiyaniye gastevir ama an oxterun vaanine şad jamanag antsadzer. Engerutinin hekiyaniye martotsman vaxuşi hekiyanoun jemnel u anots mode pobel ç'gartsadzer. Lusavore, 'Arç axpar inç gelli, indzi ude mi' asats ana, hasketsav Cermagutske uyne vaxadzin çak martortikn al anotsman vaxin gu deyi. Tate Lusavor'in ergentsuts, 'kezi udoğ elle ana inçi xalesim' asats. Lusavor'in vaxe antsav. Hin hekiyanoun engerutine mitke eyev ana Cermagutskin hartsuts; 'Tun isa poloris martots kağe elluşe ç'kides ta? Tser dağe sarin meçi tsaxude ça ta? Hala asa hala, inç pan unis hosa? Cermagutske arav xoske, anguç tenik inç asats:

Cermagutsk u Sevtatig
oç mar unik oç gotig
hatsi hama gorsutsi
açvenis gatig gatig

Lusavore kağetsets pernadz, cide noxtan gabadz, kumi me meçe xapis ağadz arçun isa arçus mankatsadz arçe elluşe hasketsav. Kağetsik Sevtatig'in pernetsin hedev, kağin meçe bededetsutsadz uneni, dağake karabas ağadz, medziye vaan dzidzağadzeni. Sevtatig'in dzedzelov dzedzelov xoron, bar enuşe sorvetsutsadz uneni. Kani me or joğvevadz Sevtatig'in xağtsutsadz dzidzağadz, xexencatsadzeni. Lusavore, teme vaxadz tem al varadzer Sevtatig'in ama apnan inçik al egadz çer. Lusavore nor engerin astadznin u Sevtatig'in cagadakire medorele Cermagutske Hartsuts; 'Sevtatig'in dağe kides ta? Xalesuşi hama indzi enger gellis ta?' Lusavore arav xoske, anguç tenik inç asats:

ardesukniye serpik
axparutine perik
inç elloğa mart u arç
emmens al şunçvorik

Cermagutske imatsadznun hed xendum elav. İmatsadznun avdats oç araç. Hedev Lusavore, 'Tun indzi hosa bed aa. Yes Sevtatig'in arnoğ egoğum' asats. Kağe kenats, kağetsets kağin meçkeldağe joğvets. Kelxun egoğniye emmen hokets pats aav. Emmen hoki Sevtatig'in ağadznun soax amçets. Lusavor'e Cermagutskin, kağetsik al Sevtatig'in perin kağin meçxedağe, aner al tat tapelov sarn i ver partsentsan.

Cermagutskn u Sevtatig'e kenatsin hedev marte kağe, mağun poroke, tsuge kede tartsav. Sare dzağik, dzare meyva, dzage mug liktsav. Karçudin kelxin aydz, gortin meçe oçxar, xodin meçe gov ardzetsav. Cermagkelox'in emmen dağnan şunçvornoun u nebatnoun axparutinov u engerutinov medzenoğ nor abrume dzağgetsav. ◆

Eğnaçor, Süsligül ve Yakupoğli Fatime

Eğnaçor'a akşam geç bir saatte ulaştık. Derin bir uykudan uyandığımda sabahın erken saatlerinde Yakupoğli Fatime'nin gelini Meryem'in ahıra inekleri sağmaya gitmek üzere olduğunu gördüm.

İsmail Akyıldız

2007 yılının Ağustos ayında Hahonç'a gittiğimde doğrusu yaylaya çıkacağımı aklımdan hiç geçirmemiştim. Çünkü Gürgenli babaannemin -birçok diğer köylümüz gibi- tek bir ineği, tek bir hayvanı dahi kalmamıştı ve son birkaç yıldır yaylalara çıkmıyordu. Bu yüzden yaylacılık bitmiş gibi geliyordu bana. Beklemediğim bir anda Nihat Balcı telefon etti ve ertesi gün Eğnaçor yaylasına gidip iki gün kalacaklarını, istersem benim de kendilerine katılabileceğimi söyledi. Çocukluğumun o büyüleyici kelimesi "Eğnaçor"u duyunca adeta "yureğumun yağleri eridi". Hala yaylaya çıkan birkaç aile kaldığını biliyordum ve onlarla birlikte kalabilecektim. Nihat'ın anneannesi Yakupoğli Fatime (d.1925), dedesi Yakupoğli Dursun (d.1922), ayrıca Abdullo'nun Hedice'nin (d.1918) de Eğnaçor'da bulunduklarını öğrenince sevincim bir kat daha arttı. İkisi 90'ına merdiven dayamış, diğeri 90'ı aşmış bu 'eski yeyleci'lerimizi yani bu son hakiki mohikanları orada doğanın kucağında kendi evleri ve inekleri

arasında görüp sohbet edebilecektim. Kaçırılmaz bir fırsattı bu; demek kovboyların yaşam tarzından her nasılsa uzakta kalmayı başarmış bu son yaşlı Kızılderilileri görebilecektim. Bu teklifi derhal kabul ettim ve 2007 yılının en güzel iki gününü onların arasında geçirdim.
Eğnaçor'a akşam geç bir saatte ulaştık. Derin bir uykudan uyandığımda sabahın erken saatlerinde Yakupoğli Fatime'nin gelini Meryem'in ahıra inekleri sağmaya gitmek üzere olduğunu gördüm. Ben de onunla birlikte ahıra inmeye karar verdim. Meryem Hanım herşeyi geleneklere uygun bir şekilde icra ediyordu. İneklerle iletişimi de oldukça iyiydi; Meryem'in varlığından bir tedirginlik duymuyor ona alışkın olduklarını belli ediyor, huysuzluk etmiyorlardı. Hiçbir sorun yok gibiydi. Ne ki, ahıra inişimizden yaklaşık on dakika sonra Süsligül adındaki orta yaşlı inekte bir tuhaflık peyda oldu. Garip, anlamakta zorlandığımız bazı tavırlar sergilemeye başladı. Sık aralıklarla yatıp kalkıyor, hızla bir öne bir arkaya dönüyor, şaşkın şaşkın etrafına bakınıyor, durmadan idrarını yapıyor, dışkılıyor ve bağından kurtulmak için büyük bir çaba sarf ediyordu. Bu hal uzun bir süre artarak devam edince, ineğin dayanmakta zorlandığı bir ağrı içinde kıvrandığına şüphemiz kalmamıştı ama buna neden olan şeyin ne olduğunu anlayamıyorduk. Hemen Yakupoğli Fatime'ye durumu bildirdik. Fatime derhal ahıra geldi ve Süsligül'u o halde görünce çok şaşırdı. Oldukça telaşlı olduğu görülüyordu. Bu arada ev halkı ahıra doluştu. Fatime birdenbire etrafına toplananlara; özellikle iki gelini, kocası, oğlu ve torunlarına cephedeki bir general gibi emirler yağdırmaya başladı. Şakası olmadığı her halinden belli oluyordu. Onun paylamasından misafir olduğum için bir ben muaftım ama ben de öfkesine hedef olmamak için dikkatli davranmak zorunda olduğumu hemen farkettim. Herkese emirler yağdırırken bir yandan da inekle konuşmaya çalışıyor, derdini soruyordu. Fatime Peçon'ların evden gelen bir gelindi. Bu evde yetişen kadınların otoriter oldukları ve baskın kişilikleri ile öne çıktıkları söylenirdi. Bir de bu kadınların 'yelkevontomarinun' tutmasından yani öfkelenmelerinden, gazaba gelmelerinden korkulurdu. O sabah korkulan olmuştu, ineği o halde görünce

Modali ve evun gelini Meryem aherciluk edeyiken

Gidu ha u adomi gebertecağum, doğdi ilen alacağum beri ! Bu seğerun yeyliye ne işi varidi? Bu seğer sateleceğ idi.

Fatime'nin'yelkevontomari' tutmuştu. Önce biraz söylendi:
- Gidu ha u adomi gebertecağum, doğdi ilen alacağum beri ! Bu seğerun yeyliye ne işi varidi? Bu seğer sateleceğ idi.
Ve sonra eşine dönerek onu şöyle payladı:
- Bu seğerun bunde ukari ne işi varidi heme? Ne içun buni aldun geldun yukari?
Eşi Yakupoğli Dursun suçlu çocuklar gibi ses çıkarmayınca Fatime tekrar gürledi:
- Kaybol ureden yuru ha unde ukari görmeyim seni!
Sonra tekrar acı içinde kıvranan ineğe dönüyor:
- Ne oldi ne? Ne ne oldi evladum ne ne ne oldi? Ne oldi evladum ne oldi !
Tam bu sırada çaktırmadan sıvışıp ses kayıt cihazımı ve fotoğraf makinemi aldım. Bir savaş muhabirinin heyecanını taşıyordum. Talihim yaver gitmiş harika bir konu yakalamıştım. Kadınların bu zor durumlarla onlarca, belki de yüzlerce yıl nasıl başa çıktıklarını öğreneceğim gibi hasta ya da görünmez bir cinin etkisiyle 'iyi saatte olsun' lara karışan (ya da karışmak üzere olan) bu ineğin kurtarılması için gerekli olan ritüel ve pratiklerin neler olduğunu kendi gözlerimle görecektim. Yalnız şu varki; onlar için bu işin hiç şakası yoktu, ciddi bir işti bu! Benim gibi hasbelkader orada bulunmuş'turistlerin' tatsız şaklabanlıklarını hoş görme erdemliliklerini bir tarafa bırakmış asıl işlerine dönmüş gibilerdi. Hemen dönüp geldim ve Fatime'nin yüksek sesle şu komutlarına ve sevgi sözlerine şahit oldum:
- Talaş getur! Git evedi talaş getur. Kaymasun eyekleri git .. Ser ser ha urelere eyeklerinun peşine ser, kaymasun eyekleri. Ser ser ser, at ust tarafe da at, at at at at, ser ser ser ser..

Ne oldi? Ne ne ne evladum ne oldi, ne oldi evladum..Birez da at ha burelere at at ..Süsligül, evladum, ne ne ne neren ağereyi evladum. Gyozine geturdi da! Karnine vurdi, karni ağereyi..Oy evladum oyy yok yok yok! Sonra hiç kimseye bir şey söylemeden gitti, bir kap içinde bal şerbeti ile döndü. Gelinler ineğin ağzını açtılar, Fatime şerbeti ineğin ağzına döktü. Sanırım bu ineğin hoşuna gitti ama sancısı giderek azalacağına daha da artıyordu. Hemen ineğin bağını çözdü ve ahırdan çıkarmaya karar verdi. Açık bir alana gittik. Yaylacı kadınlar bir fevkaladelik olduğunu hemen farkedip birer ikişer yırtıcı kuşlar gibi heyecanla ineğin başına üşüşmeye başladılar. Böylece zaman zaman "karkelog"larda toplanıp türkü söyleyen o maharetli kadınlar, bu defa Süsligül'ü kurtarmak için bir araya gelmişlerdi.

Kadınlar Korosu:

- Vaa! Oy eleyim sağa evladum oyy gyozuna eleyim
- Vayilcik vah yavrim..Akşom bağini kesa bağladile de darlondi mi ecebe?
- Gyozine nişadir kordile oma honi yok, honi gyozdaşi u da yok
- Kyukyurt'un var mi? Ağzine karbonat toktunuz mi?
- İspirto tokelum ağzine. Novaljin verdunuz mi?
- Bu da neyidi? Daha boyle şey başuma gelduği yoğ idi
- E kulağini keseydunuz bi kucuk kon aksaydi da
- Yatu kakeyi yatu kakeyi... le ilahe illellah yatu kakeyi nuzullendi bu
- Yat evladum yat... başuni ko aşağa... hayde, ko aşağa başuni evladum
- Gyozdeki olmiş da susuz mi kaldi akşom?
- Dur kizum dur... neren ağereyi evladum neren ağereyi?
- Kuyruğini salleyi... karni ağeriyi da ..kuyruğuni bi çekun
- Kulaklerini da bi kevi çekun, bukun, ovalayun birez
- Su geturun suuu! Başine su tokun birez
- Vah vah gyoze mi geldi... nezer mi değdi ecep?
- Ağri çekeyi ağri, dersen ki buzak edecek ..ecebe buzaği vardi da keseldi mi?

Rhett Buttler Scarlett Ashley

Bu son söylenen sözden Fatime fena halde rahatsız oldu ve derhal kadına dönerek;

- Ne buzaği! Buğa buzak ne gezer!

Kadınların bu tatlı paniği görülmeye değerdi, ellerinden geleni yapıyorlardı ama bir türlü ineğin sancısında bir azalma sezilmiyordu. Bu arada Fatime kadınların bu sözlerinin bazılarını dikkate alıyor ve gerekli emirleri vermeye devam ediyordu. Kadınlardan biri 'elur ha!' deyiverdi, diğeri de 'e elur tabi' dedi. Şimdi de kadınlar ineğin birden ölüp gitmesinden ve 'piçeksuz çıkma' olasılığından korkuyorlardı. 'Piçeksuz' çıkan ineğin eti yenmez, 'murdar' olurdu. Fatime hemen 'piçek geturun!' diye bir emir verdi. Bıçaklar geldi. Tedaviler devam ederken, bir yandan ineğe etkili dualar okunuyor öte yandan ineği kimin keseceği konuşuluyordu. Zamanımız yoktu. Bir an önce karar verilmeliydi. İneği erkekler kesmek zorundaydı zira erkekler hazır bulunduğunda ineği bir kadın keserse onun eti yenmezdi. Erkeklerin hiçbiri bu işi üstlenmek istemiyordu. Birdenbire bütün kadınları şaşırtan bir laf ediverdim, buna şimdi hala şaşırıyorum söylediğim yalnızca şuydu:

- Ben keserom!

Hayatında hiçbir zaman böyle bir iş yapmamış bir insan olarak o sözü söylemeye orada nasıl cesaret ettim bilmiyorum. Kimbilir, belki de bu işi ancak bir erkeğin yapabileceğini bu cesur kadınlardan duymuş olmam hoşuma gitmiş, bu gururumu okşamıştı. Tam bu sırada birdenbire otuz yaşlarında bir kadın koşarak yanımıza geldi ve canice planlarımız için biraz da benim gözlerimin içine bakarak bizi şöyle payladı;

- Oyle bi hastolonmağilen heyvon keselur

Fatime yemurtayi okuyeyi

Seğerun ağzine ğeçhar tokeyiken

mi?
Başımı yana çevirerek bu ağır soruya yanıt vermeden geçiştirdim, kadınlar ona çoktan hak vermişlerdi bile. Gelen kadın Maşalo'nun Ayşe idi. Fatime onu görünce yüreğine su serpildi. Ayşe'nin babaannesi 'eyi bi seğer toktori' imiş. Fatime kontrolü bu yüzden güvenerek ona bıraktı. Ayşe'nin el çabukluğuna diyecek yoktu. Ortamı iyice hareketlendirdi. Öncelikle yanında getirdiği baldan azıcık Süsligül'ün gözlerine sürdü. Geri kalanı ineğin ağzını açıp içine boşalttı. Oysa daha önce bal şerbeti içirmiştik, Fatime'ye bunu hatırlattım 'olsun bal eyidur' dedi. Bizlere getirdiği on tane kadar cevizi kırmamız için verdi, bu cevizlerin sekize yakınını inek yedi, geri kalan ikisini unufak ettikten sonra hayvanın gözkapaklarını aralayarak gözünün içine koyduk. Bu arada ısmarlanan yumurtalar da gelmişti. Fatime yumurtalardan birini derhal alıp okuyup üfledi ve yumurtayı ineğin iki boynuzu arasına getirerek tam alnının ortasına hızla çarparak kırdı. Yumurta akı, sarısı ve kabukları ile birlikte ineğin gözünün ve burnunun üzerinden aşağı doğru süzülüyordu.
Diğer iki yumurtayı da ineğe verdik ve hayvan hemen midesine indirdi. Ayşe aceleyle davranıp arada akan küçük bir suyoluna ineği yaklaştırdı ve soğuk suyla onu yıkadı. Bu sırada Fatime'nin gelinlerinden biri 'geçhar' getirmişti. Geçhar 'gyozine getiren' ineğin tedavisi için birebirdi. Ateşten kor halindeki közler alınıp bir kabın içine konuyor sonra üzerine su dökülüp dualar okunuyordu. Daha sonra bu kömürlü suyun büyük çoğunluğu ineğin ağzına dökülüyor geri kalanda gözüne, kafasına ve vücuduna serpiştiriliyordu. Bu çok eski bir tedavi yöntemi olmalıydı. Ayşe yanında getirdiği karbonatı da suyla karıştırıp ineğe verdikten sonra, ineğin kuyruğunu kuvvetle çekti ve kulaklarını büktü. Yapılacakların çoğu yapılmıştı sanıyorum, Ayşe son olarak dua okumaya başladı.
Aradan yaklaşık bir saat geçmişti ki nihayet ineğin tavırlarında bir değişiklik seziliyordu. Bu sırada Süsligül ayakta idi ve silkeleniyordu. Fatime Süsligül'e bakarak şöyle diyordu:

- Dersen ki bi kucuk eyilendi
Haklıydı. İnanılmaz olan gerçekleşmiş, inek ayağa kalkmış ve iyileşiyordu. Bunu herkes farketmeye başlamıştı. Bu kadınlar ne yapıp etmiş Süsligül'ü iyileştirmişlerdi. Süsligül bir kabustan uyanır gibi ayağa kalkmış etrafına bakınıyordu. Yalnızdı. Arkadaşları çoktan oradan uzaklaşmış iyice yukarılarda dağın yamacına dağılmış otluyorlardı. Önce onlara seslendi, sonra yavaş yavaş yanlarına doğru yürümeye başladı. Evet, herkes elinden geleni yapmıştı ama Fatime tarafından Ayşe kahraman ilan edildi. İneği o iyileştirmişti. Ayşe'nin ünü yaylaya yayılmaya başlamıştı bile. Fırsatı iyi değerlendirip hemen orada kendisiyle bir röportaj yaptım. Bu işi nasıl başardığını sordum ve lafı fazla uzatmadan şunları söyledi:

- Seğer ilaçlerini rahmetli beyuk onomden alişmişim, beyukonom çok eyi bi seğer toktoriydi.
Yalnız ben değil, ineğin o halde iken ayağa kalkmasına herkes şaşırmıştı. Kadınlar arasında bu defa başka bir tartışma alevlenmişti. Süsligül'ün 'gyozdeki' olduğu konusunda hemen hemen uzlaşma sağlanmış olmasına rağmen ona hangi ilacın iyi geldiği hararetle tartışılıyordu. Ayşe mi iyileştirmişti onu gerçekten, yoksa Meryem'in iddia ettiği gibi kendisinin ineğin ağzına döktüğü ispirto mu iyi gelmişti? Belki de Fatime'nin okuyup üfleyerek ineğin başında kırdığı yumurtaydı etkili olan. Bu konuda anlaşma sağlanamıyordu. Pekala bir bakalım neler yapılmıştı;
Bir defa 'gyozdaşi, nişadir ve kyukyurt' yaylada bulunamamıştı. Bazı kadınlar ekşi yoğurt, soğuk süt ve kepek vermeyi teklif etmişlerse de gidip getirme zahmetine katlanmadıklarından Fatime onları pek ciddiye almamıştı. Peki neler verilmişti ▶▶▶

Süsligül'e sıralayalım; bal, bal şerbeti, novaljin, karbonat, ceviz (bal ve cevizden gözüne de konmuştu), ispirto, iki yumurta (bir yumurta da başında kırılmıştı) ve ğeçhar. Bunların yanında Süsligül'ün kuyruğu kuvvetlice bir kaç defa çekilmiş, kulakları bükülmüş, iyice gerilerek çekilmiş sonra okşanmış, ovalanmıştı. Bir de Süsligül'ü çok öfkelendiren o soğuk su banyosunu hatırlayalım. Kulağından kan almak ve gözünün içinde oluştuğu söylenen leblebi büyüklüğünde siyah doku tırnak makası ile kesilmek istenmişse de bu saçmalıklara Süsligül izin vermemişti. Tabii ki ğeçhar da yumurta da okunup üflendiği gibi el açıp dualar da okunmuş, Allah'tan yardım beklenmişti.

Pekala şimdi soralım, sizce hangi ilaç Süsligül'e iyi geldi?

Bütün bu olaylar yatıştıktan sonra Fatime'nin kızgınlığı hala geçmemişti. Kadınlar dağılmış, işlerinin başına dönmüşlerdi. Süsligül ise arkadaşlarının yanında biraz oyalandıktan sonra geri dönmüş tekrar Fatime'nin yanına gelmişti. Fatime bütün bu olaylardan kocasını sorumlu tutuyordu. O, artık kaç yıldır doğurmayan bu kısır ineğin satılmasını istemiş, kocası ise buna razı olmamıştı. 'Ne işi varidi bu seğerun bunde ukari bu sateleceğidi' diyordu.

Eğer haklı olmasaydı sesini yükselttiği için derhal sopayı kafasına yerdi, ama ne çare! İnek haklı. Fatime görüldüğü üzere lav

Ayşe Süsligül'un gözindekini areyi

Yukarıda Susligyul, Yakuplerun Fatime'ye halinden şikayet ederken görülüyor.

püskürtmeye ara vermiş bir yanardağ gibi sessizce oturuyor, Süsligül'ün anlattıklarını dinliyor. Dursun bey ise az ilerde değneği elinde kös kös bekliyor; Fatime'nin tekrar 'yelkevontomarinun tutma' sının an meselesi olduğunu bilerek ayağını denk alıyor.

Dursun Bey'e şaşmamak elde değil. Fatime Hanım'ı hemen bu olayın geçtiği akşam nasıl ikna etti acaba? Bir Holywood filmi seyretmiyorsunuz. Peki bu eski yaylacılarımızın Eğnaçor'da el ele tutuşmasını nasıl yorumlamalıyız? Belki de, bir Rhett Buttler & Scarlett Ashley hikayesinden enstantanelerdir bunlar. Son mohikanları görmek için geldiğim Eğnaçor'daHolywood filmlerinden sahneler çıkıyordu karşıma.

Daha sonra bu mutlu tabloya halel getirmeyecek olan çok önemli bir gelişme oldu. İstanbul'a döndükten iki ay kadar sonra Süsligül'ün hamile olduğunu öğrendim. Oysa Fatime onun kısır olduğunu düşünüyordu ve bu yüzden satılmasını istemişti. Bu haberin Yakupoğli Dursun'u çok keyiflendirdiğini tahmin edebiliriz. Fatime de kuşkusuz sevinmiştir ama aldığım habere göre Süsligül'e yine çok kızıyormuş; çünkü doğacak bebeğin babasının kim olduğu bilinmiyormuş. Bu, Süsligül'ün Fatime'den habersiz bazı gizli işler karıştırdığı anlamına geliyordu. Umarız Fatime Süsligül'ü hoşlandığı erkekle gizlice gezmeye gittiği için kesmeye ya da satmaya kalkmaz. Zavallı Süsligül. ◆

Hahonç (Yeni adı: Çataldere) Senoz'un (Çayeli Hemşin'i) bir köyüdür. Karkelog/Kar kelox: Taş başı.

İsmail Akyıldız, 2008

AŞNAN NİYAZ

Bağlivanu nor egi. Xerkes ter andağa. Koni dari ağav ç'kidim meg aşun me kağin ağa oç.

Nursel Ataman

As aşun erta kağn i ver. Galaşe peçer maşmuke vatir. Cinin lertes arne. Tsaxudn i ver erta. Cinin çaçov liktsene. Korkes verkaşe maşmuk joğve. Kiçme neste maşmekestanun dage, tatrutun arnele gançe. Kiçme kove, tsenes entin i us imatsvir. Tsaxudan işne gağnestanun meçn i var. Tskendarin poğotsin demir elmayin dagnan xendzor joğve. Anine arengoğnine dunn i us kale, kani me hadig al gağin dzotses tske. Dune pobe ana im dade tsermantsu pade çartadz, marça tiyadz unnar. An padin hode arne.
İm mare lauste xulag ener, pagenin varan gaxler. Yes al çaçe govoun dage pere. İm marn a goviye geter, tarmaner. Galaşe peçele campan i var putene, vov nen gantsni? Megi me desne u kiçme xose. İm dade done hedetiyan xavağ kağadz unnar, ture kar. Yes giyage tejar koligum kida, im dade xelog giyage koler. Gate yephanaki, lazdin hatse epaki. Medoğume engele havoun pune tenaki. Çaxe gebçir, gatn i var lazdin hatse peşaki, anuş anuş xoselov udaki. Çaxin tsenin me dzarğiyes xarevir, giyagutse hedetin sakvetse varan ergena. Aşxares moliye, kun elle. ◆

Abhazyatsan Asatsvadzkner

Hagop Topalyanı dznvel e 1935 tvaganin Abxaziayi Gagra kağaki.
Naxninerı dznvel en Trabizon kavari Anifa kyuğum. Havakum er arag asatsvadzkner.
Hagop Topalyan 1935 yılında Abhazya'nın Gagra kentinde doğmuştur.
Ebeveynleri Trabzon'un Anifa köyünde doğmuştur. Özdeyişler derlemiştir.

Vahan Varvastyan

Ağkadı hatsı karig uni, harusdı ımın inçi
(Ağkade hatsi karig uni, harusde emen inçi)
(Fakirin ekmek taşı var, zenginin her bir şeyi)

Ağkadın xelk xırad gudon, hatsin yeğ kısil çin
(Ağkadin xelk xarad gudan, hatsin yağ kese çin)
(Fakire akıl verirler, ekmeğine yağ sürmezler)

Ağkadın homar, ımın or al pas a
(Ağkadin hama emmen or al ayni a)
(Fakir için her gün aynıdır)

Ağçigı horı donı misavir a
(Ağçige horin done musafir a)
(Kız babasının evinde misafirdir)

Açka heru sırda heru
(Açvitsan heru sirdan heru)
(Gözden ırak gönülden ırak)

Ayçonı haytsının gu ta: –citıt inçe adkan hasd a? Ayçı gasa ta: – im kordzıs im tsergov ınuşan a.
(Arçone hartsenin gu ta: -cidet inçi ağadik hast a? Arçe gasa ta: - im kordzes im tevov enuşan a)
(Ayıya soruyorlar ki: -boynun neden bu kadar kalın? Ayı diyor ki: - kendi işimi kendi elimle yapmamdan)

Artsivı ek al ıllı artsiv a
(Aslane ek al elli aslan a)
(Aslan dişi de olsa aslandır)

Ar ınoğı şabig gona
(Ar enoğe şabig gunna)
(Utananın gömleği olur)

Ar çınoğin eresı çarox a
(Ar çenoğin erese çarax a)
(Utanmazın yüzü çarıktır)

Araçın pızoğin pırnin gu
(Araç pezoğin pernin gu)
(Önce fırlayanı yakalarlar)

Asatsı dun kaga gu
(Asatse dun kaga gu)
(Söz- söylenmiş- ev bozar-çözer)

Asa ınkeyt vev a, asim vev is.
(Asa engeret vov a, asim vov es)
(Söyle arkadaşın kimdir, söyleyeyim kimsin)

Aseğı çıvlin nesı çi bahvil
(Asağe çuvalin meçe bahvil çi)
(İğne çuvalın içinde saklanmaz)

Asisna pis gıllis, çasisna dıha pis
(Asesna pis gellis, çasesna al pis)
(Söylersen pis olursun, söylemezsen daha pis)

Asdıtsun umut ara, tservrnut uj dur
(Aspadzan umut aa, tservernut guvvat du)
(Tanrıdan umut et, çevrene kuvvet ver)

Asdıvats xoskı tınak ça or et tabkı tınis
(Asdevats xoske tenak ça u an kilife tenes)
(Söylenen söz bıçak değil ki kınına koyasın)

Asdvats uzana koyn al, topaln al hays gıllin
(Aspadz uzana koyn al, topaln al hars gellin)
(Tanrı isterse kör de, topal da gelin olur)

ASTADZUNİ TA

Musloğun Muydin'e dağotsmiyove goviye keşadzuni lernan kuka, Şavşete vargasnin Berta'i polor goviye Pallig'in bağniyuz mednugun. Bağ'in al garmi garmi xendzornin gax engadz gelli. Palligin genige inatiyan bolokagu "ola Ğhopalilar inaklaruzi naa bağa surersiz , hemen çıkarun bağdan". Musloğli Muydin'n al tsiyun vaynan hed astadzuni ta "pekeyi baş ustine /evveli kol ustine/ meg xendzorme dal inçes/ kiçme modig kal inçes"

Arevın çıxınğoğı, lusnyakın çi xıntal
(Arakagin nağoğ çelloğe, lusnikayin xendal çi)
(Güneşte darlanmayan, ayda gülmez)

Agvons garaı, ekuts çi pırnil
(Hakvane garare hekuts pernil çi)
(Sabahki kararı yarın tutmaz)

Adzı ağkadin kovn a
(Adze ağkadin modn a)
(Keçi fakirin yanındadır)

Aşxarin ımın inçı kıdıvi gu, mormın u hormın ğayrı
(Aşxarin emmen inç kedevi gu, morman u horman gayri)
(Dünyada her şey bulunur, bir ana ve babadan gayri)

Adzn or voytex ılli, uln al hun gılli
(Adze vordağ u elli uln al andağ gelli)
(Keçi nerede olursa yavrusu da orada olur)

Badiv enuşı zur a, goysınuşı ğolay
(İtibar enuşe zor a, gorsenuşe golayi)
(İtibar yapmak zordur, kaybetmek kolay)

Bazi darin orvon bes tez gosni.
(Bazi darin orvun bes tez gantsni)
(Bazı yıllar gün gibi çabuk geçer)

Bazi xelokn al sxalvi gu
(Bazi xelkvorn al safvi gu)
(Bazen akıllı da yanılır)

Baxdin etvontsı çin pızil araçın geşton
(Baxdin hedevants pezil çin araçin gertan)
(Talihin peşinden koşmazlar önünden giderler)

Bağdat xurma onnuşın indzi inç fayda
(Bağdat xurma unuşan indzi inç fayda)
(Bağdatta hurma olmasından bana ne fayda)

Baraxodin compın daima lav çi ıllil
(Baraxodin campan daima lav ellil çi)
(Yokuştaki yol daima iyi olmaz)

Bicig a ama gıcug a
(Bidzig a ama gicug a)
(Küçüktür ama gıcıktır)

Bicig maytn al medz neraz desnu gu
(Bidzig martn al medz niyaz desnu gu)
(Küçük adam da büyük rüya görür)

Gaynasna eşı corın hona
(Garnasna eşşağe coran hona)
(Yapabilirsen eşeği çamurdan çıkar)

Garkıvadzı megı mı yar a, azapı alaynun
(Garkevadze megi me yar a, azabe alaynun)
(Evlenen birine yardır, gerisine-alayına azaptır)

Geradzı mornoğin geradzı kıntin kuka
(Giyadze moliyoğin giyadze kintan kuka)
(Yediğini unutanın yediği burnundan gelir)

Geradz hatsıt mi goxkıtil
(Giyadz hatset goxe mi)
(Yediğin ekmeği tepme)

Gıneçı mazı ergın gılli xelkı gayc
(Genoçe maze ergen gelli xelke garc)
(Kadının saçı uzun olur aklı kısa)

Gıneçıt dzedzuş uzisna şapgat hona, ınçağ dzedza, yedkın ali haki
(Genoçet dzedzuş uzesna şapgat hana, ençağe dzedza, hedev ali haki)
(Karını dövmek istersen şapkanı çıkar, öyle döv, sonra tekrar giy) ◆

Bu kilidi kim açacak?

Bu coğrafyada yaşayan milletlerin arasına demirden gizli bir duvar örülmüş ve milletlerin yüzüne kilitli bir kapı ile kapatılmış, anahtarı da Karadeniz'in derin ve kara sularına atılmış

Şerif Sarı

Geçtiğimiz Haziran ayında bir grup Hemşinli ile Rusya'ya Federasyonu ve Abhazya Cumhuriyeti'ni kapsayan bir geziye katılmıştım. Sakarya'da köşe yazısı yazdığım gazetem Sakarya Yenihaber'de Rusya ve Abhazya gezimle ilgili kimi gözlem ve görüşlerimi Sakarya'lı okuyucularımla paylaştım.

Ülkemizde Türkçe'nin yanı sıra Hemşince de yazılabilen ilk dergi olan, şu anda elinizde tuttuğunuz "Dergimiz Gor'un" bu sayısında gezi gözlemlerimi-notlarımı daha geniş içerikle sizlerle ayrıca paylaşmak benim için çok anlamlı.

Yazımın başında şunu ifade etmeliyim ki; "**Bu coğrafyada yaşayan milletlerin arasına demirden gizli bir duvar örülmüş ve milletlerin yüzüne kilitli bir kapı ile kapatılmış, anahtarı da Karadeniz'in derin ve kara sularına atılmış**".

Türkçe'mizde "damdan düşer gibi" bir deyiş-söz vardır.

Yazı ve yazının içeriği bu girişle tam anlamıyla örtüşüyor.

Damdan düşmeye devam edelim...

Yaşadığımız coğrafyada büyük tabir edilen devletlerin, tarihte ve günümüzde, gündelik-anlık veya uzun süreli ekonomik ve siyasi çıkarları uğruna insan hayatını ve insanların yüzyıllardır anlamlaştırarak yaşattıkları dil, kültür gibi sosyal, kültürel yapı ve değerleri derinden etkileyen ve bugün hala etkilerini hissettiğimiz kararlar aldıklarını anlamak hiç de zor değil. Alınan kararların, kültürel yapıları derinden sarsan ve/veya hiçe sayan uygulamaların etkileri, günümüzden geriye doğru baktığımızda daha net görülüyor.

Günümüzde coğrafyamızda, halklar ve devletler arasında yaşananlara baktığımızda, tarihte yaşanan sorunlar uğruna, "**milletleri (halkları) birbirine düşürerek**" beyinlerde oluşturulan kapıların kısmen de olsa hala kapalı tutulduğunu ve anahtarlarının Karadeniz'in, karanlık ve derin sularına atıldığını ifade etmek sanırım abartı olmaz.

Ziyaretim süresince yaptığım gözlemlere dayanarak şunu ifade etmeliyim ki; bu coğrafyada yaşayan insanların geçmişten günümüze çeşitli gerekçelerle kıstırıldıkları-hapsedildikleri bu ruh halinden çıkmalarının ne kadar da zor olduğunu, sokak ta, sıradan insanlarla, coğrafyada yaşanan konular hakkında yaptığım görüşmelerde-sohbetlerde fark etmek hiç de zor değildi.

Tabiî ki aynı şekilde, neredeyse her sözü devletlerinin tarihten gelen politik

bu topraklardan bir şekilde göç etmek mecburiyetinde kalmış, değişik milliyet ve inançlardan insanların gözlerinde ve konuşma fırsatı bulduğumda ifadelerinde "barış ve kardeşlik" söylemlerine ve özlemlerine şahit olmak ve anlamak benim için sevindiriciydi.

tutumlarıyla örtüşen, bu tutumlarla hareket eden, korkuların esiri olmuş ve bu korkularla geçmişten gelen sorunlara takılı kalarak gelecek hesapları yapan insanların ruh halinin "**başka bir yazı ve psikiyatri konusu"** olduğunu ifade etmeliyim.

Çıkarları uğruna oluşturdukları politikaların esiri olan coğrafyamızdaki devletler de , tarihsel korkularla bazı konulara kilitlenerek yaşamlarını farkında olmadan sürdüren insanlar da geçmişin esaretinden kurtulmayı hak ediyorlar. İşte bunun için Karadeniz'e atılmış anahtarı bulup çıkarmak ve coğrafyamızda yaşayan insanları, adeta kilitlendikleri odalardan çıkartmak, barış adına sorumluluk hisseden herkesin görevi olmalı.

Rusya'da tanıştığım, bu topraklardan bir şekilde göç etmek mecburiyetinde kalmış, değişik milliyet ve inançlardan insanların gözlerinde ve konuşma fırsatı bulduğumda ifadelerinde "barış ve kardeşlik" söylemlerine ve özlemlerine şahit olmak ve anlamak benim için sevindiriciydi.
Coğrafyamızda bunca yaşanmışlıklara rağmen insani değerlere bağlı kalarak, geleceğe umutla bakabilmenin ifadeleriydi bunlar.

Bu coğrafyada tarihten gelen sorunlar herkesin malumu.

Tarihte yaşanan sorunlar gerekçesiyle devletlerin işleyişini rehin alan bu anlayış neticesinde kendi halklarına-milletine karşı, sorun yaşadıkları ülkeler aleyhine sürdürdükleri olumsuz kara propagandalar maalesef toplumda ön yargıların oluşmasına neden oluyor.
Ancak şunu da ifade etmeliyim ki, coğrafyamızda bugün değişik ülkelerin sınırları içinde yaşayan insanlar-halklar birbirini tanıdığında, temas ettiğinde, dokunduğunda, dini inanç ya da milliyetin ve kara propagandaların nasıl da hiçbir anlam ifade etmediğini bu gezimde bir kez daha memnuniyetle gözlemledim.

Günümüzde kimi devletler ve siyasi grupların ısrarla sürdürdükleri dışlayıcı, ötekileştirici ve neredeyse ırkçılığa varan milliyetçi söylemlerle, **"insanları zihinlerde alanları çizilmiş halkaların içerisinde rehin**

tutarak mutlu kılmaya çalışmak" bugünün dünyasında, takdir edersiniz ki, akıl karı değildir.
Günümüzde bu durumu sürdürmek insani bir durum da değildir.

Sochi'den Üsküdar'a giderken!.

Kuzeydeki komşumuz Rusya federasyonunun turizmde akla gelen neredeyse tek kenti, aynı zamanda kış olimpiyatlarının yapıldığı Sochi'ye daha önce bir kez daha gitme fırsatım olmuştu. Ancak bu ziyaretimizde Sochi'de yaşadıklarım karşısında oldukça heyecanlandığımı itiraf etmeliyim.
Her ne kadar turisttik bir ziyaret olsa da, ziyaretimiz-gezimiz süresince çeşitli kültürel sürprizlerle karşılaşmak bizi sevindirdi. Bu sürprizlerin en büyüğünü yöresel tatların ana menü olarak sunulduğu akşam yemeği davetine icabet ettiğimizde yaşadım.

Yaşadıklarımı ülkemdeki her insanın yaşamasını isterdim.

Ataları bu topraklardan 1840'lı yıllarda bir şekilde taşınma mecburiyetinde kalmış Hıristiyan Hemşinli olduğunu öğrendiğim bir müzisyenin, ülkemizde neredeyse herkesin, tınısını duyduğunda eşlik ettiği "Üsküdar'a Gideriken" şarkısını, Türkiye'de bana mısın diyen sanatçıya taş çıkartırcasına icra etmesi, gezi boyunca yaşadığımız en güzel sürprizlerden biriydi. Coşkuyla ▶▶▶

Bu coğrafya, bu anlayış ve çatışma ikliminden beslenen siyasetçilerden ne zaman kurtulursa, sınırların sadece simgesel önemde kaldığı günlere o kadar erken varız inancını taşıyorum.

söylenen bu esere Sochi'de yaşayan yaklaşık 200 civarında Hemşinlinin içtenlikle eşlik etmesi, bana, ülkem ve bu coğrafyaya serpilmiş kültürler-milletler adına tarifi imkânsız bir mutluluk yaşattı. Ayrıca bu durum karşısında biz Türkiye'den Sochi'ye gelenler, açıkçası bir an kendimizi ülkemizde hissetmiştik. Diğer ziyaretçi arkadaşlar ne düşünüyorlar bilemiyorum ama tek başına bu durum bile, **"Karadeniz kıyısında yaşayan insanların ortak geçmişlerinden kalan kültürel izlerin,"** barış için tek başına rehber olabileceği gerçeğini gösteriyordu.

Bu satırları neden sizlerle paylaşma ihtiyacı duydum?

Geçmişte yaşanmış ve günümüze kadar bir şekilde taşınmış, ülkeler ve dolaysıyla insanları meşgul eden sorunları gerekçe göstererek, bu sorunları milletler-halklar üzerinde adeta bir silah gibi kullanmanın bu coğrafyada yaşayan insanlara ve ülkelere kalıcı mutluluk getirmeyeceği kanısındayım.

Siyasetçiler ülkelerinde yaşanan çeşitli sorunlara, çözüm üretemedikleri için, hele kabiliyeti kıt siyasetçilerin "**zihinsel iktidarlarını sürdürebilmek için tarihten gelen sorunları gündemde tutarak,"** diğer ülkelerle yaşanan tarihi sorunları, siyasi çıkarları uğruna, iç siyasette her zaman canlı tutarak, halkı meşgul etmeyi yeğledikleri biliniyor.

Bu coğrafya, bu anlayış ve **çatışma ikliminden beslenen siyasetçilerden ne zaman kurtulursa,** sınırların sadece simgesel önemde kaldığı günlere o kadar erken varız inancını taşıyorum.

O günlere kim ulaşır kim görür bilemeyiz. Ama o günlere uslaşmak için "**Karadeniz'e atılan anahtarı"** bulup milletlerin-halkların üzerine geçmişte kapanan-kapatılan demir kapıları açmanın, **"geçmişe takılıp günümüzü ve geleceğimizi karartanların işi olmadığını**" aklıselim herkes bilir ve barış ve kardeşlik adına korkmadan ifade eder.

O nedenle; "daima insanlık, daima barış" diyenlerin ısrarıyla, bu coğrafyada yaşayan insanların zihinlerinde, korkutularak üretilen kilitlerin, demir kapıların açılmasının mümkün olacağına inanıyorum..

Sevgiyle kalın.. ◆

Dosya

‘Dil’

Türkiye’de anadili tartışmaları uzun zaman önce başladı. Bugüne kadar ilgili dillerin kullanıcıları tarafından çok önemli çalışmalar yapıldı. Ülkemizde bu çalışmalar ve yapılan bazı yasal düzenlemelerle daha önce yazılı olan veya olmayan birçok dil özel eğitim kurumlarında öğretilmeye ve devlet okullarında seçmeli ders olarak okutulma başlandı. Anadillerin yaşatılması açısından yetersiz olduğu açık olsa da bu gelişmelerin önemli olduğu ve çeşitli olanaklar barındırdığı da bir gerçek. Biz Hemşinlilerin anadiline ilişkin çalışmalar bakımından komşu halklarımız ile karşılaştırıldığında henüz emekleme döneminde olduğumuz söylenebilir. Öyle ki, ötesini bir kenara bırakın, yasal olarak tanınmış olan seçmeli dersi verebilecek yeterli materyale ve öğretmene bile sahip değiliz. Bu durum dille ilgili önümüzde henüz yapacak çok işimiz olduğunu gösteriyor. Biz de Gor dergisi olarak yapılacak bu işlere bir katkı olarak bu sayımızda bir dil dosyası hazırladık. Bu dosya ile Hemşincenin korunması ve gelişmesi yolundaki çalışmalar açısından ön açıcı bir işlev görmeyi umuyoruz.

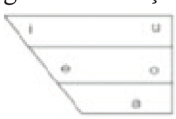
Raşot Köyü'nde konuşulan Türkçe ağız üzerine bir deneme

Bu çalışmada sunulan veriler Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümündeki yüksek lisans tezim için 2004 yılında toplanmıştır. Tez konum Rize ili Çayeli ilçesinde bir Hemşin köyü olan Raşot'ta konuşulan Türkçe ağzın sesbilimsel özellikleridir. Alan çalışması sırasında, bu köyde kendilerinin Ermenice olarak adlandırdığı Hemşincenin de konuşulduğunu gözlemledim. Bu yazıda Raşot köyünde kullanılan Türkçe ağzın Hemşince ile ilişkili olabilecek bazı özelliklerine dair olgular sunmak istiyorum.

Ayşenur Kolivar

A. Ünlü Sistemi

Sesbilimsel açıdan, bu Türkçe ağızda aşağıdaki ünlü dağarcığı tablosunda gösterilen beş ses bulunmaktadır.

Tablo 1: Ünlü tablosu

Aynı beş ünlülü sistem Hemşin'in Elevit[1] ve Senoz vadisi gibi diğer bölgelerinde de görülmektedir. Bu yaygın fenomenin örneklerine Trabzon[2] ve Rize[3] bölgelerinde konuşulan Türkçe ağızlarda da rastlamak mümkündür. Dolayısıyla dilbilimci Brendemoen haklı olarak şu soruyu sormaktadır: "...Neden Doğu Karadeniz ağızlarında /ı/, /ü/, /ö/ ünlülerinin bulunmaması yönünde bir eğilim vardır?" [4] Trabzon yöresindeki Türkçe ağızlara dair cevabı da şudur: "... bu durum ancak yabancı dillerin etkisiyle ya da Lars Johansson'un terminolojisini kullanacak olursak yabancı dillerden kod kopyalanmasıyla açıklanabilir... Burada sözkonusu olan başlıca dil Rumcadır, /ı/, /ü/ ve /ö/ ünlülerinin kullanılmaması eğilimi Rumcanın fonem dağarcığının Türkçeninkine kısmen dayatılması sonucu ortaya çıkmıştır. Rumcanın ünlü sisteminde beş ünlü fonem bulunmaktadır, "tipik Türkçe" olan yani /ı/, /ü/ ve /ö/ ünlülerine sahip değildir."[5]

Hemşin yöresinde Rumcanın etkisinin sorgulanabilir olduğu ve yörede halen daha iki dilli insanların yaşadığı göz önüne alındığında Hemşin bölgesinde yoğun olarak konuşulan diğer dillere yani Lazca ve Hemşinceye bakılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Gerek Hemşince gerekse Laz dilinin beş ünlülü bir sisteme sahip olması gerçekten ilginç bir olgudur. Brendemoen'in akıl yürütmesine paralel bir şekilde düşünüldüğünde, Hemşin köylerindeki Türkçe ağızlarda beş adet ünlü bulunmasının bu dillerden kod kopyalanması suretiyle gerçekleştiği düşünülebilir. Bu köylerin sakinleri Hemşinceye çok daha fazla aşina olduğu için incelediğim Türkçe ağzında kullanılan beş ünlülü sistemin Hemşinceden kod kopyalanması suretiyle oluşmuş olması kuvvetle muhtemeldir.

B. /o/ foneminin kullanımına dair sınırlamalar

Standart Türkçede /o/ fonemi bir sözcüğün sadece ilk hecesinde bulunabilir. *Doktor* ya da *horoz* gibi sıkça kullanılan sözcükler alıntı sözcüklerdir ve bu

1 Ayşenur Kolivar, "Turkish vowel harmony and the dialects of Rize: a case study in Elevit" Yayınlanmamış makale.
2 Bernt Brendemon, "A note on vowel rounding in the Trabzon dialects", A. Sumru Özsoy ve diğerleri (ed.), Studies in Turkish linguistics, Proceedings of the Tenth International Conference in Turkish Linguistics, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2003), s.318-319.
Yasemin Öner, "Harheş dialect: a phonological and morphological analysis", Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, (Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 1978), s.16.
3 Turgut Günay, Rize ili ağızları, (Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1978), s. 27 "Bunun sonucunda Rize ili ağızlarında diftonglar ve yazı dilinin tesiriyle doğan bazı analojik biçimler dışında ı, ö, ü seslerine rastlamak mümkün değildir."
4 Bernt Brendemon, "A note on vowel rounding in the Trabzon dialects", A. Sumru Özsoy ve diğerleri (ed.), Studies in Turkish linguistics, Proceedings of the Tenth International Conference in Turkish Linguistics, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2003), s.318.
5 a.g.e., s.318-319.

kısıtlamanın istisnalarıdır. İncelediğim Hemşin köyünde kullanılan Türkçe ağızda da, /o/ fonemi Türkçe kökenli sözcüklerin sadece ilk hecelerinde bulunabilmektedir. Bununla birlikte, bu ağızda /o/ foneminin kullanımına dair kısıtlamanın ihlal edilmesinin başka birçok örneğini daha bulmak mümkündür. Standart Türkçede var olan istisnaların yanı sıra bu ihlallere özellikle yaygın olarak kullanılan Hemşince kökenli sözcüklerde sıkça rastlanır.

Örnek	Anlam	Örnek	Anlam
pogoç		*pisor*	
vartevor		*koknoç*	

Tablo 2: /o/ fonemine dair kısıtlamaların karşı-örnekleri

Daha da ilginç olarak, Homşetsma kökenli sözcüklerin yanı sıra Türkçe kökenli sözcüklerin bazılarında da başka karşı-örneklerle karşılaşmak mümkündür:

Örnek	Örnek
kaymakom	*Ufonti*
adom	*Ormon*

Tablo 3: /o/-kısıtlamasının Türkçe kökenli karşı-örnekleri

Standart Türkçedeki /o/ fonemine dair kısıtlamalar, bu ağız için şu şekilde yeniden tanımlanabilir: Türkçe kökenli sözcüklerde /o/ fonemi, /m/ ve /n/ ünsüzlerinden önce gelmediği sürece, ilk hece haricindeki hecelerde bulunamaz Bu ilginç fenomen sadece incelediğim ağza özgü değildir. Hemşin'deki diğer bazı Türkçe ağızlarda[6] ve Hemşincede[7] de yaygın bir şekilde görülmektedir. Ancak bu kısıtlama alıntı sözcükler için geçerli değildir.

Bu fenomenle ilişkili olan diğer bir ilginç olgu daha vardır. Aşağıdaki verilerden de görülebileceği gibi /a/ ünlüsü /m/ ve /n/ ünsüzlerinden önce gelememektedir. /a/ ünlüsünün ardından ekleme nedeniyle /m/ ve /n/ ünsüzlerinden önce gelmek durumunda kaldığında /a/ ünlüsü /o/ ünlüsüne dönüşmektedir.

	Örnek	Örnek
Kök	*baba*	*ona*
1t	*babom*	*onom*
2t	*babon*	*onon*
3t	*babasi*	*onasi*

Tablo 4: /a/-kısıtlamasının örnekleri

Bunun bir biçimsel sesbilim fenomeni olarak yorumlanması mümkündür ancak *ona* örneğinden de anlaşılabileceği üzere bu sözlüksel bir fenomendir.

Bildiğimiz kadarıyla Türkçenin hiçbir tarihsel döneminde bu tür bir özellik bulunmamaktadır. Bu nedenle, /a/ ünlüsünün /m/ ve /n/ ünlülerinden önce gelememesi bu ağız açısından bir yenilik olarak kabul edilebilir. Vaux[8] Klasik Ermenicede /m/ ve /n/ ünlülerinden önce gelen /a/ ünlüsünün Hemşincede /o/ ünlüsüne dönüştüğünü göstermiştir. Bu da, söz konusu Türkçe ağızda varılan bu özelliğin Hemşince kaynaklı bir yenilik olarak yorumlanmasını destekleyen bir kanıttır.

C. Ünsüz Sistemi

Türkçe ağzın Hemşinceyle ilişkisine dair örneklere bu ağızda kullanılan ünsüz sisteminde de görmek mümkündür. Çoğu konuşurlar iki ağızlı ve bazıları da iki dilli olduğundan, ünsüz sistemi oldukça karmaşıktır. Burada özellikle ötümsüz, dişyuvasıl, patlamalı-sürtünmeli /t^s/ ve ötümlü, dişyuvasıl, patlamalı-sürtünmeli /d^z/ seslerinden bahsetmek istiyorum. Bu ünsüzler incelenen ağızda birer fonemdir.

/t^s/ : ötümsüz, dişyuvasıl, patlamalı-sürtünmeli

/ç/ ünsüzü bu fonemin serbest çeşitlemesi olarak kullanılmaktadır, /ç/ ve /t^s/ ünsüzleri her ortamda birbirinin yerine geçebilecek şekilde kullanılmaktadır. Ancak /t^s/ çok daha yaygındır

1, Çeşitleme	2. Çeşitleme
t^say	*çay*
hit^s	*hiç*
k^jet^{s}i	*keçi.*

Tablo 5: /t^s/ ve /ç/ çeşitlemelerine örnekler

/d^z/: ötümlü, dişyuvasıl, patlamalı-sürtünmeli

/c/ ünsüzü bu fonemin serbest çeşitlemesi olarak kullanılmaktadır, /c/ ve /d^z/ ünsüzleri her ortamda birbirinin yerine geçebilecek şekilde kullanılmaktadır. Ancak /d^z/ çok daha yaygındır.

6 Turgut Günay, Rize ili ağızları, (Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1978), s.31.
7 Bert Vaux, "Hemshinli: The forgotten Black Sea Armenians", Journal of Armenian Studies, 6.2: 2001, s.59.
8 a.g.e., s. 59.

1. Çeşitleme	2. Çeşitleme
savd^zi	*savci*
d^zuma	*cuma*

Tablo 6: /d^z/ ve /c/ çeşitlemelerine örnekler

/ç/-/t^s/ ya da /c/-/d^z/ gibi belirli varyantlar için minimal çiftler bulunmamakta ve farklı konuşurlar tarafından ya da aynı konuşur tarafından farklı zamanlarda keyfi bir şekilde kullanılabilmektedir. Belirli fonemik ünsüzlerin köylerdeki farklı kuşaklar arasında nasıl çeşitlendiği kolayca gözlemlenebildiğinden bunun sesbilimsel bir fenomen olmasının yanı sıra sosyolinguistik bir fenomen olarak değerlendirilmesi de doğru olacaktır.

Bu ses Hemşince[9], Lazca[10] ve Pontus Rumcasında[11] da kullanılmakla birlikte Standart Türkçede bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu fonemlerin söz konusu ağızda bulunması da Hemşincenin etkisiyle açıklamak mümkündür.

Burada sunulan verilerden hareketle söz konusu Türkçe ağzın oluşumunda Hemşinceyle sadece sözcük dağarcığı alışverişinin ötesine geçen bir etkileşimden söz edilebileceği görülmektedir. Burada altını çizmek istediğim nokta, ünlü ve ünsüz sistemleri ya da Türkçenin karakteristik özellikleri olan bazı kısıtlamaların kod kopyalanması nedeniyle yeniden tanımlanması gibi ağzın temel yapısını belirleyen unsurlar olduğudur. Burada tespit edilen bir etkileşimin sözcük dağarcığı alışverişine kıyasla çok daha derin bir ilişkiyi ifade ettiği açıktır.

D. Çoğulluk

Buraya kadar, incelediğim Türkçe ağızdaki bazı olguların açıklanması için Hemşinceye başvurmamızı gerektiren örnekler sunmaya çalıştım. Bu ağızdaki kimi olguları açıklamak için de benzer bir şekilde Türkçenin arkaik bazı özelliklerine bakmak gerekmektedir. Bunlardan bir örnek vermek istiyorum.

Bu ağızdaki soneklerin en önemli özelliği tek morfemli olmaları ve bu nedenle de uyum kurallarına uymamalarıdır. Uyum kurallarına uymayan sonekler hemen tüm Doğu Karadeniz Türkçe ağızlarında yaygındır. Brendemoen[12] tarafından da belirtildiği üzere, "burada, belirli sonekler değişken ön sonekler şeklinde standartlaşma eğilimindedir. Örneğin üçüncü çoğul şahıs çekim eki –ler gibi. Daha az rastlanmakla birlikte datif ve lokatif sonekler de böyledir. Diğerleri uyum kurallarına uymayan arka sonekler olarak sabitlenmiştir. Dilek-şart eki *–sa* ve olumsuzluk soneki *–ma* gibi. Benzer örnekler rastgele her yerde bulunabilmektedir." Öner[13] ve Pehlivan[14] da sırasıyla belirli Trabzon ve Hemşin ağızlarında benzeri bir tek morfemli sonek yapısından söz etmektedir.

Benim incelediğim ağızda çoğulluk –ler sonekiyle ifade edilmektedir ve bu sonekin çeşitlemesi yoktur, yani tek morfemlidir. Aşağıdaki tabloda isim çoğullaşmasının bazı örnekleri sunulmaktadır[15]:

Örnek	Örnek
adom+ler *adomler*	*kadun+ler* *kadunler*
ev+ler *evler*	*araba+ler* *arabaler*

Tablo 7: İsim çoğullaşması örnekleri

Bu tek morfemli çoğul soneki söz konusu ağza özgü değildir ve bazı çevre Türkî ağızlarda da bulunabilmektedir[16]. Johanson[17] Türkçede isimlerin çoğulluk soneki ve fiillerin çoğulluk sonekinin farklı kökenlerden geldiğini kayda değer bir şekilde göstermiştir. Ona göre, Türkçede fiillerin çoğullaştırma soneki, "olmak" fiilinin çoğul haliyle ilişkili olan **erler>iler>ler* kaynaklıdır. Örneğin Standart Türkçede *insanlár* (isim) ve *insánlar*[18] (fiil) farklı vurgu yapılarına sahiptir. *İnsanlár* (isim), durumunda *-ler* soneki tiz tonlanır çünkü isimlerin çoğulluk sonekidir. Öte yandan, *insánlar* (fiil) durumunda –ler tiz tonlanmaz çünkü aslında önceki sözcükle birleşen ayrı bir sözcüktür. Johanson bu vurgu farklılığını bir köken farklılığı şeklinde yorumlamaktadır. Johanson'un değerlendirmesi dikkate alındığında, incelediğim ağızda isimlerin ve fiillerin çoğulluk sonekleri arasında bu vurgu farklılığının değişik bir ifadesiyle karşılaşılmaktadır.

9 Sally J. Berens, "The phonetics and phonology of Homshestma", Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, (Harvard College, 1997), s.4.
10 G. Kojima, & İ. Avcı Bucaklişi, Laz Grammar, (İstanbul: Chiviyazilari, 2003), p.407.
11 Bernt Brendemon, The Turkish dialects of Trabzon their phonology and historical development, Vol.1, (Wiesbaden: Harrasowitz Verlag, 2002), s.105.
12 Bernt Brendemoen, "Turkish dialects", L. Johanson ve É.Á. Csató (ed.), Turkic Languages, (London ve Newyork: Routledge, 1998), s.238-239.
13 Yasemin Öner, "Harheş dialect: a phonological and morphological analysis", Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, (Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 1978).
14 Serkan Pehlivan, "Rize ili Hemşin ağzı", Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, (Ankara: Gazi Üniversitesi, 2002).
15 Çoğullaştırma morfemiyle ilgili diğer bir fenomen de bir kişinin adının aile, grup ya da cemaatini ifade etmek üzere çoğullaştırılmasıdır. İncelediğim ağızda bu iki şekilde ifade edilmektedir: Şeriballer geldi ya da Şeribal uler geldi İkinci form birincisine göre çok daha yaygındır.

Örnek	Anlam	Örnek	Anlam
eliyi+ler *eleyile*	ölmek ölüyorlar	*hasta+ler* *hastale*	hasta hastalar
aldi+ler *aldile*	almak+Geç+3ç aldılar	*yolci+ler* *yolcile*	yolcu+Çoğ yolcular
gelur+ler *gelurle*	gelmek+Aor+3ç gelirler	*evlenecekti+ler* evlenecektile	evlenmek+Gel+Geç+3ç evlenecektiler

Tablo 8: Fiil çoğullaşması örnekleri

Fiillerin çoğullaşmasında, morfem sonu /r/ bazen keyfi bir şekilde düşürülmekteyken, isimlerin çoğullaştırılmasında böyle bir düşmeye rastlanmamaktadır. Türkçede bu tür düşmeler genellikle vurgu yapısıyla ilişkili olduğundan dolayı, bu özellik Johanson'un belirttiği köken farklılığının açık bir ifadesi olarak kabul edilebilir.

Bazı kaynak kişiler, özellikle de genç olanlar, *-lar* sonekini nadiren de olsa kullanmaktadır. Bu haliyle sadece isimlerin çoğullaştırılmasında kullanılmaktadır. Benim görüşüm bunun söz konusu ağız için üretken olmayan bir yenilik olduğudur.

III. Sonuç

Genelde, Türkiye'deki Hemşin coğrafyasının doğu (ya da Hopa) Hemşin ve batı Hemşin şeklinde iki ana parçaya bölündüğü varsayılmaktadır.[19]Hemşin kültürünün dilbilimsel olarak ikiye bölünmüş olduğu tezi elimizdeki verilerle uyumlu değildir. Hemşin'in coğrafi olarak doğu ve batı bölgeleri arasında belirli farklılıklar bulunmakla birlikte bu farklılıklar kanımca katı bir ayrım çizgisinden çok bir kültür içerisinde kabul edilebilir çeşitlemeler olarak görülebilir. Bu anlamda Hemşin kültürü radikal bir şekilde ikiye bölünmüş bir kültür olarak değil, aksine bir bütün olarak düşünülmelidir.

Burada sunulan veriler açıkça göstermektedir ki Hemşin kültürü içerisinde Ermeni kültüründen gelen ve Türk kültüründen gelen bir takım kültürel kodlar bulunmaktadır ve bunlar öylesine geriye dönülemez bir şekilde birleşmiştir ki hala varlıklarını sürdürebilmektedir. Bu etkileşim, sözcük alışverişinin ötesine geçerek bir ağzın ünlü sistemi gibi derin yapılarına sirayet etmiştir. Sözcük dağarcığı düzeyinde bir etkileşim her zaman mümkündür ve güçlü bir kültürel etkileşim anlamına gelmeyebilir. Buna karşın, bir dilin ünlü sisteminin kopyalanması oldukça güçlü bir kültürel ilişkinin ifadesidir. Dolayısıyla elimizdeki veriler Hemşin kültürünün salt Türk kültürünün ya da salt Ermeni kültürünün bir çeşitlemesi olduğu iddiasını yanlışlamaktadır. Bilakis, bu veriler Hemşin kültürünün melez bir kültür olduğunu ispatlamamakla birlikte çok güçlü kanıtlar sunmaktadır.

Benim görüşüme göre yukarda dile getirilen iki iddianın da aynı verilerle yanlışlanması bir tesadüf değildir çünkü bu iddialar birbiriyle derinden ilişkilidir. Melez kültürlerin incelenmesinde sıkça görülen bir hata, bu kültürleri parçalara bölerek kısmi incelemelerden genel sonuçlar çıkarmaktır. Hemşin kültürü örneğinde görülebileceği üzere, araştırmacılar genellikle kendi önyargılarını ya da varsayımlarını destekleyecek bölgeler üzerine odaklanmaktadır. Bunu yaparken de diğer bölgelerden gelen verileri, kültür içerisindeki çeşitlenmeleri ya da kültürün melezleşme sürecinde oluşan yenilikleri göz ardı etmektedir. Örneğin Türkiye'de Hemşin üzerine yapılan çalışmaların büyük ağırlıkla Çamlıhemşin ve Hopa üzerine odaklanmış olmasına rağmen Çayeli ya da İspir'deki Hemşin köyleri konusunda yok denecek kadar az çalışma bulunması bu anlamda bir tesadüf sayılamaz. Türkiye dışındaki Hemşin köyleri Türkiye'deki araştırmacılar için tamamen meçhuldür.

Son olarak, Hemşin kültürünün, Doğu Karadeniz kültürünün bir parçası olarak anlamak için Türk ve Ermeni kültürlerinin yanı sıra Laz, Gürcü ve Pontus Rum kültürleriyle ilişkisinin incelenmesi daha ilginç ve ön açıcı olguların ortaya çıkmasını sağlayacaktır. ◆

16 Çeşitli Türkçe ağızlarındaki çoğulluk sonekleri için bkz. Lars Johanson, Pluralsuffixformen im Südwestürkischen, (Mainz: Akademie der Wiss. u. d. Literatur, 1981).
17 a.g.e.
18 Bu örneklerde aksan vurguyu belirtmektedir.
19 Gülsen Balıkçı, "Rize-Pazar/ Akbucak, Ortayol ve Uğrak köylerinin etnik yapıları", Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, (Ankara:Ankara Üniversitesi, 1997), s.43, Levon Haçikyan, Hemşin gizemi, (İstanbul: Belge Yayınları, 1996), s.53, Ali Gündüz, Hemşinliler, (Ankara: Ardanuç Kültür Dayanışma Derneği, 2002), s.54, Hovann Simonian, "History and identity among the Hemshin", ISIM NEWSLETTER, (Leiden: International Institute for the Study of Islam in the Modern World, 2004), s.24, Peter A. Andrews, Türkiyede etnik gruplar, (İstanbul: Ant, 1992), s.181-182.

Az Gelişmişlik Sürecinde Hemşince

Hemşincenin dil olup olmadığı tartışmaları Kırzıoğlu'nun yaptığı bazı sözde bilimsel çalışmalarda olduğu gibi şimdiye kadar sıkça yapılmıştır.

Neşe Kaya

Son yıllarda Gor dergisinin varlığının da işaret ettiği üzere, Hemşinliler, Hemşinlilerin dili, kültürü, tarihi ve en önemlisi etnik kökenleri ve kimlikleri üzerine sosyal medyadan akademik çalışmalara varıncaya dek çok çeşitli ortamlarda, hem sözlü, hem de yazılı tartışmalar yoğunlaşmıştır. Konu kültür, tarih, etnik köken ve kimlik olunca, doğal olarak dil tüm bu tartışmaların tam merkezinde yer alıyor. Sadece daha önce yazılmış yazılara, sosyal medyada yapılan tartışmalara baktığımızda bile, bugün belki de Hemşince/ Homşetsnak diye konuşulan bir dil olmasaydı, tüm bu tartışmalar olmayacaktı demek hiç de abartı olmaz.

Benim Hemşinlilerle olan ilişkim aslında kişisel arkadaşlığa dayanır. Hemşinli olduğunu söyleyen arkadaşlarım lise yıllarımdan beri hep vardı. Ancak Türkiye'de yaşayan ortalama her insan gibi ben de lise yıllarına kadar Türkiye'de sadece Türkçe konuşan, tek dili, tek bayrağı olan Türklerin olduğunu biliyordum. Dillere olan ilgim üniversitenin ilk yılında aldığım Dile Giriş dersi kitabının ilk bölümünde yazılmış bir kaç cümleye dayanır:

Hiçbir dil ya da dilin lehçesi (diyalekt de denir) bir diğerinden dilsel açıdan daha üstün değildir. Her bir gramer/dilbilgisi eşit düzeyde karmaşıktır, mantıklıdır ve her türlü düşünceyi ifade edebilecek şekilde sonsuz sayıda cümle üretmek için yeterlidir. (Fromkin, Rodman & Hyams, 2007: 15; benim çevirim)

Daha sonraki yıllarda dillerin ya da lehçelerinin dilsel açı dahil olmak üzere dünyanın hiçbir yerinde eşit olamadıklarını görecek ve anlayacaktım. Nitekim, 2010 yılında Hemşinli bir arkadaşım bana "Biz Hemşince konuşuyoruz fakat Hemşince bir dil değil çünkü grameri yok." dediğinde Hemşinlilerle birlikte Hemşince çalışmaya karar verdim ve yukarıda bahsettiğim tartışmaların içine ben de katılmış oldum. Aslında bu yazıyı Hemşincnin gramer özellikleri ve bu özelliklerine bakarak dünya dilleri arasındaki sınıflandırılması konularına ayıracaktım. Fakat yine bahsedilen ortamlarda dil ve bir dilin ki şimdiye kadar sadece sözlü olarak varlığını devam ettirmiş bir dil, dilbilgisinin nasıl çalışılacağı üzerine çokça tartışmaya rastladım. Mesela Hemşince bir dil midir? Grameri neden yoktur? Hemşinliler arasında köyden köye kullanılan ses bakımından değişen ancak aynı anlama gelen sözcükler ve yapılar olduğunda ne yapılmalı? Hemşincedeki Türkçeden farklı seslerin alfabetik sembolleri ne olmalı? Hangi sembol daha doğru olur? Bunun gibi sıkça rastladığım sorulara bir de bu konu üzerine yapılan bazı "araştırma" kitapları ve öne sürdüğü savlar da eklenince, bu yazıyı başka ülkeler ve dillerden örneklerle, dilbilimin ve dillerin sınıflandırılmasının kısa tarihine değinerek Hemşince üzerine nasıl çalışılmamamız gerektiğini gösteren bazı metinlerin incelenmesine ayırmak istedim.

Dil nedir?

En genel tanımıyla dil insanlar arasında iletişimi sağlayan, sembolik seslerden oluşan ve kendine özgü kuralları olan bir

olgudur. Ancak dilin tanımı hem politik olarak hem de "bilimsel" olarak farklı zamanlarda farklı görüşlere göre çok farklı şekillerde yapılmıştır.

Dilbilimciler arasında sıkça referans verilen bir tanıma göre ise "Dil ordusu ve donanması olan bir lehçedir" (Irvin & Gal 2000: 35). Bu tanıma baktığımızda anlayacağımız üzere, bir dilin dil, lehçe ya da ağız mı olduğu çoğu zaman dilin sözcükleri, dilbilgisel yapısı ya da konuşanlarının karşılıklı anlaşma derecesine göre değil de zamanının ekonomik, sosyal ve siyasal bağlamlardaki güç ve iktidar dağılımına göre şekillenir. Laura M. Ahearn bu durumu birçok dille ve durumla örneklendirir. Mesela, İsveççe ve Norveççe ayrı iki dil olarak kabul edilir ancak bu dillerin konuşanları karşılıklı anlaşma konusunda sıkıntı yaşamazlar. Aynı şekilde Hindi ve Urdu dilleri, iki ayrı ülkenin iki ayrı dilleri olarak kabul edilir ve yazımlarında farklar mevcut ise de konuşma dillerinde çok büyük benzerlikler vardır. Tam tersi örnek olarak Çincenin lehçeleri olarak kabul edilen Kanton ve Mandarin lehçelerinin konuşanları birbirini hiç anlayamazken yazı dilleri aynıdır ve bu lehçeler aynı dilin lehçeleri olarak kabul edilirler. Yine Sırp-Hırvat dili Sırbistan ve Hırvatistan ülkeleri ayrı devletler olarak kurulana kadar aynı dilin iki lehçesi olarak kabul edilirken, ayrılıktan sonra iki ayrı dil olarak kabul edilmişlerdir (Ahearn, 2012: 122-123).

Hemşince bir dil midir?

Hemşincenin dil olup olmadığı tartışmaları Kırzıoğlu'nun yaptığı bazı sözde bilimsel çalışmalarda olduğu gibi şimdiye kadar sıkça yapılmıştır. Hemşincenin bir dil olarak varlığı bu tip çalışmalarda son yıllara kadar inkar şeklinde olmuştur. Örneğin, Kırzıoğlu bir yazısında Hemşince hakkındaki fikirlerini aşağıdaki gibi sunmuştur:

Hemşenliler, Türkçeden başka dil bilmezler. Türkçeleri de sesli ile başlayan birtakım sözlerin başına "H" veya "Kh" (...) ekleyen Oğuz-ağzına göre olduğu; sert n/kng sesinin nğ ye dönüşüp, arada eridiği (...) görülür. Birtakım koyuncu ve yaylacı Hemşenliler'in eski-Ermenice karışığı Eski-Oğuz ağzı ile görüştükleri de vardır; bunların sayısı onda biri bulmaz. (Kırzıoğlu, 1974: 4103; koyu ifadeler benim vurgum)

Bir dilin yazı dili olmaması o dilin karma bir olduğu anlamına da gelmez.

Çok da eski tarihli olmamak üzere Kırzıoğlu'nun savlarını aratacak derecede vahim olan bir başka kitap Ali Gündüz tarafından 2002' de yazılmış. Gündüz bu kitabında Hemşinceyi kuşdiline benzetmektedir:

Hopa Hemşinliğinin dil özellikleri Batı Hemşin grubundan çok farklılık göstermektedir. Batı Hemşinlilerin konuştukları Türkçede yabancı kökenli kelime hemen hiç yokken Doğu Grubu Hemşinlilerin konuştukları dilde Ermenice, Abaza ve Çerkez dillerinden toplama bir dil yaratıldığını görüyoruz. Bu dil üzerinde yapılan sınırlı sayıdaki araştırmaların ortak noktası olarak %20 dolayında bu dilde Ermenice kelimenin varlığıdır (...) Doğu grubu Hemşin dilinde Ermenice, Abaza ve Çerkez dillerinde kelimelerin korunmasının sebebini büyük ölçüde bu grubun yaşadığı sosyal hayatta görmek lazımdır. Bir ihtiyaçtan kaynaklanmıştır. Ancak bu dil Anadil gruplarına dayandırılmamaktadır. Dilbilimcilerin "özel dil" yada grup dili adını verdikleri dillerdendir. Bu dil daha çok kendi aralarında konuştukları özel konuların başkaları tarafından anlaşılmaması için geliştirdikleri bir dildir. Halk arasında kuş dili denilen dilin bir benzeridir (...) Tüm konar göçerlerde bu göç sırasında özel konuları konuştukları bir dil ihtiyacı her zaman diğer toplumlardan fazla olmuştur. Bu yüzden iç kesimlerde hiç bilinmeyen Ermenice, Çerkezce ve Abaza dillerinden kelimeler Hemşinlilerin kendi aralarında konuşmalarında her zaman kullanılagelmiştir (...) Sonuç olarak Doğu Hemşin ağzında bir çok kelime Ermeni, Abaza, Çerkez dillerinden alıntı olsa da bu alıntı zorunluluktan, bir ihtiyaçtan, bir çok konar göçerin yaşadığı gizli konuşma ihtiyacından kaynaklanmıştır. (Gündüz, 2002: 87-88; koyu ifadeler benim vurgum)

Hemşinlilerin konar -göçerliklerinden kaynaklı geliştirmek zorunda oldukları kuşdiline benzer özel dilleri ile neyi kimden gizlemek istedikleri bir yana, bu kitabın ▶▶▶

Franz Bopp da dilleri grameri olan diller ve organik diller diye ayırmıştır. Bu yaklaşımda da tabii ki Çince en alt sınıfta, iki heceli ve üç ünsüzlü kökleriyle Semitik diller Çinceden biraz daha üst sınıfta yerlerini almışlardır.Ancak dillerin sınıflandırılmasıyla ilgilenen bir kişinin açtığı ilk kitapta görebileceği gibi, dilbilgisel yapılarında benzerlik bulunan diller aynı aileye ait olmayabilir.

temelsiz ve gerçekten uzak savlarını bilime referans vererek, yine rakamlar, yüzdelikler veren bir dil kullanarak sunması bizim açımızdan önemli. Foucault'nun çalışmalarından bildiğimiz üzere çok basit anlamıyla bilgi disiplinler aracılığıyla üretilen ve kurulan bir şeydir ve bu yönüyle otorite sahibidir. Asıl amacı ,Hemşincenin bir dil olarak varlığını inkar etmek olan Gündüz, bilimsel ve oransal tabirler kullanarak bilginin ve bilimin otoritesi sayesinde inandırıcı olma çabası içindedir. Ve bu tür bir stratejinin insanlar üzerindeki etkisini çoğu yerde görmekteyiz. Örneğin, 'Hopa Hemşinlileri: Dil, Tarih ve Kimlik' başlıklı yüksek lisans tezimin saha araştırması boyunca Hemşincenin dil statüsü tartışmalarının Hemşinliler arasında da yapıldığını gördüm. Saha çalışması sırasında Çamlıhemşin'de aşağıdaki konuşmada görüldüğü gibi Hemşincenin varlığı bazı insanlar tarafından da inkar ediliyor.

A: bakar mısınız burda hemşince bilen var mı
G: hemşince mi o ne (gülüyor)
A: nası o ne
G: o ne yani hemşince ne
A: dil dil hemşince dili bilen var mı diyorum
G: hemşince diye bi dil yoktur ki
D: vaar
G: ben hemşinliyim öle bişi yok
H: biz de hemşinliyiz biliyoruz
G: siz nerelisiniz
H: hopa hemşinliyiz
G: hopa hemşinliler konuşuyor doğru burda konuştuklarını ben bilmiyorum ama
H: siz konuşmuyo musunuz G: hayır ben de hemşinliyim A: siz de hemşinlisiniz ama hemşin dili konuşmuyo musunuz
G: öyle bi dil yok
H: var nası yok biz konuşuyoruz
G: bi konuşun bakalım aranızda bi
A: inç kenes inç beses
H: (...)
A: siz burda sobaya ne diyosunuz
G: pilita
A: pilita mı
G: pilita pilita
H: maşaya maşaya ne diyosunuz
G: maşa
H: başka başka
G: egiş egiş
H: agiş
G: aciş değil eciş eciş
H: biz de aciş diyoruz
A: siz hemşince konuşmaya konuşmaya unutmuşsunuz biz de aciş diyoruz

Örnekte görüldüğü üzere, Kırzıoğlu, Gündüz gibi insanların "bilimsel" bir dil kullanarak yazdıkları bu metinler, Türkiye'de zaten kuruluşundan bu yana süregelen meta-söylemde sürekli varlığını koruyan tekçi, homojenleştiren dil ideolojilerinin yanı sıra Türkiye'de yaşayan insanların fikirlerini etkilemiştir. Bu sebepledir ki, yukarıda gördüğümüz gibi Çamlıhemşin'de ikamet eden G kişisi Hemşince diye bir dil yok der. İnsanların konuştukları dil hakkında ne düşündükleri, bu dile ne şekilde sosyal, manevi, ya da politik anlamlar yüklediği, dilin ediniminde, devamlılığında ve korunmasında etkilidir (Woolard, 1998: 19). Bu nedenle üretilen fikirler ve metinlerin bu konudaki önemi oldukça çoktur. Bu fikirlerle dolu kitaplar ya da metinler eskilerde kaldı diye düşünmek oldukça yanlış olur. Bugün hala bu tür fikirleri sunanlara özellikle facebook, twitter gibi sosyal medya ortamlarında rastlıyoruz. Nitekim, henüz bir kaç yıl önce basılmış bir başka çalışmada yine Hemşincenin dil olmaya yetecek kadar öğesi olmadığı ve bu nedenle de ölü bir dil olduğu ileri sürülmüştür.

> Bugün Hopa civarında konuşulan dil, her ne kadar Hemşince diye tanımlansa da, şu anda başlı başına Hemşince diyebileceğimiz bütün öğeleriyle tamam bir dil mevcut değildir (...) Yazı dili olmadığından sözlü ve karma bir dil olarak yaşamaya devam eden Hemşince Hristiyan Hemşinlilerde Ermenicenin, Müslüman Hemşinlilerde ise Türkçenin desteği olmadan konuşulmadığından, bu dile ölü bir dil demek daha doğru olur. (Yılmaz, 2012: 42; koyu ifadeler benim vurgum)

Bu dört satırlık alıntıda Yılmaz'ın "dilin öğeleri", "yazı dili", "sözlü dil", "karma dil" ve en sonunda "ölü dil" gibi kelimler kullanması elbette amaçsız değil. Yılmaz da Gündüz gibi dilbilimin terimlerini kullanarak

kendi "çalışmasını" bilimsel gösterme çabasındadır demek hiç de yanlış olmaz. Amacı Hemşincenin kendi başına yeterli, kendine özgü kuralları olan bir dil olmaya yetersiz olduğunu göstermektir. Ayrıca "diller yaşayan birer canlılardır" savı artık geçerliğini yitirmiş bir klişedir. Yaşayan dil değil, onu konuşan insanlardır. Evet değişen ve hatta ölen diller var ama son konuşanı ölen dillere ölü dil denir. Hemşincenin bugün hala konuşulduğunu tekrar etmeye gerek yoktur. Ayrıca bir dilin yazı dili olmaması o dilin karma bir olduğu anlamına da gelmez. Tartışmalı olsa da insanların dil kullanmaya başlamaları 100.000 yıl öncesinde başlar. Yazınınsa ortalama 5000 yıllık bir tarihi var. Bu 5000 yıl içerisinde yazıya geçmemiş bir çok dil var. Yazı, dilin devamlılığından çok çoğu yerde insanları kontrol etmeye ve yönetmeye yaramıştır. Yılmaz asıl olarak "karma" ve "ölü" de olsa Hemşincenin Ermenice'ye benzetilme olasılığını ortadan kaldırmak ister. Bu nedenle başka bir yerde "Diğer yandan, bir etnisitenin tanımında dil, olmazsa olmaz bir koşul da değildir" der (Yılmaz, 2012: 9).

Aslında bu son cümle Hemşince nin dil olmadığına, olsa bile yaşadığına kendisini bile ikna edemeyen Yılmaz'ın kaçış yoludur. Çünkü, Hemşince, Hemşinlileri ulus devletlerin kurulmasını meşrulaştıran ve en büyük söylem olan "tek dil, tek millet, tek kültür" bağlantılarıyla beraber Türklerden başka bir etnisite olarak tanımlama olasılığı ve olanağı verir. Yılmaz'ın kitabının önemi artık Hemşincenin varlığının toptan inkarından "karma" veya "ölü" de olsa bir dil olarak varlığına geçilmesidir.

Dil-Milliyet ve Farklı Diller

Yılmaz'ın dediği gibi bir etnisitenin tanımında dil olmazsa olmaz değildir aslında. Ancak Alman romantik filozof Herder'in "milliyet" ve "dili" birbirine bağlayan felsefesini üretmesiyle birlikte dile karşı özcü bakış açıları doğmuş ve dilin homojen ve yaşayan bir organizma olduğu fikirleri yaygınlaşmıştır (Patrick, 2010: 179). Bu felsefe ulus devletlerin homojen bir toplum yaratma çabalarında en büyük ideolojik meşruiyet dayanağı olmuştur. Bu söylem her ne kadar yaratıldığı topraklarda güncelliğini ve popülerliğini yitirse de sömürgelerinden kurtulan ve devletleşen coğrafyalarda ve Türkiye gibi farklılıkları yok sayan ulus devletlerinde hala günceldir. Özellikle de ulus devletlerin yok etmeye ya da asimile etmeye çalıştığı farklı kimlikler açısından önemlidir. Yılmaz bunun önemini kavramıştır. Madem Hemşince nin varlığı inkar edilemiyor, o halde dil-millet eşlemesinde 300 yıl öncesine geri dönülmesi tek çıkış noktasıdır. Tabii ki aynı cümleyi Türkçe ve Türklük arasındaki bağlantı için kursak Yılmaz'ın nasıl bir tepki vereceğini tahmin edebiliriz.

Yukarıda değindiğimiz gibi, son yıllarda Herderci anlayış etkisini ve meşruiyetini biraz da olsa yitirmiş ve ulus devletlerin karşılaştığı en büyük sorun varlıklarını yıllarca inkar ettiği farklı etnik kimlikler ve diller olmuştur. Dünyadan İspanya'daki Basklılar gibi bir çok örnek verilebilir ancak bunun en güzel örneği içinde en az 30 farklı dilin konuşulduğu Türkiye'dir. Dünyada son yıllarda gelişen ekonomik, sosyal ve politik gelişmeler artık ulus devletlerin farklılıkları inkarına olanak vermemektedir. Tam da böyle bir ortamda Hemşincenin dil sınıflandırılmasında alacağı yer bir çok insan ve grup tarafından farklı amaçlarla olsa da çok önemli hale gelmiştir.

Dünyada ilk dil sınıflandırmasını ilk (proto)- milliyetçi Herder'in fikirlerinden etkilenen Friedrich ve August von Schlegel kardeşlerden Friedrich Schlegel 1808' de yayınlanan kitabında yapmıştır. Schlegel dilleri "organik" ve "mekanik" olarak sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırma dillerin yapılarındaki farklar ve de zaman içinde gösterdikleri değişime göre yapılmıştır. Schlegel'e göre Sanskrit, Farsça ve Avrupa ▶▶▶

Dillerin gramer kurallarını bulmak için aslında konuşanlarının belki bilinçsizce bildiği ve her bir cümleyi kurmak için kullandığı kurallara bakmamız lazım. Bir dilin grameri yok demek o dil hiç konuşulmuyor, konuşulmamış demektir.

dilleri organik dillerdir. Bu diller "bükümlü" dillerdir. Bu diller karşılaştırmalı ve tarihsel analize uygundurlar ve mekanik diller gibi dış etkenler sonucu değişmezler. Öte yandan, Çince, Kıpti diller (antik Mısır dilleri), Bask dili, Amerika'daki yerli dilleri ve Arapça mekanik dillerdir ve eklemelidir. Bu dillerin rastgele bir grameri vardır ve iç mantıkları yoktur (Errington, 2008:73).

Daha sonra von Humboldt 1836'daki çalışmasında dilleri dört sınıfa ayırmıştır: Çince gibi kelimeleri tek öğeden oluşan, Humboltdt'un gramerden yoksun diye tanımladığı ve fikirlerin ifadesinde özü itibariyle kusurlu olan "yalınlayan" (tek heceli) diller; Kuzey Amerika dilleri gibi eklemeli diller; Bask dili gibi çokbireşimli diller ve tabi ki dördüncü kategoride "gelişmenin ve yükselmenin yaşamsal prensiplerini gramatik öğeleriyle kapsayarak en birinci olan Latince, Yunanca ve Sanskritçe gibi bükümlü diller. Von Humboldt'un asıl anlamaya çalıştığı önemli soru, dillerin gelişme kat ederek bükümlü diller seviyesine ulaşıp ulaşamayacağı idi. Bu soruyu cevaplamak için ona göre "insanlığın zihinsel gelişmesinin en başarılı şekilde gerçekleştiği" Sanskritçe ve diğer bükümlü diller referans olabilirdi (Errington, 2008:76).

Aynı yıllarda dillerin sınıflandırılması çalışmalarına dillerdeki kökleri ve gramatik öğeleri ayırarak çalışmalara daha bilimsel yaklaştığı öne sürülen Franz Bopp da dilleri grameri olan diller ve organik diller diye ayırmıştır. Bu yaklaşımda da tabii ki Çince en alt sınıfta, iki heceli ve üç ünsüzlü kökleriyle Semitik diller Çinceden biraz daha üst sınıfta yerlerini almışlardır. Bu iki çeşit dilden üstün olarak tek heceleriyle bileşerek gramer edinmiş olan, bugün Hint - Avrupa dilleri diye bildiğimiz diller gelir. Bopp Hint-Avrupa dillerini "bileşenlerinin bir harmoni içinde canlı bir beden görünümü yaratan güzel ve eşsiz birleşimi" olarak tanımlar. Diğer dilleri ise, iç kuralları ve prensipleri olmayan "biçimi bozulmuş" ve "sakatlanmış", tarihin zorlukları karşısında değişime pasif oldukları için direnemeyen diller olarak değerlendirir (Errington, 2008:78).

Müller de dilleri "yalınlayan diller", "eklemeli diller" ve "bükümlü diller" olarak ayırmıştır.

A. Schleicher Hint Avrupa dilleri kelimeleri ve gramer yapıları üzerine yaptığı çalışmalarla Bopp'un çalışmalarını yeni kanıtlarla desteklemiştir. Darwin'in Türlerin Kökeni eserinden de etkilenen Schleicher'le birlikte dillerin insanlar gibi biyolojik organizmalar olduğu kanısı ki dillerin gelişmiş gelişmemiş diye sınıflandırılmasına daha çok olanak tanımıştır, dil çalışmalarına iyice yerleşmiş ve dillerin bir insan ilişkileri terimi olan "akrabalık" terimi ile sınıflandırılması iyice kabul görmeye başlamıştır. Böylece Karşılaştırmalı Dilbilimden Tarihsel Dilbilim dönemine geçilmiş oldu. Bu yaklaşımla beraber, dünyanın bir çok yerinde hem sömürgeci devletlerin uygulamaları sonucu hem de ulus devletlerin inşa süreçleri içinde dillerin yok olmasına "mantıklı" bir açıklama olarak sıklıkla sunulan "evrimini tamamlayamamış zayıf diller yok olur" söylemi bugün dahil olmak üzere uzun yıllar kullanılageldi. Ancak dilin biyolojik bir organizma olarak görülmesi yapısalcı ve post-yapısalcı dönem bilim teorileri ve pratiklerinde kabul görmez ve bu dönemlerde amaç artık çok genel anlamıyla dilin kökenini, akrabasını bulmaktan daha çok ne olduğu, nasıl işlediği gibi dilin doğasını ve yüklendiği işlevleri açıklamaktır.

Son olarak 1860'larda Max Müller'in Dilin Bilimi Üzerine Dersler'inde yaptığı dil sınıflandırmasına değinmek istiyorum. Müller de dilleri "yalınlayan diller", "eklemeli diller" ve "bükümlü diller" olarak ayırmıştır. Eklemeli diller için "yaşam tarzlarından dolayı devlet kurmaya uygun olmayan göçebe yağmacılar" tarafından konuşulan Orta Asya'nın "Panturanizm" dillerini örnek göstermiştir. Üçüncü olarak evrimin en yüksek noktasında Semitik ve Aryan dillerinin ait olduğu bükümlü diller bulunmaktadır. Bükümlü diller "yüksek medeniyetlerin" dilleridir (Patrick, 2010:33). Müller Oxford Üniversitesinde hem felsefe hem de dilbilim profesörüydü. Hem Müller hem de daha önceki örneklerdeki kişiler elbette bilim yaptıklarını ileri sürüyorlardı. Bu dilleri sınıflandırırken dillerin yapılarına, seslerine, kelimelerine karşılaştırmalı olarak bakıyorlardı. Ancak örneklerden anlaşılacağı

üzere çalışmaları politik amaçlardan yoksun değildi. Kendi konuştukları dilleri her anlamda en gelişmiş, -dili de insan gibi canlı bir organizma olarak gördükleri için- evriminin son noktasında, mükemmel sistemler olarak sunarken, diğerlerini "mantıksız", "sakat", değişmeye ve son olarak da doğal seleksiyon sonucu ölmeye mahkum diller olarak sunmuşlardır. Bu çalışmalar aslında sadece dilleri değil bu dilleri konuşan toplulukları da sınıflandıran çalışmalar olmuştur ve etkileri ilk sunulduklarından bu yana hala devam etmektedir. Macarcanın sınıflandırılma tarihi çok güzel bir örnektir. Macarca için İbraniceden, Sümerce, Farsça, Çince, Hunca, Tatarcaya benzetilmesinin yanında, hiçbir dile benzemediğine kadar farklı sınıflandırmalar yapılmıştır. Daha sonraları Fince ve Estoncaya da benzetilmiştir. En sonunda Fince ve Ural Altay dilleri arasında sınıflandırılmıştır ancak politik görüşleri farklı olan taraflarca sınıflandırılması oldukça uzun yıllar almıştır (Patrick, 2010: 33-37). Tüm bu örneklerden anlaşılacağı üzere tarafsız bilim olmadığı gibi tarafsız bilgi üretimi de yoktur ve dil birçok zaman ve bağlamda farklı anlamlarla ve işlevlerle yüklenmiştir.

Hemşince nasıl bir dil?

Aslında bu yazıda dillerin sınıflandırılmasının tarihine yüzeysel de olsa yazının bütününe oranla uzun uzun değinmemin sebebi Yunus Altunkaya'nın Hemşince yi sınıflandırmak amacıyla yazdığı Hemşince / Hamşesna Kültür Dilbilgisi kitabını okurken, yukarıda hem Kırzıoğlu, Gündüz ve Yılmaz'ın metinlerinde hem de ilk dil sınıflandırması örneklerinde gördüğümüz bakış açılarının etkisini görmemdi. Macarca örneği kadar karmaşık olmamasını dileyerek konuyu Hemşince ye ve Altunkaya'nın 2012 basımlı kitabına getirmek istiyorum.

Öncelikle yukarıda bahsettiğimiz özellikle sömürge devletlerin kendi dillerinden farklı dilleri ve aslen dilleri konuşan insanları tanımlamada -ki bu insanlar ve diller "geri kalmış", evrimini tamamlamamış", "mantıksız", "zayıf" ve "ölmeye mahkum"durlar - bir çerçeve olarak kullandıkları "diller de tıpkı insanlar gibi canlı organizmadır" söyleminin Altunkaya'nın kitabında oldukça hakim bir söylem olduğunu belirtmek lazım. Bu kitabın

Toplumun kapalı halde yaşaması nedeniyle kültür ve dil adeta donmuş halde sessizce varlığını sürdürmüş ve günümüze değin süregelmişti. Buna bağlı olarak dil değişmemiştir.

her bir satırında Altunkaya 'nın, Hemşinceyi "gelişmemiş", "gelişme sürecini tamamlamamış" bir dil olarak sunduğunu görüyoruz. Kitabın henüz girişinde, Altunkaya, Hemşince için aşağıdaki sunumu yapar:

> Toplumun kapalı halde yaşaması nedeniyle kültür ve dil adeta donmuş halde sessizce varlığını sürdürmüş ve günümüze değin süregelmişti. Buna bağlı olarak dil değişmemiştir. Değişemediği için de gelişememiştir. Bu açıdan bakıldığında Hemşincenin nispeten arkaik bir dil olduğunu söylemek mümkün. Günümüzde ise teknolojide dahil çeşitli faktörlerin etkisiyle Hemşin olgusu evrilerek toplumu da açık toplum haline getirmişti. Bu yüzden, hem dil hem de kültür, büyük ölçüde özgünlüğünü kaybederek yok olma eğilimine girmiştir.
>
> Tüm bunlara karşın bitişken dillerin ortak özelliklerinin çoğu Hemşincede mevcuttur. Önemli konulardan biri de Hemşincenin alıntı dil ya da bir lehçe olup olmadığıdır. Bunu belirleyebilmek için öncelikle dilin gramerine bakmak gerekir. Zira alıntı ya da lehçe dillerin grameri kaynak dilin grameriyle uyumlu olması gerekir. Kaldı ki, Hemşincenin grameri hakkında yazılmış bir kaynak yoktur. Aynı zamanda Hemşincenin bitişken bir dil olması onu daha özgün bir dil konumunda tutmaktadır. (Altunkaya, 2012: 9-10; koyu ifadeler benim vurgularım)

Bu sunuşa baktığımızda aslında Altunkaya'nın Hemşincenin ne olduğu konusunda birbirine karışmış fikirlerinin olduğunu söyleyebiliriz. Hemşince bir dil midir? Çoğu yerde dil diye adlandırsa da aslında Hemşinceye dil olma statüsünü vermiyor Altunkaya. Onun sorduğu soru Hemşince alıntı dil midir yoksa bir lehçe midir? Ancak Altunkaya'nın kitap boyunca en net olduğu şey Hemşincenin "bitişken" (bağlantılı, eklemeli) bir dil olduğu. Diğer bir netlik ise Hemşince nin gelişmemiş bir dil olduğu. Çünkü gelişmişlik her zaman daha gelişmişlerle ve daha az gelişmişlerle kıyaslama gerektiren bir terimdir. Çünkü "gelişmemişlik" Hemşincenin bitişken bir dil olmasını mümkün kılan tek şeydir.

Mesela Hemşince için söylediği diğer bir tabir "özgünlük". Özgünlük gelişmişlik gibi değil. Altunkaya'ya göre Hemşince bazen ▶▶▶

özgün bazen değil. Altunkaya ilk paragrafta Hemşincenin özgünlüğünü yitirdiğini söylüyor. Ancak hemen devamında Hemşincenin özgün olduğunu söylüyor. Ancak Hemşinceyi özgün kılan tek şey "bitişken" bir dil olması. İlerleyen sayfalarda Altunkaya Hemşincenin yapısal incelemesini neden yaptığını izah ediyor ve Hemşince için aşağıda verilen yorumlarını ekliyor:

> Dil bilimsel açıdan gelişim sürecini tamamlamamış ve kendine özgü kuralları bulunan özgün bir dilin varlığı ön plana çıkmaktadır. Bu kurallardan en önemlisi Hemşincenin bitişken bir dil olmasıdır. Bununla birlikte Hemşince gelişme sürecini tamamlamadığı için kelime haznesi sınırlıdır ve bitişken dillerde bulunan ortak özelliklerden bazıları Hemşincede yoktur. (Altunkaya, 2012: 15; koyu ifadeler benim vurgularım)

Altunkaya' nın yaptığı sanırım şöyle bir mantık yürütmesi: Hemşince özgün çünkü bitişken, bitişken çünkü Türkçe bitişken. Türkçe mi? O zaten hep özgün. Hemşincede

Hemşince şu anda sahip olduğu iç farklılıklarıyla kullanılarak korunabilir ve gelecek kuşaklara aktarılabilir.

bitişken dillerde olan özellikler yok çünkü hemşince "gelişmemiş". Aslında kitabın daha başında Altunkaya'nın Hemşincenin bitişken bir dil olduğuna hiçbir şeye bakmaksızın karar verdiği anlaşılıyor. Yine de Hemşincenin "dil aile"sindeki akraba koltuğuna oturtulması için dilin yapısına bakmak gerektiğini ifade ediyor.

Ancak dillerin sınıflandırılmasıyla ilgilenen bir kişinin açtığı ilk kitapta görebileceği gibi, dilbilgisel yapılarında benzerlik bulunan diller aynı aileye ait olmayabilir. En çok verilen örnek ise İngilizce ve Çince'dir. İngilizcenin dilbilgisel yapısı Çinceye Fransızcaya benzediğinden daha çok benzer. Ama İngilizce ve Fransızca aynı ailedeyken Çince ile akrabalıkları yoktur. Bunu göz ardı etsek ve sadece biçimbilimsel yaklaşsak, yani Hemşincenin akrabalarını sadece dilbilgisel özelliklerine bakarak belirlemeye çalışsak bile bu yaptığımız Altunkaya'nınkine benzer bir çalışma olmazdı. Altunkaya, kendisi de belirttiği üzere Türkçeye bakıyor. Türkçeye benzer özelliklerini bitişken dil olmasına kanıt olarak sunuyor, Türkçede olmayan özellikler içinse Hemşince gelişmemiştir diyor:

> (Ural-Altay dillerinin) hepsinde belli derecede ünlü uyumu vardır. Normalde bitişken bir dil olmasına karşın Hemşincede ünlü/ünsüz uyumu yoktur. Ancak Hemşincede bitişken dillerde olduğu gibi kök kelime değişmeden sözcüklerin sonuna yüklenen eklerle sözcüğe yeni anlamlar kazandırılmaktadır (...) Ünlü ve ünsüz uyumunun olmaması Hemşincenin gelişmemiş bir dil olmasıyla izah edilebilir. (Altunkaya, 2012: 19-20; koyu ifadeler benim vurgularım)

Ünlü uyumu gerçekten eklemeli dillerin belki de en önemli özelliklerinden biridir. Ancak ne yazık ki Altunkaya'nın deyimiyle ı-ö-ü ünlü harflerine sahip olmadığı için kelime hazinesi sınırlı olan Hemşince, ünlü uyumu özelliğine sahip olamayarak ve bu nedenlerle gelişmemiş bir dil olarak Altunkaya tarafından bitişken dillerin ta uzaklardan akrabası olma şerefine nail kılınmıştır (Altunkaya 2012: 28). Hemşincenin "gelişmemişliğini" anladığımız bir diğer özelliği ise fiil çekimleridir. Altunkaya'nın da belirttiği gibi bitişken dillerde sözcüklerin sonuna eklenen ekler genellikle kökte bir değişikliğe sebep olmaz. Aslında her şeyi ekler yapar diyebiliriz. Altunkaya Ural-Altay bitişken dillerinin özelliklerini Hemşince ile karşılaştırırken, Ural-Altay dillerinde "Fiil şekilleri zengindir. Hemşince gelişmemiş bir dil olduğundan fiil çekimleri zengin değildir" diyor ve Hemşince yine gelişmemişliğiyle sınıfta kalıyor (Altunkaya, 2012: 21). Oysa fiil çekimleri özelliğiyle Hemşince tipik Hint-Avrupa dilleri özelliğine sahip.

Hemşincenin geleceği

Görüldüğü gibi Altunkaya'nın bakış açısı dilleri biyolojik bir organ olarak gören ve şimdiye kadar Avrupa merkezli bakış açısıyla kendilerinden olmayan dilleri geri kalmış ötekiler olarak sınıflandırmaya olanak tanıyan "bilimsel" teorilerden besleniyor. Bu yazının başından beri karşımıza çıkan çok karamsar bir tablo gibi görünebilir. Bilimin ve bilginin üretilen bir değer olduğu ve ekonomik, sosyal ve siyasal duruşlardan beslendiği bir gerçek. Ancak buna rağmen bizi hakikate ulaştıracak bilgi ya da bilgi üretimi mümkün. Elbette

Hemşin tarihi, kültürü ve dili ile ilgili çalışmalar yapacağız ve bilimin şimdiye kadar bize sunduğu yöntem ve araçlardan yararlanacağız. Fakat bunun nasıl olacağı çok önemli.

Belki yapacağımız çalışmalarda tepeden inme, tek yazarlı, standartlaştıran, ötekileştiren, eksilten ve yanlış ama bilimsel kabul gören teorilerden beslenen çalışma yöntemlerinden uzak durmalıyız. Hemşincenin devamlılığını sağlayacak şey yazılı bir dilbilgisi kitabı olması değildir, hangi aileye ait olmasının bilinmesi ya da Hemşinliler arasında genel geçer olan bir alfabesinin olması değildir. Kukom ya da kukam denildiğinde konuşma dilinde ve anlaşmada sorun yaratmayan farklılıklar neden yazıda yaratsın ki? Tsaxut kelimesindeki ts sesi için alfabede çiçek resmi kullansak mesela. Bu Hemşinliler arasında neye tekabül ettiği bilindiği sürece sorun yaratmayacaktır. Bir dilin devamlılığını derlemeler yapmak da sağlamayacaktır. Bu ancak müzelerin işine yarar.

Hemşince şu anda sahip olduğu iç farklılıklarıyla kullanılarak korunabilir ve gelecek kuşaklara aktarılabilir. Belki çocukları yine momilere teslim ederek korunabilir. Bunu yapamıyorsak belki Momileri sınıflara getirebiliriz. Belki yazdığımız günlüklerimizi ve makalelerimizi, tuttuğumuz notları elimizde var olan sembollerle de olsa Hemşince yazmaya başlarsak korunabilir. Belki bir dil Meluses gibi bugünün yeni şarkılarını Hemşince yazarak ve söyleyerek canlandırılabilir ve en önemlisi o dile bakış açısını değiştirerek canlandırılabilir. Hemşince, Hemşinliler arasında bile "kelimesi sınırlı", "köylü", "grameri olmayan", "dedikodu dili" gibi sıfatlarla tarif ediliyor ve hatta güzel Türkçe konuşmaya engel bir dil olarak görülüyor. Hemşincenin devamlılığı ve korunması dilbilgisi kitabının ve aile akrabalarının bulunmasından ziyade biraz da bu sıfatların yerini başka sıfatlara bırakmasıyla mümkün.

En önemlisi, çalışacağımız şey dil ise dilin kullanımına ve dili kullanan insanlara dönmeliyiz yüzümüzü. Dillerin gramer kurallarını bulmak için aslında konuşanlarının belki bilinçsizce bildiği ve her bir cümleyi kurmak için kullandığı kurallara bakmamız lazım. Bir dilin grameri yok demek o dil hiç konuşulmuyor, konuşulmamış demektir. Hemşincenin grameri var ve konuşanlarının dillerinin ucunda. Belki momilerle beraber, Gor ile, kolektif ürünler çıkarmalıyız meydana. Böyle bir çalışmanın örgütlenmesi ve inşası daha uzun zaman gerektirebilir. Ancak uzun ve meşakkatli yollar izlemek her durumda Hemşincenin bugünkü durumda olmasına, yani kullanım alanlarının iyice yok olması ve çocukların Hemşince konuşamamasına sebep olmuş süreçlerde kullanılan yöntemlerin ve "bilgilerin" aynısını takip ederek dile ve konuşanlarına vereceğimiz zarardan daha az olur. Bu yolun ajandasını belirleyecek olan yine Hemşinlilerdir.

Gelecek sayıda Hemşincenin her dilbilimciyi heyecanlandıracak kadar "gelişmemiş" olan biçimbilgisel özelliklerine yer vereceğiz. ◆

Kaynakça

Ahearn, L.M., (2012). Living Language: An Introduction to Linguistic Anthropology. Wiley Blackwell A John Wiley & Sons, Ltd., Publication.

Altunkaya, Y., (2012). Hemşince Hamşesna: Kültür Dilbilgisi. Chiviyazıları, İstanbul.

Errington, J. (2008). Linguistics in a Colonial World: A study of Language, Meaning, and Power . Malden, MA: Blackwell.

Fromkin, V., Rodman, R. & Hyams, N. (2007). An Introduction to Language (8th edition), Wadsworth, Cengage Learning: Boston, USA.

Gündüz, A., (2002). Hemşinliler: Dil Tarih Kültür. Ankara: Yeni Gözde Matbaası.

Irvine, J. T., &and Gal, S. (2000). Language Ideology and Linguistic Differentiation. In P. V. Kroskrity, (Ed.), Regimes of Language: Ideologies, polities and identities. Santa Fe: School of American Research Press.

Kırzıoğlu, M. F., (1974) "Eski Oğuz (Arsaklı-Part) Kalıntısı Hemşinliler", Hemşin Dergisi, Yıl:13, S. 8, İstanbul 1974, s. 77-78

Patrick, D., (2010) Language Dominance and Minorization. In Jaspers, J., (ed.) Language Use and Society (Handbook of Pragmatics Highlights). Pp 176-188. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Yılmaz, Ş. (2012). Hemşinlilerin ve Hemşinli Ermenierin (Hayların) Kökeni. Payda Yayıncılık.

Woolard, K. A. (1998). "Introduction: Language Ideology as a Field of Inquiry" in
Schieffelin, Bambi B., Woolard, K., Kroskrity, P. (Eds). Langugae Ideologies: Practice
and Theory. NY: Oxford Univ. Press.

Dil-Diyalekt Tartışmaları Ekseninde Hemşince: Dil mi Diyalekt mi?

Diyalekt'in oluşumu, bir dilin ana argümanlarından kopmadan onun ek, kök değişimlerinin temel prensiplerine sadık kalarak o dilden belli başlı morfolojik, fonetik değişimler geçirerek ayrışması ve zamanla karakteristik özelliklerini belirgin hale getirmesi sürecidir;

Efraim Yılmaz

Diyalekt ve dil, linguistikte birbirinden ayrılması çok güç ve her daim tartışmaları canlı olan iki tanımdır. Aksan'a göre: "Diyalekt (lehçe) bir dilin değişik ülkelerde ve bölgelerde, yine aynı dil birliğinden kimselerce konuşulan değişik biçimidir. Bu başkalaşma zamanla öyle bir noktaya gelir ki lehçe dediğimiz birlikler ayrı bir dile dönüşür." Ancak ayrı bir dile dönüşmesinden kasıt sadece karşılıklı anlaşılma itibari ile kabul edilebilir çünkü filolojik bir inceleme neticesinde bu iki dilin akraba olduğu gerçeği kolayca görülebilir.

Diyalekt'in oluşumu, bir dilin ana argümanlarından kopmadan onun ek, kök değişimlerinin temel prensiplerine sadık kalarak o dilden belli başlı morfolojik, fonetik değişimler geçirerek ayrışması ve zamanla karakteristik özelliklerini belirgin hale getirmesi sürecidir; ama temelde ana dile bağlılığı sağlamdır. Bahsi geçen diyalekt incelediğinde arkaik olarak ya da güncel konuşma noktasında ana gövdeye belli noktalardan bağlanır. Bu bağlantı ne denli arkaik olursa ortaya konan tez o denli güçlenir.

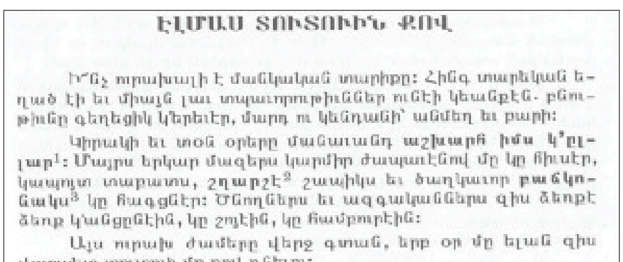
Çevre kuramına göre birbirinden ters yöne göç ile yola çıkan arkaik öğeler merkezde yani ana gövde de zamanla yok olur. İki konuşmanın birbiri ile akraba olma durumlarını nasıl belirleyebiliriz? Tekin'e göre: "Karşı karşıya getirilen iki ayrı dil ya da diyalekt temsilcisine daha önce kaydedilmiş cümleler dinletilir ve deneklerden anlayabildikleri cümleleri kendi diyalektlerine ya da bildikleri üçüncü ortak dile çevirmeleri istenir. Bundan sonra deneklerin anlayabildikleri cümlelerin ayrı ayrı yüzdesi saptanır. Daha sonra da bunların ortalaması alınarak iki dil ya da diyalekt arasındaki karşılıklı anlaşılabilirlik oranı bulunur." Bütün bu işlemler sadece iki konuşma arasındaki anlaşılabilirlik oranını verir ancak biz bundan daha fazlasını merak ediyoruz. Bu ortaklık gramatikal olarak ne denli korunmuştur ya da hangi noktalarda ne kadar farklılaşmıştır? Bunun cevabını mevcut dili ve onun diyalektini ele alıp karşılaştırma esası ile inceleyerek ve tüm fonolojik, morfolojik, semantik, farklılıkları ortaya koyarak yapabiliriz.

Bu noktadan hareket edersek Ermenicenin bir diyalekti olan Hemşincenin farklı bir yerde durduğunu göreceğiz. Dillerin içinden çıkan, ayrılan ve farklı karakteristik öğelere bürünen, yeni öğeler kazanan diyalektler her zaman aynı yönde değişim ve gelişim geçirmeyebilirler. Kimi diyalektler fonolojik olarak değişim geçirip bu noktadan öteye gidemezken; kimi diyalektler ise bu değişimin linguistik açıdan hemen her yönünü yaşarlar. Hemşince de bunlardan biridir ve bu diyalekt sadece ses (fonem) değişimi geçirmemiştir. Hemşicenin geçirdiği değişim daha özel ve nev-i şahsına münhasırdır. Değişimlere neden olan etkileşimler dini, sosyal, ekonomik, sosyolojik, psikolojik sebepleri barındırır. Çünkü Hemşince, ana gövde dil dediğimiz Ermeniceden ayrılış sürecinden bu yana gelişimini kendi dil ailesi dışında tamamen farklı bir dil olan Ural Altay Dil Ailesi'nin Altay koluna mensup Türkçenin Türkiye Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi ile Sami kökenli bir dil olan Arapçanın (sadece fonetik) etkisi altında sürdürmüştür. Bu durum da Hemşincenin geçirdiği değişimin sadece fonetik olamayacağının en büyük göstergesidir.

Hemşince sadece fonetik değişimlere değil morfolojik, semantik hatta sentaks(söz dizimi) değişimine dahi uğramıştır. Bunun örneklerini yazının ilerleyen bölümlerinde Ermenice-Hemşince-Türkçe karşılaştırma esasına dayanarak sıralayacağım. Bahsettiğimiz değişim o denli büyüktür ki Hemşin Diyalekti kendi dil ailesi olan Hint Avrupa Dil Ailesi'nin esaslarından çok az unsur taşımaktadır. Bunun yerine Türkçenin etkisiyle söz dizimsel olarak Ural Altay dillerine yaklaşmıştır.

Peki, bu farklılaşmayı yaratan koşullar nelerdir? Ulus devlet otoritesinin olduğu yerlerde dil dediğimiz kavramın tekleşmesi, toplumda var olan diğer dil, kültür yapılarının tahrip olmasına neden olur. Tekçi devlet otoritesinin olmadığı yerde diller çok daha çeşitli diyalektlere ayrılabilirler. Alman birliğinden önceki, derebeylik çağındaki sosyal durum, Almanya' da lehçe sayısı bakımından bir zenginlik doğurmuştur. Roma İmparatorluğunun çöküşüyle birçok diyalekt, giderek Roman dillerine dönüşmüştür. Coğrafi koşulların zorlaşması dilin korunması sağlamıştır. Yine günümüz dünyasının bir iletişim çağı olması insanlar arasındaki etkileşimi artırmış ve bunun sonucunda da diyalektler, ağızlar azalmıştır. Ermenicenin lehçe haritasının çıkarılması ve daha önce Ermenicenin Lehçeleri üzerine yapılmış çalışmaların Türkçeye çevrilmesi bu noktada çok önemlidir.

Bizde ilk olarak Ermenice bir paragrafı Hemşince'ye benzerliği noktasında inceleyeceğiz. Sonrasında ise bu iki dil arasındaki temel gramer benzerliklerine bakacağız.

ԷԼՄԱՍ ՏՈՒՏՈՒԻՆ ՔՈՎ

Ի՜նչ ուրախալի է մանկական տարիքը: Հինգ տարեկան եղած էի եւ միայն լաւ տպաւորութիւններ ունէի կեանքէն. բնութիւնը գեղեցիկ կերեւէր, մարդ ու կենդանի՝ անմեղ եւ բարի:

Կիրակի եւ տօն օրերը մանաւանդ աշխարհ իմս կ՚ըլլար[1]: Մայրս երկար մազերս կարմիր ժապաւէնով մը կը հիւսէր, կապոյտ տաբատս, շղարշէ[2] շապիկս եւ ծաղկաւոր բաճկոնակս[3] կը հագցնէր: Ծնողներս եւ ազգականներս զիս ձեռքէ ձեռք կ՚անցընէին, կը շոյէին, կը համբուրէին:

Այս ուրախ ժամերը վերջ գտան, երբ օր մը ելան զիս վարպետ տուտուի մը քով դնելու:

Metin: Matteos Mamourian, Tıbrotsagan Hişadagner "Okul Hatıraları"

ELMAS DUDUİN KOV

İnç uraxali e mangagan darikı. Hink daregan eğadz ei yev miayn lav dıbavorutünner unei gyanken, pınutünı keğetsig gerever, mart u gentani anmeğ yev pari. Giragi yev don orerı manavant aşxarh imıs gıllar. Mayrıs yergar mazerıs garmir jabavenov mı gı hüser, gabuyd dapadıs, şığarşe şabigıs yev dzağgavor pacgonagıs gı haktsıner. Dznoğnerıs yev azkagannerıs zis tserke tserk gantsınein, gı şuyein, gı hampurein. Ays urax jamerı verç kıdan, yerp or mı yelan zis varbed dudui mı kov tınelu.

ELMAS DUDUNUN YANINDA

Ne kadar mutluydum çocukluk yıllarımda. Beş yaşındaydım ve şu aklımda o dönemdeki hayatıma dair sadece iyi şeyler var. Doğa çok güzel, insanlar ve canlılar ise günahsız ve iyiydiler. Hele Pazar ve bayram günleri dünyalar benim olurdu. Annem uzun saçlarımı kırmızı bir kurdela ile örer tül gömleğimi ve mavi pantalonumu bana giydirirdi. Anne, baba ve akrabalarım beni elden ele geçirirler, okşayıp, öperlerdi. Ne zaman (gün) geldi beni Varbed Dudu'nun yanına gönderdiler; işte o zaman bu mutlu günler son buldu.

İncelemeyi metindeki kelime sıralaması üzerinden yapalım. İlk olarak urax, mutlu kelimesine bakalım. Hopa Hemşincesinde şuan için kullanımda böyle bir kelime yoktur ancak kelimede art damaksıl sürtünmeli /x/ sesi hem Ermenice hem de Hemşince için çok önemlidir. Ermeni alfabesinde harfin karşılığı olan temel işaret /Խ/խ/ dır. Hemşincenin Latin harfli yazımında /X/x/ işaretini tercih ediyoruz. 'Daregan' kelimesinde ise iki ses olayı mevcuttur. İlk ses olayı ile kelime Hemşince'de /r/ sesini kaybetmiştir daha sonra ise ilerileyici ünlü benzeşmesi yolu ile /a/ sesinin /e/ sesini kendine benzetmesi sonucu 'daragan' olmuştur. Bu değişimin ilki olan /r/ sesinin düşmesi ya da değişime uğraması Hemşince'de sık görülen bir durumdur. Değişim daha çok /y/ sesine doğru olur. Ermenice dari yıl, Hemşince dayi; Ermenice Giragi Pazar, Hemşince Giyagi; Ermenice mazerıs saçlarım, Hemşince maziyes gibi.

Bir sonraki önemli değişim ise Ermenice geçmiş zaman eki olan /էի/ "ei" nin uğradığı değişim. Bu ek zamanla bir ünlüsünü kaybederek Hemşincede sadece /e/ olarak ya da sadece /i/ olarak kullanılmıştır. Örnek: Ermenice unei/çunei sahiptim, sahip değildim (vardı, olmak mevcut olmak fiili İngilizce to have fiilinin was hali gibi) Hemşince une/çune. Sadece /i/ olarak kullanıldığı durumlara örnek: Ermenice gantsınein "geçirirlerdi", Hemşince gantsenin.

Önemli ve kafa karıştırıcı bir değişim ise Ermenice şimdiki zaman çekimin de yardımcı fiil olarak kullanılan /gı/ nın cümlede bulunduğu yerdir. Bu yardımcı fiil Hint-Avrupa dillerinin birçoğunda vardır ve bu dil ailesinin temel esaslarından da biridir ayrıca. Bu yardımcı fiil Hemşincede geçirdiği değişim itibariyle Hemşincenin sentaksını (söz dizimi) da etkilemiştir. Yukarıdaki paragrafta bunun bir örneği de mevcuttur. Ermenice gı haktsıner "giydiriyordu" kelimesinde /gı/ kelimenin başına gelerek çekime girmesini sağlamıştır ve

bu Ermenicede dilin ölçünlü, standardize edildiği yerlerde bu şekilde yazılmış ve okunmuştur. Ancak yukarıda saydığımız nedenlerden ötürü Hemşincenin böyle bir dil standardizasyonu olmadığı için kimi yerlerde bu ek olması gereken yer olan kelime başında kalmış kimi yerlerde ise Türkiye Türkçesinin söz dizimine uygun hale getirilmiştir. Örneğin: Ermenice gı-udem "yiyorum", Hemşince gı-udim. Burada /gı/, ses düşmesine uğrayıp Ermenice gudem Hemşince gudim olması sayesinde olması gereken yerde kalmıştır. gı haktsıner örneğinde ise bunun tam tersi olmuştur. Ermenice gı haktsıner, Hemşince haktsenegur "giydiriyordu" şeklinde yazılır ve okunur. Ancak burada dikkat çekici olan şey şimdiki zaman ekinin, geçmiş zaman eki olan /er/ in iki sesinin arasına girmesi, haktsene/gu/r şeklini almasıdır. Ancak bu durum dil bilimde açık bir şekilde tanımlanmış olan metatez (göçüşme) durumudur. Metatez kelimenin ek ve hece sıralamasının hiçbir neden olmaksızın yer değişmesi durumudur. Burada da bahsettiğimiz kelime haktsenegur şeklinde değil, Hemşincenin gramer kurallarına uygun olarak haktsenergu şeklinde yazılıp okunmalıdır. Metatezin söylenişte en dikkat çekici örneği ise şüphesiz Ermenice gamurç "köprü" Hemşince garmuç kelimesidir. Sonuç olarak Batı Ermenicesi ile yazılmış yukarıdaki paragrafta Hemşince ve Ermenice arasındaki ilişkinin gramatikal açıdan çok büyük bir benzerliğe sahip olduğunu gördük ve bu benzerliğin sadece konuşmada anlaşılabilirlik olamayacağını vurgulamaya çalıştık. Bu noktada iki dilin birbirinden ayrışması sürecinde Hemşince bulunduğu coğrafyanın dominant dili olan Türkçeden de etkilenmiştir. Ancak bu değişimde diğer dillerin payı yadsınamayacak kadar çoktur.

Hemşince yıllarca Osmanlıca ve sonrasında Türkiye Türkçesi içerisinde varlığını sürdüregelmiş bir diyalekttir ve her komşu iki dil gibi bu iki dilde birbirinden beslenmiştir. Dominant kültür ve dil olarak bu süreçte Türkçenin Hemşinceye etkisi daha fazla olmuştur ancak burada bir noktaya dikkat etmek gerekir. Hemşince Türkçeden aldığı kelimelerin birçoğuna zaten sahiptir. hats, "ekmek" Türkçeden alıntılanarak "etmek" şeklide kullanılır. Burada demek istediğim şey ise Hemşincenin aslında birkaç istisna haricinde Türkçeden aldığı Öz Türkçe kelime çok azdır. Hemşincenin Türkçeden aldığı kelimeler, çoğunlukla Türkçeye, Arapçadan, Farsçadan, Yunancadan, İtalyancadan, Fransızcadan ve İngilizceden geçmiş ve Türkçenin öz yapısı içerisinde çeşitli formlara bürünmüş ve ardından da Hemşinceye geçmiş kelimelerdir. Yani bu kelimeler modern (Arapça, Farsça kelimeler hariç.) hayatın getirilerinin bir gereği olarak Türkçede kullanılmış ve bu devlet mekanizması içinde bulunan Hemşin halkı da bu kelimeleri kullanmıştır. Hatta bazı kelimeler vardır ki bunların Türkçe üzerinden mi yoksa direkt o dilin kendisinden mi alındığı konusunda büyük şüpheler vardır. Buna örnek olarak ise bir önceki yazımda ayrıntılı olarak açıkladığım şey kelimesi gösterilebilir. Kelimenin Arapça orijinalinin anlamı eşya kelimesinin tekilidir. Bu kelime Türkçeye çoğul hali, yani eşya şeklinde geçmiştir. Fakat Hemşincede şe "eşya" anlamına gelir: şen pe "eşyayı getir". Burada görüldüğü üzere Hemşincede eşya şekli pek işlek değildir. Bu sebepledir ki kelimenin eşya haliyle kullanıldığı Türkçeden ziyade Arapçadan Hemşinceye geçmesi kuvvetle muhtemeldir.

Hemşince Türkçeden etkilenmiştir fakat bu etki aslında günümüzde tahmin edildiği kadar büyük değildir yani ortalama kelime haznesine sahip olan bir kişi Hemşince konuşurken kullandığı ama Türkçe zannettiği birçok kelime aslen Türkçe değildir. Sadece Hemşinceye Türkçe üzerinden geçmiş diğer dillerdeki kelimelerdir.

Diğer dillerden (Arapça, Farsça, Yunanca, İtalyanca, Fransızca, İngilizce) gelen kelimeleri ve Türkçeden gelen kelimeleri çıkardığımızda geriye kalan kelimelerin yaklaşık %95'i Modern Ermenice ve Eski Ermenicede bulunmaktadır. Bu oranın büyük bir kısmı ise sadece her diyalektin yaşayacağı üzere birkaç fonetik değişime uğramıştır: tsun< tsün "kar", oçxar< voçğar "koyun", kelox< kılukh "kafa", arekag~arakag< arev "güneş", dzum< dzom "oruç", garmuç< gamurç "köprü" gibi. Her dilin modern anlamda yeni kavramları adlandırma ihtiyacı olduğu için Ermenice de dile giren modern kavramlara ad üretmiştir. Dolayısıyla bu kelimelerin Hemşincede olmaması gayet doğaldır. Bunlara örnek vermek gerekirse: otanav (օդանաւ) "uçak", hanraşarj (հանրաշարժ) "otobüs", inknaşarj (ինքնաշարժ) "otomobil,araba", şokenav (շոգենաւ) "vapur, gemi" heratsayn (հեռաձայն) "telefon".

Morfolojik olarak ise bu dilde en büyük değişim şüphesiz ki Ermenice geniş/şimdiki zaman eylem çekimlerine gelen ön ek /gı/, /կը/ nın Hemşincede yer değiştirmesidir. Bu durum yukarıda bahsettiğimiz sentaks, söz dizimi değişimidir. Bu değişim kelimelerin etimolojisini yaparken çok fazla yarar sağlar

çünkü bahsi geçen ek, söz başına gelerek hatta zamanla asıl kökle tam bir bütünlük kurarak kökün yanlış okunmasına ve değerlendirilmesine yol açabilir. Örnek: gudim "yiyorum", kelime kökü uduş/udel, söz başındaki harfin ünlü ile başlaması nedeniyle gı-udim deki /ı/ sesi düşmüş ve gudim olmuştur. Söz başı ünsüz olan bir kelime ile de örneklendirelim: Կը խօսիմ -gı xosim, Hemşince xosigum "konuşurum", Կը խօսիս -gı xosis Hemşince xosigus "konuşursun",Կը խօսի- gı xosi Hemşince xosigu "konuşur", Կը խօսինք-gı xosink Hemşince xosiguk "konuşuruz", Կըխօսիք-gı xosik Hemşince xosiguk "konuşursunuz", Կը խօսին -gı xosin Hemşinci xosigun "konuşurlar".

Burada görüldüğü üzere Ermenicede ki bir ön ek Türkçenin Sentaksından etkilenerek kelimenin önüne değil sonuna gelmiştir. Bu nedenle bu durum artık Hemşincenin karakteristik bir özelliği olmuştur. Ve aynı zaman da Ermenice ile Hemşincenin akraba iki dil olduğunun da en önemli kanıtı olmuştur. 1. Çoğul kişi çekiminde xosiguk <Կը խօսինք-gı xosink, /n/ sesinin düşmesi sonucu, 2. Çoğul kişi çekimiyle Hemşincede aynı forma girmiştir. Fakat, iki şekil konuşmada yaşamaya devam etmiştir. Dolayısıyla Hemşincede 2. Çoğul kişi ekinin anlamda yok olması durumu söz konusu değildir.

Diğer bir benzerlik ise görülen geçmiş zaman ekinin çekiminde görülür. Bunu bir çekimle göstermek gerekirse:

yes	xosetsa	→	yes	xosetsa	→	"ben konuştum"
tun	xosetsar	→	tun	xosetsar	→	"sen konuştun"
an	xosetsav	→	an	xosetsav	→	"o konuştu"
menk	**xosetsank**	→	**meg**	**xosetsak**	→	**"biz konuştuk"**
tuk	xosetsak	→	tuk	xosetsak	→	"siz konuştunuz"
anonk	xosetsan	→	aner	xosetsan	→	"onlar

konuştular"

Burada görüldüğü üzere, yine yukarıda bahsettiğim gibi 2. Çoğul çekimde /n/ sesi düşmüştür ancak anlamda korunmuştur. Ermenicede görülen geçmiş zaman (di'li geçmiş) eki ise Hemşincede büyük oranda aynı formuyla varlığını sürdürmektedir.

Sonuç olarak Hemşince, belli bir tarihsel dönemden sonra ana kaynağından beslenememiş ve etrafındaki dominant dilden, yani Türkçeden etkilenmiştir. Bunun sonucunda da bu dilden ve bu dil üzerinden farklı dillerden kelimeler almıştır. Ancak bu kelimeleri ve diğer dillerden aldığı kelimeleri çıkardığımızda Hemşince kelimelerin büyük çoğunluğu Ermenice de hala bugün yaşamaktadır. Hemşincede Ermenice kelimelerin kimi çok gizli bir şekilde söz öbekleri içine hapsolmuş, kimi aynı şekilde, kimi ise küçük fonolojik ve morfolojik değişimlere uğrayarak varlığını sürdürmektedir. Bu yazıda bir bölümü örneklenen bu olgu Hemşincenin Ermenicenin bir diyalekti olduğunu apaçık bir şekilde göstermektedir. ◆

Kaynakça

Şemseddin Sami, Kamus-ı Türki, Çağrı yay., İstanbul, 2007.
Turkish Armenian English Dictionary (Avedikyan): avedikyan.com
Bedros Zeki (Garabedyan), Ermeniceden-Osmanlıcaya Mükemmel Sözlük, TDK Yay., Ankara, 2009.
Büyük Türkçe Sözlük (TDK): http://www.tdk.gov.tr
Eren, Hasan, Türkçenin Etimolojik Sözlüğü, Ankara, 1999
Ermenice Sözlük: www.nayiri.com/search?l=tr
Kerovpyan (İşkol), Keğam, Ermenice Sözlük (Türkçe karşılıklarla), Aras Yayıncılık, İstanbul, Eylül 2011
Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, TDK Yay., Ankara, 2009
Fehrenga Kurdî- Tırkî/ Kürtçe- Türkçe Sözlük/ Kürd Enstitüsü, İstanbul 1992
Türkçe/ Osmanlıca- İngilizce Redhouse Sözlüğü/ Ekim 2014
Nişanyan, Sevan, Çağdaş Türkçenin Etimolojisi http://www.nisanyansozluk.com/?
Agop Dilaçar, Dil, Diller Ve Dilcilik, Türk Dil Kurumu Yayınevi, Sayı: 263, Ankara, 1968.
Tekin, Talat, "Türk Dilleri Ailesi: 1", Türk Dili Aylık Dil Ve Yazın Dergisi, Sayı : 318, Mart 1978
Aksan, Doğan, "Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim" TDK Yayınları 5. Baskı Şubat 2009.

GOR

şiir

İbrahim Karaca

İKI SEVDA

İki sevda olur mi
Birine kıyacasun
Birisini kandurup
Birine uyacasun

Sevdani oya gibi
Kalbune oyacasun
İçine derelerun
Sesini koyacasun

Karadeniz üstüne
Bir doli sayacasun
Hamsi diye tavaya
Derduni yayacasun

Hangi yaradan beri
Hangisi kalur geri
Sızlatur ayni yeri
Oni da diyecesun

Titredi gene yürek
Zıpkani giyecesun
Habu giden günleri
Gelene sayacasun

Oy dağlarum dağlarum
Sesumi duyacasun
Ben sana doyamadum
Sen bana doyacasun

Dünyada Anadil Uygulamaları: Kim, Ne Yapıyor!

Günümüzde BM üyesi 194 ülkeden 113'ünde birden çok resmi dil var. Çin Halk Cumhuriyeti'nde 51, Bolivya'da 37, Hindistan'da 36, Rusya'da 34, İtalya'da 11, Filipinler'de 17, Güney Afrika'da 11 resmi dil ya da bölgesel resmi dil bulunuyor

GOR

Dil, gerek birey, gerek toplumun kimliğinin biçimlenmesinde temel referans noktalarından biri, hatta belki en önemlisidir. Dil özellikle uluslaşma süreçlerinde önemli roller üstlenir. Ulus devlet inşa süreçlerinde zorunlu örgün eğitim ve standartlaşma ortak dilin yaratılmasının ve yaygınlaştırılmasının araçları olurlar. Bu durum ulusal dilin yerel ağızları ve ulus inşa sürecinin yaşandığı ülkede kullanılan diğer diller aleyhine sonuçlar yaratır. Bazı diller yok olurken, bazıları yok olma tehlikesi altında kalır. Bazı durumlarda ise anadil toplulukları çeşitli direniş yöntemleri geliştirerek varlığını sürdürür.

Son yıllarda dünyada anadillerin korunması yönündeki eğilimlerin yaygınlaştığı söylenebilir. Bunun yok oluşun ulaştığı geri dönülemez boyutlardan kaynaklandığını belirtmek gerekir. UNESCO 21 Şubat 2002 tarihinde yayınladığı Dünya Dilleri Atlası'nda dünyada konuşulan 6.000 civarındaki dilin yarısının yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olduğuna dikkat çekmişti. Bu tehlikeden sakınabilmek adına birçok ülke, farklı dillerde eğitim imkanları sunarken; yazısız dillerin de eğitim dili olarak yaşam bulmalarını sağlamaya çalışıyor.

Diller konusunda ülkemizde tekçi bir yaklaşımın egemen olduğunu belirtmek gerekir. Türkiye'de hem resmi dil hem eğitim dili olarak Türkçe kullanılmaktadır. Çoğu kişi bu durumun olağan ve olması gereken bir şey olduğunu düşünür. Hatta bütün ülkelerin bu politikaları yürüttüğünü savunanlara rastlamak bile maalesef mümkündür. Peki gerçekten dünyada da bu, olağan ve olması gereken bir durum mudur? Bunu söylemek oldukça zor görünüyor. Günümüzde BM üyesi 194 ülkeden 113'ünde birden çok resmi dil var. Çin Halk Cumhuriyeti'nde 51, Bolivya'da 37, Hindistan'da 36, Rusya'da 34, İtalya'da 11, Filipinler'de 17, Güney Afrika'da 11 resmi dil ya da bölgesel resmi dil bulunuyor. Türkiye ile sınırı bulunan Irak'ta 4, İran'da 8 dil anayasal olarak tanınıyor.

Dil Konusunda Farklı Uygulamalar

Anadili konusunda dünyada çeşitli uygulamalar bulunuyor. Farklı uygulamalara bir örnek; birden fazla resmi dili olan ve bu dillerden herhangi biri genel resmi dil olmayan İsviçre'dir. İsviçre 26 Kanton'dan oluşan federasyondur. Her kanton kendi resmi dilini belirlemektedir. Bunun sonucunda Fransızca, Almanca, İtalyanca ve Romanşça resmi diller olmuştur.

Diğer bir uygulama ise genel bir resmi dili olup aynı zamanda bölgesel resmi dilleri olan ülkelerdir. İspanya ve Rusya bu ülkelere örnek gösterilebilir. İspanya'da Kastilyanca (İspanyolca), devletin resmi dilidir. Tüm İspanyol vatandaşları Kastilyanca bilme yükümlülüğüne tabi ve kullanma hakkına sahiptir. Katalonya'da Katalanca, Bask ülkesinde ise Baskça vb. Kastilyanca ile birlikte resmi dil olarak kullanılır. Rusya'da ise 85 adet federal bölüm bulunmaktadır. Bunların 21'i cumhuriyettir. Kendi anayasası, parlamentosu ve başkanı bulunmaktadır. Her cumhuriyet için Rusça'nın yanı sıra bölgesel dil/diller de cumhuriyetin resmi

Bazı ülkelerde ise resmi dil olarak kabul edilen tek bir dil vardır. Bu dil aynı zamanda eğitim yapılan tek dildir. Türkiye bu örneklerden biridir.

dili/dilleri olarak kullanılabilmektedir. Örneğin Dağıstan'da Rusça dışında 13, Karaçay-Çerkesya'da 4, Kabardey-Balkarya'da 2 resmi dil vardır.

Tek resmi dili olup yerel ve bölgesel dillerin anayasal olarak tanındığı ve eğitim dili olarak kullanıldığı ülkelere ise İran örnek gösterilebilir. İran'ın resmi dili Farsça'dır. Azerice, Kürtçe, Ermenice, Arapça gibi diller de anayasal olarak tanınmıştır. Bu dillerde yaygın bir basım yayım ve eğitim yapılabilmektedir.

Bazı ülkelerde ise resmi dil olarak kabul edilen tek bir dil vardır. Bu dil aynı zamanda eğitim yapılan tek dildir. Türkiye bu örneklerden biridir. Son yıllarda açılan Kürtçe tv ve seçmeli ders olarak yeterli öğrencinin seçmesi durumunda devlet okullarında anadil öğretimi yapılabilmektedir. (Yeri gelmişken anadil öğretimi ile anadilde eğitim arasındaki farkı da açıklayalım: Anadil öğretimi Matematik, Resim, Coğrafya, İngilizce dersleri gibi anadilin bir ders olarak müfredat programına girmesi anlamına gelir. Anadilde eğitim ise bütün derslerin anadil ile öğretilmesi anlamına gelir.) Ancak yeterince öğretmen yetiştirilmediği, yetiştirilmiş olan öğretmenlerin ataması yapılmadığı için gerçek anlamda bir anadil öğretimi yapıldığı söylenemez. (2015 atamalarında, atama bekleyen 500 Kürtçe öğretmenine ayrılan kontenjan sadece 12) Ayrıca Türkiye'de Lozan ile belirlenen gayrimüslim azınlıklar dışındaki anadiller anayasal güvence altında değildir.

Bazı Ülkelerde Anadil Uygulamaları

Avrupa Birliği AB'de azınlık dilleri için iki sözleşme bulunmaktadır. Bunlardan ilki 1992 tarihinde Strasbourg'da imzaya açılan "Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme" ve 1992 yılında ana dilde eğitim hakkını güvence altına alan "Bölgesel ve Azınlık Dilleri Avrupa Sosyal Şartı." Avrupa'da çoğu ülke sınırları içinde bulunan göçmen işçileri de azınlık statüsünde algıladığı için bu toplumların anadilde eğitimi de desteklenmektedir. Türkiye'nin her iki anlaşmanın da altında imzası yoktur.

Fransa Anadilde eğitime ve farklı kimliklerin haklarına karşı çıkanlar Fransa'yı hep örnek göstermişlerdir. Ancak Fransa'daki duruma yakından bakınca uzun zamandır Türkiye'ye göre çok farklı bir konumda olduğunu görmekteyiz. Fransa'da 1951 yılından bu yana (Korsikaca için 1982) devlet okullarında anadilde eğitim Fransızca ile birlikte verilmektedir. Korsikaca, Galca, Breton ve Occitan dillerinde eğitim veren okullar bu dillerin konuşulduğu bölgelerde yerel yönetim tarafından kurulmaktadır. Fransız hükümeti bu okullarda verilen eğitimi tanısa da bu dört dilde öğrenim veren üniversitelerin sayısı sınırlıdır. Azınlık dillerini Fransızca eğitim veren okullarda ek ders olarak almak da mümkündür.

Güney Afrika 1993 anayasası, dile temel bir insan hakkı olarak bakmış ve çok dilliliği ulusal bir zenginlik kaynağı olarak ele almıştır. Anayasayla birlikte İngilizce ve Afrikaans dilinin yanı sıra dokuz farklı Afrika (yerel/kabile) dili, resmi dil olarak kabul edilmiştir. Irkçı eğitim sisteminin ortadan kalkmasıyla birlikte çokdilli, çokkültürlü öğrenciler üniversite ve diğer okullarda bir arada öğrenim görmeye başlamıştır. Güney Afrika'da eğitimin ilk beş yılı çocuğun kendi anadilinde yapılmakta, ardından da İngilizce, Fransızca ya da Portekizce ile devam edilmektedir.

İsveç İsveç eğitim sistemi, evde konuşulan dili eğitimde de geçerli dil olarak kabul etmekte ve en az 5 kişilik grup oluştuğunda anadili öğretimi vermeyi belediyelere bir yükümlülük olarak şart koşmaktadır. Anadili öğretimine ihtiyaç olup olmadığını saptamak üzere okullar her eğitim yılının başında ihtiyaç yoklaması yapmak zorundadır. İsveç'te 32 dil grubuna yönelik olarak anadili öğretimi organize edilmektedir.

Norveç ve Finlandiya İskandinav ülkeleri Norveç ve Finlandiya uzun yıllar ayrımcılığa uğrayan yerel Sami halkına anadilde eğitim garantisini 1979'da bir Sami köyünün yakınına kurulması planlanan hidroelektrik santraline yönelik protestolar

Rusya'da Yakutistan, Başkırdistan, Kabardey Balkar, Karaçay, Tataristan vb. özerk bölgelerde bölge halkının konuştuğu Türkçe lehçeleri Rusça ile birlikte resmi dil statüsündedir.

sonrası Samilerin haklarının gündeme gelmesi sonrası tanıdı. 2 bin 500 yıldır İskandinavya topraklarında yaşayan Samiler 19. yüzyılın sonundan itibaren ekonomik olarak gelişen Norveç ve Finlandiya'dan baskı görmüşlerdi. Pasif direnişlerinin oluşturduğu kamuoyu sayesinde, Samiler 1980'lerde sivil haklarını kazanmaya başlamıştır. Bugün Norveçli Samilerin kendi parlamentoları, bayrakları ve eğitim kurumları vardır. Samiler kendi dillerinde eğitim alabildikleri gibi Norveç'te Sami dilinde eğitim yapan iki üniversite de var. Samiler Finlandiya ve İsveç'te de kendi dillerinde eğitim hakkına sahip olmaktadır.

Belçika Federatif bir ülke olan Belçika'nın üç resmi dili vardır: Fransızca, Flamanca ve Almanca. Belçika'da dil grupları özerktir. Bu nedenle üç topluluk (Flamanya, Valonya ve Brüksel), özellikle eğitim ve kültür konularında kararlarını tümüyle kendileri almaktadır. Brüksel okullarında Fransızca konuşanlar için Flamanca, Flamanca konuşanlar içinse Fransızca öğrenmek zorunludur.

İsrail Ülke nüfusunun yüzde 82'si Musevi olmasına ve İbranice konuşmasına karşın ülkede oturan Arap nüfusun konuştuğu Arapça'ya özel bir statü tanınmıştır. Resmi dil İbranice olsa da, Arapça'ya eğitim ve kültür alanları ile kamu alanlarında özel bir statü verilmiştir. Arap azınlık ilk ve orta öğretimde kendi anadillerinde eğitim alırken ikinci dil olarak da İbranice'yi öğrenmek zorundadır.

Kanada Kanada'nın nüfusu 33 milyondur. Bunun 8 milyonu Fransız kökenlidir. İngilizce ve Fransızca, ülkenin resmi dilleridir. Quebec eyaletinde ağırlıklı olarak Fransızca konuşulmaktadır. Ülke çift dillidir. Resmi dilin yanı sıra isteyen kendi anadilinde öğretim veren okul açma ve hizmet isteme hakkına sahiptir. Bu hak anayasayla korunma altına alınmıştır. 20 civarında olan diğer azınlık dilleri korunma altındadır. Kanada hükümeti değil baskı uygulamak, bütün azınlık dilleri için okul, dernek açma, gazete yayımlama, hatta devlet imkanlarıyla televizyon yayını yapma imkanlarını sunmaktadır. Ülkede devlet kanalından haftada iki saatlik bir 'Türkçe yayın' hizmeti de sunulmaktadır.

Guatemala Guatemala'da, yerel halk arasından ülkenin resmi dili İspanyolcayı konuşamayanlar, ilkokul üçüncü sınıfa kadar kendi dillerinde eğitim görebiliyorlar. Üçüncü sınıftan sonra ise eğitim tamamen İspanyolca.

Anadili Olarak Dünya'da Türkçe

Milliyetçiliğin önemli zaaflarından bir tanesi kendi doğası gereği evrensel bir bakıştan yoksun olmasıdır. Milliyetçi tutum kendi ulusu, halkı, etnik kimliği için istediği hakları ve özgürlükleri başkaları söz konusu olduğunda rahatlıkla göz ardı edilebilmekte, hatta baskılayabilmektedir. Mesela milliyetçi tarih anlatısına göre; Türkler tarihleri boyunca asla 'esir yaşamayı kabul etmemiş', 'ya istiklal ya ölüm' şiarıyla yaşamışlardır. Özgürlüğü 'kutsayan(!)' bu milliyetçi anlayış, Türkiye'de yaşayan halklar özgürlük taleplerini yükselttiklerinde, bu taleplere şiddetle karşı çıkmış, dahası bu talepleri yükseltenleri rahatlıkla bozgunculuk, bölücülük, teröristlikle suçlamıştır.

Anadilde eğitim ve anadili öğrenimi konusunda da aynı kural geçerlidir. Türkçe'nin Türkiye dışında kullanımı konusunda devlet, bütün imkanlarını kullanarak, Türklerin yaşadığı bölgelerde Türkçenin resmi statü kazanması, Türkçe eğitim verilmesi, Türkiye'den ilgili ülkelere öğretmenler gönderilmesi yönünde yoğun çaba harcamaktadır.

Türkiye'nin bu tutumunun son örneğini geçtiğimiz yaz Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın (YTB), Edirne Milli Eğitim Müdürlüğü işbirliğiyle Yunanistan, Bulgaristan, Kosova, Moldova ve Makedonya'dan Edirne'ye gelen 84 öğretmene, "Soydaş Öğretmenlere Türkçe

Atölyesi" kapsamında Türkçe eğitimi vermesi göstermektedir. Bütün bu çalışmaları Türkiye'de anadilde eğitime karşı çıkan çevreler büyük heyecanla karşılamaktadır. Bu çelişkiyi bir kere daha görebilmek için Türkiye dışında Türkçe'nin durumuna göz atmak yeterli olacaktır.

Rusya Yakutistan, Başkırdistan, Kabardey Balkar, Karaçay, Tataristan vb. özerk bölgelerde bölge halkının konuştuğu Türkçe lehçeleri Rusça ile birlikte resmi dil statüsündedir. Bu dillerde eğitim yapılabilmektedir. Özerk bölgelerin kendi parlamentoları, başkanları, anayasaları vardır.

Almanya Almanya'da bazı eyaletlerde ilkokuldan başlayarak haftada 3 ila 5 saat zorunlu anadili dersleri veriliyor. "Ulusal Uyum Planı" adı altında çift dilli eğitimin gerekliliği yaklaşımı kabul ediliyor. Bu amaçla ortaokulun ilk yılından itibaren uygulanacak olan "karşılaştırmalı dil eğitimi" modelleri geliştirilmiştir. Bu modele göre haftada iki saat Türk ve Alman öğretmenlerin bir arada girebilecekleri dersler düzenleniyor ve her iki dilin de karşılaştırmalı öğretimi uygulanıyor.

Çin Çin'de Mao Zedong liderliğinde gerçekleştirilen devrimin ardından 1951 tarihli "Etnik Eğitime İlişkin İlk Ulusal Konferans Raporu"nun Devlet Konseyi'nde onaylanmasıyla beraber, Moğol, Kore, Uygur, Kazak ve Tibet gibi hâlihazırda yazılı bir dile sahip etnik grupların ilk ve orta dereceli okullarda kendi dillerinde eğitim görmeleri sağlanmıştır. Henüz yazılı bir dile sahip olmayanların ise, bir yandan kendi yazılı dillerini yaratmaları ve geliştirmeleri, diğer yandan da Han dilini (Çince) veya alışkın oldukları bir yerel dili eğitim amaçlı kullanmaları öngörülmüştür. Çin Halk Cumhuriyeti'ni oluşturan 55 farklı etnik gruptan 10'u bu politika ile yazılı bir dile kavuşmuş ve ayrıca Çince öğrenmiş, 40'a yakını kendi diline ek olarak Çinceyi kullanabilir hale gelmiş, kalan gruplardan bazıları ise tamamen Çinceyi benimseme yoluna gitmiştir. Aynı yıl, etnik azınlık dillerinin ve edebiyatının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapacak eleman yetiştirmek gayesiyle, bugün Milliyetler Merkez Üniversitesi adını alan Milliyetler Merkez Enstitüsü kurulmuştur. Azınlık dillerine yönelik bu olumlu yaklaşım, 1952 tarihli anayasanın "tüm milliyetlerin kendi sözlü ve yazılı dilini kullanma özgürlüğü"nü güvence altına almasıyla resmiyet kazanmış, sözlü dile sahip olan halkların dillerini yazılı hale getirmesi, yazılı dile sahip olanların ise dillerini geliştirmesi için devlet desteği sağlanmıştır.

Sincan Uygur Özerk Bölgesi 1955 yılında Çin Halk Cumhuriyeti tarafından kurulmuştur. Uygurca bölgedeki tüm etnik gruplar için ortak dil niteliği arz etmekte iken, Putonghua (Çince) ve Kazakça ikinci derecede ama önemli oranda yaygınlık göstermektedir. Bununla beraber, Uygur topluluğunun yüzde 1'inden daha azının Putonghua dilinde yetkinlik kazandığı tespit edilmiştir. Söz konusu kültürel çeşitlilik, anadilinde eğitim esasına dayalı ayrı okullaşma sisteminin oluşmasına ve böylece Putonghua, Uygurca, Kazakça, Mongolca, Xibo ve Kırgızca olmak üzere altı anadilinde ilk ve ortaokul eğitimi yapılmasına imkân tanımıştır.

Kosova Yugoslavya dönemindeki 1974 Anayasasında Türk azınlığına dilini kullanması için haklar tanınmıştı. Bu anayasa Madde 1'de Türkleri kurucu unsur olarak göstermektedir. Madde 221'de Kosova'da Arnavutça, Sırpça ve Türkçenin eşit olduğu belirtilmiştir. Türklerin çoğunlukta oldukları yerlerde Türkçe resmi dil olarak kabul edilmiştir. Günümüzde de Arnavutça, Sırpça ve İngilizce ile beraber Türkçe Kosova'nın dördüncü resmi dili konumundadır. Türklerin Kosova'daki nüfusu ise 20 bin civarındadır.

Ayrıca, eğitimdeki kadro sorunun giderebilmek gayesiyle 1992 yılından itibaren her yıl Türkiye bölgedeki öğrencilere burs temin etmekte, bölgeye öğretmenler göndermekte ve bölgedeki öğrencilere kitap olanağı sağlamaktadır.

Makedonya Türkiye ve Makedonya arasında eğitim uygulama programı imzalanmıştır ve antlaşmadan sonra Türk öğretmenler bölgeye gönderilmektedir. 1991 Anayasasının öngördüğü şekilde Türklerin çoğunlukta yaşadıkları yerlerde Türkçe resmi dil olarak kullanılmaktadır. Makedonya'da 100 bine yakın Türk yaşamaktadır.

Moldova Moldova'ya bağlı özerk bir cumhuriyet olan Gagavuz Cumhuriyeti'nin 250 bin kişilik nüfusunun büyük bölümünü Ortodoks Hıristiyan inancınca mensup olan Gagavuz Türkleri oluşturuyor. Bölgede Gagavuz Türkçesi, Rumence ve Rusça resmi dil statüsündedir. Türkiye'nin desteğiyle birçok okul kurulan bölgede anaokulundan üniversiteye kadar Türkçe eğitim verilmektedir.

Bulgaristan İkinci dünya savaşından sonra kurulan sosyalist rejim döneminde Türkçe eğitime yönelik önemli çalışmalar yapılmış, Azerbaycan modelli eğitim öngörüldüğünden Azerbaycan'dan hocalar getirilmiştir. Türk pedagoji okulları açılmıştır. 1970-1989 yılları arasında Türkçe isimlerin değiştirildiği baskıcı bir dönem yaşansa da 1991 anayasası azınlıklara kendi dillerinde eğitim olanakları sağlamıştır. Bugün Bulgaristan'da yaşayan bir milyona yakın Türk ilkokuldan üniversiteye kadar Türkçe eğitim görebilmektedir.

Irak Arapça ile birlikte Kürtçenin de resmi dil olduğu Irak'ta Türkmence bölgesel dil statüsüne sahiptir. 1993 yılından bu yana Türkmenlerin anadilde eğitim yapabildikleri okulları mevcuttur. Bu okullar önceleri Kürdistan bölgesinde kurulmuş olmakla birlikte günümüzde Türkmenlerin yaşadığı bütün şehirlere yayılmıştır.

Ne İstiyoruz?

Dünya'daki uygulamalara baktığımızda anadilde eğitim; kamu okullarında, özel okullarda kamu desteğiyle veya sadece özel okullarda verilebilmektedir. Peki anadilde eğitim Türkiye'de nasıl verilebilir? Türkiye'de risk altında bulunan dillerin kamu desteği olmadan varlıklarını sürdürebilmeleri mümkün görünmemektedir. Türkiye'deki bütün dillerin aynı durumda olmadığını da belirtmek gerekir. Yazılı bir edebiyatı ve eğitim geleneği olan diller olduğu gibi henüz yazılı dil haline gelememiş veya yeni yazılı dil haline gelmiş diller mevcuttur. Bu nedenle anadilleri koruyacak uygulamaların bu farklılıkları gözeten bir çeşitliliğe sahip olması gerekir.

Bu diller arasında Hemşince için neler yapılabilir?

Öncelikle Hemşinlilerin yaşadığı bölgelerdeki üniversiteler Çoruh, R.T.E, Düzce, İstanbul üniversitelerinde Hemşin dili, kültürü ve tarihine ilişkin yüksek lisans ve doktora programları açılmalı. Hemşincenin seçmeli ders olarak okutulabilmesi için ders materyalleri ve öğretmen yetiştirilmesi sağlanmalıdır.
Bu ilk adımların ardında uzun vadede anaokulundan üniversiteye kadar Hemşince eğitim yapılması konusu ise pedagojik olarak tartışılması gereken bir konudur.
Bütün bu çalışmaların yasal ve anayasal güvenceye alınması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması gereği ise ortadadır.
Aslında istediğimiz bir bakıma şudur: Türkiye Cumhuriyeti'nin yurtdışı Türk topluluklarının sahip olması için çaba gösterdiği, desteklediği, sahip olduklarında bunu övünç kaynağı yaptığı temel insan haklarını kendi yurttaşı olan halklara da sağlaması ve onların özgürlüklerini de övünç kaynağı yapabilmesidir. ◆

https://tr.boell.org/sites/default/files/dil_yarasi.pdf
http://file.setav.org/Files/Pdf/20131009123554_anadildeegitim.pdf
http://akunq.net/tr/?p=2063
http://www.sabah.com.tr/marmara/2014/03/02/makedonyada-turkce-resmi-dil-oldu
http://hurbakis.net/content/bm-uyesi-113-ulkede-birden-cok-resmi-dil-kullaniliyor
http://www.radikal.com.tr/dunya/dunyada_da_resmi_dil_anadillere_karsi-1027977http://didemotru.blogcu.com/balkanlarda-turk-azinliginin-durumu/4206967
http://www.yenicaggazetesi.com.tr/soydas-ogretmenlere-turkce-egitim-veriliyor-119239h.htm

HEMŞİNCE SEÇMELİ DERS OLUR MU?

Olur neden olmasın? Ya da "gelli inçi elli çi?"

Hikmet Akçiçek

Bundan 20-30 yıl önce okulda, çarşıda, pazarda, radyoda, televizyonda, belediyede, mahkemede doğal olarak hepimizin dili birdi; Türkçe. Sonra dünya değişti, insan hakları evrensel beyannamesi, hukukun üstünlüğü, ah şu Kürtler, Avrupa Birliği süreci derken, bir gün baktık ki TRT'de Kürtçe, Abhazca, Arapça ve Adigece haberler okunuyor. 01.01.2009'da farklı dil ve lehçelerde yayın yapan ilk kanal TRT 6 Kürtçe yayına başladı. Arada Kürtçe kurs ve sonrasında da devlet okullarında seçmeli dersler geldi. Şimdi T.C vatandaşları mahkemelerde bile kendi ana dillerinde tercüman isteye biliyorlar. Geçen yıl Artvin Valiliği ilanla Hemşince bilen tercüman bile aradı(1)

Önceden Kürtçe'nin adını dahi telaffuz etmeyenler, kurs, seçmeli ders, TRT Kurdi (TRT 6 in adı 2015 yılda TRT Kurdi olarak değiştirildi) gibi uygulamaların ülkeyi böleceğini iddia edenler, şimdi de ana dilde eğitimin ülkeyi böleceğini iddia ediyorlar. Ama hayat akıyor. Bugün özel okullarda Kürtçe temel eğitim dili olarak kullanılabiliyor, kimi belediyelerde davalara konu olsa da çift dilli hizmet veriliyor, yarın daha da ötesini göreceğimizden kuşkunuz olmasın. GOR'un bu sayısında yer alan Dünyada Anadil Uygulamaları: "Kim, Ne Yapıyor" başlıklı yazı dünyada ana diller açısından durumu gözler önüne seriyor. Ülkemizde seçmeli ders konusunda bin dereden su getirilirken, daha dünün Makedonya'sında ve Kosova'da Türkçe bölgesel düzeyde resmi dil statüsündedir. (Kosova Cumhuriyeti'nin resmî dilleri Arnavutça ve Sırpça'dır. Bunun yanında, Kosova Anayasası'nda Türkçe, Boşnakça ve Romanca da belediyeler statüsünde resmî dil hüviyetindedir. Bu ek diller içinde Türkçenin birçok belediyede resmiyeti söz konusudur. Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Kosova)

Ana dillerin öğrenilmesi, yada müfredattaki deyimle "Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi" konusunda ilk adım, 2002 ve 2003 yıllarında yapılan değişikliklerle (3/8/2002-4771/11 md.) (30/7/2003-4963/23 md.) 2923 sayılı "Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu" nun adının "Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun " şeklinde değiştirilmesi ile atılmıştır. Bu değişikliklerle ilk olarak özel kurs açılmak suretiyle ülkemizde mevcut ana dillerin öğrenilmesi süreci başlamıştır.

2012 yılında ise Milli Eğitim Bakanlığınca 5, 6, 7 ve 8. sınıflar için Yaşayan Diller ve Lehçeler dersi seçmeli dersler arasına alındı. Bu kapsamda 2012-2013 öğretim yılında ortaokul 5. sınıftan başlamak üzere Kürtçe, Adigece ve Abhazca, seçmeli ders olarak okutulmaya başlandı.

2013-2014 öğrenim yılında Lazca da ortaokul ve imam hatip ortaokullarındaki yaşayan diller ve lehçeler dersinin kapsamına alındı. ▶▶▶

Kurallar gereği bir seçmeli ders sınıfının açılabilmesi için en az 10 öğrencinin bu dersi talep etmesi gerekiyor.

2013-2014 eğitim öğretim döneminde "Yaşayan Diller ve Lehçeler" seçmeli dersine katılan öğrenci sayısı 53 bin olarak gerçekleşirken, MEB'in verilerine göre, 2014-2015 eğitim öğretim yılının ilk döneminde ortaokul ve imam hatip ortaokullarında 'Yaşayan Diller ve Lehçeler' dersi kapsamında Kürtçe, Kurmanci, Zazaca, Lazca, Adığece ve Abazaca ile Gürcüce derslerine katılan öğrenci sayısı önceki döneme oranla yüzde 45 artarak 85 bine ulaştı.

PROSEDÜR

Bir dil veya lehçenin "Yaşayan Diller ve Lehçeler" dersi kapsamında seçmeli olarak okutulabilmesi için öncelikle dersin müfredatının hazırlanması ve MEB'in onayından geçmesi, akabinde de o dilin MEB tarafından seçmeli ders kapsamına alınması gerekmektedir. Ders müfredatı ilgili toplum kesimi tarafından içinde akademisyenlerin de bulunduğu bir kurul tarafından hazırlanması gerekmektedir. Lazca, Çerkezce, Kürtçe, dersler için müfredat bu halklara ait dernekler veya eğitimcilerce hazırlandı. Müfredat dışında ders kitapları da yine bu kesimlerce hazırlanmaktadır.

HEMŞİNCE SEÇMELİ DERS İÇİN NE YAPMALI?

Hemşince'nin "yaşayan diller ve lehçeler" dersi kapsamında seçmeli olarak okutulabilmesi için öncelikle içinde akademisyenlerin de bulunduğu bir ekip tarafında Hemşince için ders müfredatı hazırlanarak bunun MEB'nın onayından geçirilmesi, akabinde MEB tarafından Hemşincenin seçmeli ders programına dahil edilmesi, ders kitaplarının hazırlanması ve en önemlisi de toplumda Hemşince'nin seçmeli ders olarak öğrenilmesi doğrultusunda bir talep olması gerekir.

HEMŞİNCE SEÇMELİ DERS KONUSUNDA HEMŞİNLİLER NE DİYOR?

Müfredatın hazırlanması, onayı, ders kitaplarının hazırlanması ve MEB tarafından Hemşince'nin seçmeli ders programına alınması teknik ve idari düzeyde gerçekleştirilmesi gereken adımlardır. Hemşince seçmeli ders talebi ise daha toplumsal bir olgudur. Biz de bu yazı kapsamında, Hemşin toplumunun konuya yaklaşımının ip uçlarını görmek amacıyla, Hemşinlilerin yaşadığı farklı bölgelerden, farklı yaş , cinsiyet, toplumsal ve siyasal kesimden Hemşinlilere; "Hemşinlilerin yaşadıkları bölgelerde talep olması halinde okullarda Hemşin'cenin seçmeli ders olarak öğretilmesini nasıl karşıladıklarını?" sorduk.

İşte görüştüğümüz kişilerin Hemşince seçmeli ders konusuna yaklaşımı.

Ardeşen / Oce köyü

Ayşe Alyıldız (56- emekli öğretmen): Dil var olan bir şeydir kültürel açıdan da bakıldığında yok olmaması gerekir. İsteyen kişilerinde öğrenebilmesi için Hemşince seçmeli ders olarak okullarda okutulabilir.

Zafer Alptekin (53 -emekli çay eksperi): Hemşince seçmeli ders olarak okutulsun öğrenmek isteyen öğrensin var olan bir kültür olarak yok olmasın kayıtlara geçsin en azından.

Ramazan Akman (30- öğretmen): Hemşince kaybolmaya yüz tutmuş sahiplenilmezse unutulacak bir dil. o nedenle talep olduğu takdirde okutulup öğretilmesi,öğrenilmesi gerekir.

Hopa

Dursun Vayıç (74): Ayrılıklara çomak sokar. Cevap yok.

Nurettin Gülcihan (57): Ötekilerle bağ varsa olmasın, Yoksa olması iyidir, dilimiz unutulmaz.

Necmettin Akbıyık (58): Seçmeli ders olsun, yorum yok.

Şahindar Vayiç (67) : Verilmesin verilmesinin bir önemi yok.

Fatma Yazıcı (45): Verilsin, Dil öğrenmek iyidir.

Gülizar Ustabaş (50): Hemşince seçmeli ders olursa iyi olur. Niye; çünkü zamanla Hemşince yok oluyor. İnsanın ne olduğunu bilmesi gerek.

Borçka/Bağlivan (Beğlivan)

Erkan Erkin Topal (25- İstanbul'da yaşıyor): Olmalıdır. Hemşincenin yok olmaması ve gençlerin de kendi ana dillerini akıcı bir şekilde konuşabilmesi noktasında bence çok önemli bir çalışma olur. Ancak

sadece seçmeli ders olarak kalmamalı ve eğitim öğretim sürecinin her anına yayılarak kapsamlı bir şekilde verilmelidir.

Musa Mutlu Yılmaz (21 - Öğrenci): Olmalıdır. Hemşince eğitimin konuşmadan ziyade yazma noktasında bence önemi daha büyük çünkü şuanda birçok arkadaşımız sosyal medyanında getirileri ile Hemşince yazıyor ancak gençlerin ve orta yaş üstünün büyük çoğunluğu Hemşince yazarak kendini ifade edemiyor semboller çok dağınık seçmeli dersler bir nebze olsun bu dağınıklığa da en temelden bir fayda sağlayabilir.

Sakarya/Kocaali/Kocaeli

Cemal Akbıyık (65 - Emekli, Çiftçi) : Keşke mümkün olsa..Bu talebi kesinlikle desteklerim..

Ercan Girgin (55 - Esnaf, Çiftçi) : Çok zor. Bunun çeşitli nedenleri var. Artık millet bir yerde, bir arada yaşamıyor şehirlerde yaşıyor. Çocukların Hemşince öğrenmesini tabiî ki isterim. Kim istemez ki?

Osman Tank (63 - Emekli Çiftçi): Geç bile kaldık, artık evlerde bile Hemşin'ce konuşulmuyor. Bu dili yaşatmak lazım.. Bu kararı. talebi destekliyorum..

Cengiz Tank (49 - Sakarya Hemşinliler Derneği Onursal Başkanı) : Osman abiye katılıyorum, Çocuklarımız dillerini kültürlerini öğrenmeliler..

Ramazan Serhoş (33 - Dernek yöneticisi, İşçi ve Çiftçi): Neden olmasın bizim neyimiz eksik. Böyle bir çalışma olmasından ancak mutlu olurum..

Havva Sarı (78 - 10 Çocuk Annesi , kültür taşıyıcısı): Ne güzel, öğretmen çocuklara Hemşin'ce soru soracak; "Tun um dağaes? Dars tatigus ta? Hekuts hekvan dafternoud puteneğom."

Hanife Serhoş (76- 4 Çocuk Annesi, kültür taşıyıcısı): An pane vov enoğa? Güzel olur ..

Harun Akbıyık (45-Memur-Çiftçi): Gayet güzel olur. Buna ancak sevinilir. Destekliyorum..

Muhammet Sarıbaş (58-Çiftçi, Emekli) :

T.C.
ARTVİN
ADLİ YARGI İLK DERECE MAHKEMESİ
ADALET KOMİSYONU

İLAN

1- İlan Konusu :

Ceza Muhakemesi Kanununa Göre İl Adli Yargı Adalet Komisyonlarınca Tercüman Bilirkişi Listelerinin Düzenlenmesi Hakkında Yönetmelik 05.01.2013 tarih ve 28578 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

[illegible]

2- Bilirkişiliklere İlişkin Alan ve Meslek Dalları :

Aşağıda sıralanan diller için tercüman bilirkişilik müracaatları kabul edilecektir.

1- Sağır Dilsiz (İşaret dili)
2- İngilizce
3- Fransızca
4- Almanca
5- Rusça
6- Ermenice
7- Arapça
8- Farsça
9- Azerice
10- Gürcüce
11- Lazca
12- Hemşince
13- Kazakistan dili
14- Özbekçe
15- İngilizce dili ile sağır ve dilsizler için işaret dili

Listeye kabul şartları (Yönetmeliğin 6. maddesine göre)

Listeye kayıt olabilmek için tercümanın

a) Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olması,
b) Başvuru tarihinde fiil ehliyetine sahip olması,
c) En az ilkokul mezunu olması,
ç) Başvuru tarihinde onsekiz yaşını tamamlamış olması,
d) [illegible]
e) [illegible]
f) [illegible]
g) [illegible]

gerekir.

-Olmaz.

-Neden olmaz?

-Hemşincede alfabe sorunu ve konuşma ile yazma arasında eksikliği hissedilen harf sorunu var. O nedenle olmaz.

- Bu sorunlar giderilse olur mu, olmasını ister misin?

-Kim giderecek?

-Bu konular, Alfabe konusunda çalışma yapan insanlar var.

-Neye göre çalışıyorlar?

-Dünyada alfabe oluşturulması için belli başlı standartlar var. Bu standartlara sadık kalarak Hemşince alfabe çalışması yapan ve öneren insanlar var.

-Hemşinceye sadık kalarak nasıl olacak?

-Her dilin alfabesi ilk oluşturulurken belli başlı zorluklar yaşanmış. Bizde de yaşanacak. Bütün sorunlar hal olursa alfabe vs. Devletin okullarında talep olması halinde Çocuklara ders verilmesini, Hemşin'ce öğretilmesini nasıl karşılarsın?

-Herkesin kabulleneceği bir alfabe olduktan sonra neden olmasın. Desteklerim okullarda çocukların dillerini öğrenmelerini.

-Bu görüşlerini elindeki derginin yeni çıkacak sayısında yayınlayacağız. Müsaade var mı?

- Yayınlayın..

-Teşekkür ederiz. ◆

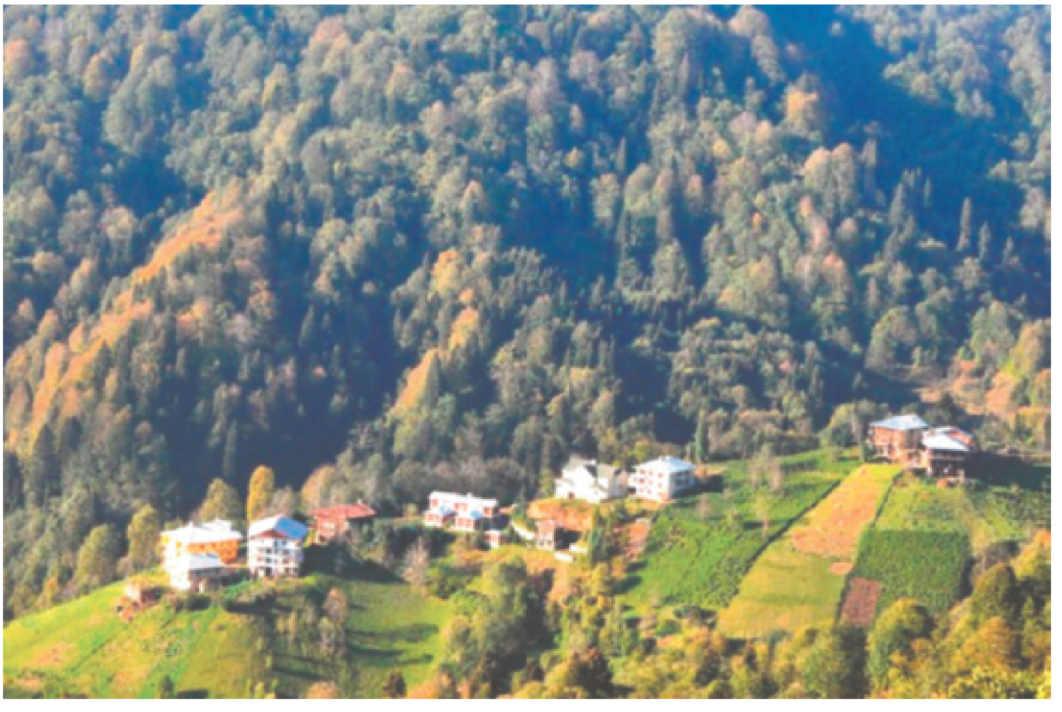
Kaynakça

- 2923 sayılı yabancı dil eğitimi ve öğretimi ile Türk vatandaşlarının farklı dil ve lehçelerinin öğrenilmesi hakkında kanun -(http://www.hurriyet.com.tr/ egitim/28045465.asp)

Senoz (Eskanoz); Bir Başka Hemşin…

Senoz köylerinin adları, Enver Paşa'nın 1916 yılında Trabzon Vilayeti'ne gönderdiği bir genelgeyle; yöredeki yer adlarıyla birlikte değiştirilmiştir. 15. ve 16. yüzyıllardaki kayıtlarda; 'Senoz'un adının 'Eskenoz' olarak anıldığı, Senoz köylerinin de kayıtlarda yer aldığı görülmektedir (Çutinç, Çotnes, Çotenes, Çotinur; Parahol, Belahor, Bilahor; Hahonç, Hahunç; Toleninç, Tolenes, Tulaniç, Tolonis)…

Kemal Nabi Ünal

Doğu Karadeniz'in Rize kıyıları doldurulup düz alanlar kazanılmış olsa bile Rize'nin sarp ve büyüleyici doğası değişmemiştir. Şehri sahil yolundan geçip Çayeli'ne (Mapavri'ye) girmeden Kaçkar dağlarından gelen büyükçe bir dereyle karşılaşılır. Bu dere Senoz deresidir. Denizi arkada bırakıp 10 km'den biraz daha fazla içerlere doğru gidildikçe Latum'a (Madenköy'e) oradan da Senoz'a ulaşılır. Derenin karşı tarafında iç içe vadiler arasında yer alan Raşot da Hemşinlidir. Latum'un yukarı mahalleleri Habibli, Melekom ve Ondunlu'yla Senoz coğrafyası başlar. Latum'dan sonra Kardomoz'u geçince İsteponoç, Kuromoz ve Biberoz mahalleriyle Buzlupınar'a oradan da Toleniç'in (Yaşiltepe'nin) Boğoslu mahallesine ve Misohor'a (Kaptanpaşa'ya) varılır. Misohor eski bir nahiyedir; fırını, bakkalları, kahveleri, yatılı bölge okulu ve yatılı kuran kursuyla görece gelişkin bir yerleşim yeridir. Misohor'un kuzeyinde Arekner ve Ademiç mahalleriyle Babik (Çukurluhoca) yer alır. Senoz'u Başhemşin'den ve Erzurum platosundan Kaçkar sıradağları ayırır. Senozlular, Başhemşin'e ve Verçenik dağına bakan Rize'nin en yüksek yaylası Tağpur'a (3100 m.) kadar çıkarlar. Bir yanda Baldaş ve Ligovi

derelerinin oluşturduğu Hahonç deresi; diğer yanda da Lazlakar ve Cofk'tan Abelat ve Zargistal'dan inen suların aktığı Uzundere irili ufaklı ırmakların katılımıyla Babik'in az yukarısında birleşir ve kıvrıla dolana Latum'u geçip denize dökülür.

Babik'e varmadan birleşen o iki dere boyunca dağlara doğru Senoz köyleri ve mezreleri yer alır. Cutinç (Ormancık), Cağak ve Peraston (Uzundere), Parahol (Yenice) ve Hahonç (Çataldere) ile Çemeroç (yaklaşık 30 yıllık yeni bir yerleşim) köyleri ve yakın zamanda Çemeroç'a orman içine yerleşmekte olan dağ köyü Mahribudam (İncesu) birer Senoz köyüdür. Sonradan muhtarlık olan Başköy (Cutinç'ten ayrılma) ve Gürpınar da (Babik'ten ayrılma) birer Senoz köyüdür. Senoz köylerinin adları Enver Paşa'nın 1916 yılında Trabzon Vilayeti'ne gönderdiği bir genelgeyle yöredeki yer adlarıyla birlikte değiştirilmiştir. 15. ve 16. yüzyıllardaki kayıtlarda 'Senoz'un adının 'Eskanos' olarak anıldığı, Senoz köylerinin de kayıtlarda yer aldığı görülmektedir. (Çutinç: Çotnes – Çotenes – Çotinur; Parahol: Belahor – Bilahor; Hahonç: Hahunç; Toleninç: Tolenes – Tolanıç – Tolonis; Misohor: Mesahor; Buzlupınar: Komanos; Latum: Latom; Uzundere: Perastan – Piriştani; Mahribudam: Marke Budam – Makrabudam)...

12 Senoz köyü muhtarı 'Senoz Köyleri Muhtarlar Birliği'ni kurup Çayeli'nde tabela astıkları gün bu tabela nedeniyle baskına uğrarlar ama bu ad giderek resmi kurumlarca da kabul görür. Senoz köylerinde 1501 hane vardır. Buzlupınar, (Kamenbos) 312 haneyle en kalabalık yerleşim yeridir. (Başköy 46, Hahonç 129, Babik 143, Gürpınar 80, Mahribudam 83, Misohor 224, Çutinç 89, Seslidere 81, Perestan 102, Toleninç 144)...

Resmi nüfus sayımları Senoz nüfusunu saptamaktan uzaktır. Nüfus kayıtlarını büyük şehirlere aldırmış Senozlular ve nüfus sayımı sırasında gurbette olanların oldukları yerde yazılması, Senoz nüfusunun net olarak bilinmesini zorlaştırmaktadır.

Ülkenin her coğrafyasında Senozlulara rastlamak olasıdır. Arazi darlığı ve verimsizliği nedeniyle Senozlular bütün ülkeye dağılmışlardır. İklim değişiklikleri de göçlerin önemli nedenlerindendir. Bugün bile 'Haçintaş' adlı bir kilise sırtına sahip Abelat yaylasında eski zamanlarda arpa yetiştirildiği söylenmektedir. Kıraç ve verimsiz bir toprağı olan, hatta ağaç yetişmeyen Abelat benzeri yerlerdeki iklimsel değişimler de Senozluların göç etmesine yol açmıştır.

Senoz yöresinde de halk çay tarımı keşfedilip yaygınlaşana dek geçimini hayvancılık ve gurbetçilikle sağlamaktaydı. 1900'lerin ilk yarısında sahile, kasabaya yaya yoluyla inmenin (Cutinç'ten 15 saat) zorluğu halkı kapalı bir yaşam biçimiyle yetinmeye mecbur ediyordu. Mısır ekiliyor ve mısır ekmeği tüketiliyordu. Her hanede 20-30 civarında büyükbaş hayvan ve ayrıca ince mal besleniyordu. Gaz, tuz, şeker ve diğer temel ihtiyaçlar; yağ, peynir ve hayvan satmayla kasabadan temin edilirdi. Halk yoksuldu. Bu yıllarda giyecek ya gurbetten getiriliyordu ya da mısır çayırlarının bir bölümünde yetiştirilen keneviri el tezgâhlarında dokuyarak üretilen 'gonoveç' adlı kumaştan erkekler için 'bubet'ler, kadınlar içinse, 'koknoç'lar dikiliyordu. Çarık, hayvan gönünden; kimi ev eşyası kaşık, sofra ve iskemle ormandaki ağaçlardan işleniyordu. Evler, yükseklerde kestane tahtası, kestane yetişmeyen yerlerde çam tahtasından yapılıyor, çatılan çam kütüklerinden el hızarlarıyla biçilen 'harduma'larla örtülüyordu. El aletleri basit işliklerde ve köylerde üretilirdi.

Senoz'da arazi yetersizdir, yükseklik arttıkça verim düşer. Bu koşullarda Senozluların önündeki diğer seçenek gurbetçiliktir. Senozluların Kırım, Batum ve diğer Rus bölgelerindeki işçilikle başlayan ticari serüvenleri 1917 devriminden sonra bu topraklarda sahip oldukları birçok işletmeyi (genellikle fırınları) terk ederek dolaşımdan kaldırılmış kağıt paralarla memleketlerine dönmeleriyle sonuçlanmıştır. Bazı aileler Ekim Devriminden sonra ulaşılması daha

kolay olan başka gurbetlere; deniz ötesi Karadeniz limanlarına gitmiş (Cutinç'ten Mahmutoğlular, Köstence'ye gitmişlerdir) ama İkinci Dünya Savaşı öncesinde mallarını, mülklerini ve mezarlarını geride bırakarak, Türkiye'ye mülteci olarak dönmüşlerdir.

Senozlular ekonomik ve sosyal koşulların hem kapalı hem de gurbete dayalı olmasından etkilenmişlerdir. Yaşamın olanakları el verdiği ölçüde geleneklerini ve kimi dil öğelerini koruyabildiler ama Hemşince'yi bütünüyle anlayamaz ve konuşamazlar. Çay tarımı yaygınlaşana dek ot biçme işi bittikten sonra topluca, 'behur' ya da 'Vaytavor' şenlikleri için giyinip, kuşanıp hayvanlarını da süsleyerek yaylalara çıkarlardı. Öte yandan da dayatılan kültürün getirilerine boyun eğmekteydiler.

Cutinç köyü muhtarı daha 90'lı yıllarda taşımacılık yaptığı minibüsün kapısına babası sağken ve adı Bekir'ken, 'Haçikoğlu' adını yazmaktan çekinmemişti. Ermeni Meselesi'nin güncel olarak tartışılır olması onu sonraki yıllarda yenilediği minibüslerine bu ibareyi yazmaktan alıkoymuştur.

Türkiye'de 1950'lerden başlayarak gelişen, yaygınlaşan İslami yapılanmadan Senozlular da nasiplerini almıştır. Rize bu açıdan Karadeniz'in pilot bölgesi gibidir.

Kalabalık yerleşimli köylerde, merkezi yerleşkelerde kuran kursları açıldı, yatılı bölge kuran kursları desteklendi ve her köyde, hatta dağınık mahalle yerleşimlerinden dolayı her mahallede, cami yaptırma organizasyonları oluşturuldu. Türedi hocaların, tarikat ehlilerinin faaliyetlerine göz yumuldu. Köktendinci İslam, Senoz'da da taban oluşturmayı başardı.

Hayat her zaman çok yönlü gelişmiş, farklı zenginlikleri ve karşıtları bir arada tutabilmiştir. Senozlular sıkı sıkıya bağlı oldukları 'islam'ı neredeyse her hanede birkaç hacıyla taçlandırma gayreti içindeyken bile 'eski'den, geleneksel öğretilerden vazgeçilmemiş, onu istem dışı da olsa yaşatmayı başarmıştır. İletişim çağının bütün araçlarının ve bu araçların olanaklarını kullanan kamu güçleri halkın gündelik diline tam olarak müdahale edememiştir. Sadece resmi evraklarda yürütülen yazışmalarda başarı gözükmektedir. Son birkaç yıldır baskıya giren haritalarda 'Verçenik' dağını Üç Doruklar diye adlandırmak, 'Verçenik' adını kolayca unutturamaz. Senoz köyleri arazi yapısından dolayı dağınık mahallelerden oluşur. Mülki amirler köy isimlerini değiştirmekle kalmamış her mahalleye birbirinin benzeri ve Senozluların asla itibar etmediği isimler vermişlerdir. Buzlupınar, Gümüşpınar, Ayışığı, Aydoğmuş, Dolunay, Geyikli ve benzerleri... Ancak yaylalardaki pınarlar, göller hâlâ eski isimleriyle anılır: Gozğenahpur, Garmiçoğun Pınarı, Geteldoğ gölü. Senoz halkının geçmişi başka Hemşin bölgelerinde de olduğu gibi halkın saklısından açığa çıkarılabilir. ◆

Erzevin Goş Tentume

Ka ku dadin erzevin
Giomidin parçenin
Merni an ku neşanlun
Joğvim anu parçenin

Mahir Özkan

Bizim köylerimizde neredeyse herkesin bir 'erzevar' ı bulunur. Çünkü bizim evlerimiz genellikle dere boylarındadır. Evlerimiz derenin iki yakasına sıralanmış dereye bakarlar. Evden dere kıyısına kadar olan topraklara 'erzevar' denir. Bu kelimenin içinde bir kelime gizlidir. Ancak bitişik yazdığımız ve saklı kelimeyi kendi başına kullanmadığımız için (belki kullanan yaşlılarımız hala vardır. Ben duymadım.) bu kelimeyi fark etmeyiz. Erzevar aslında 'erz i var' dan gelmektedir. Hemşincede oldukça yaygın olan i ver, i var, i us, kullanımları yön bildiren kullanımlardır. dunn i ver diyorsak evin bulunduğumuz yerden yukarıda olduğunu, dunn i var diyorsak evin bulunduğumuz yerden aşağıda olduğunu, dunn i us diyorsak evle aynı düzlemde olduğumuzu anlarız. Eğer 'erzevar' kelimesinin 'erz i var' dan geldiğini iddia ediyorsak bu durumda 'erz' in kendi başına bir anlamı olması gerekir. Evet saklı kelimemiz 'erz' dir.

Ermenice sözlüklerde 'ezr' sözcüğü 'ap' sözcüğü ile birlikte 'yalı', 'kıyı' anlamına gelmektedir. ap sözcüğü Hemşincede de yaygın bir şekilde kullanılır. Kedap: dere kenarları, garmecap: köprübaşı, dzovap: deniz kıyısı (dziyap: çarşı sözcüğü de bu deniz kıyısı sözcüğünden anlam genişlemesi yoluyla ortaya çıkmıştır.) vb. Ancak 'ezr' sözcüğünün kullanıldığı tek yer bildiğim kadarıyla 'erzevar' sözcüğüdür. Peki 'ezr' sözcüğü neden 'erz' biçimini almış. Bu olaya dilde göçüşme denir. Özellikle yazılı olmayan dillerde ve yazılı dillerin yöresel ağızlarında göçüşme olayına oldukça sık

rastlanır. Türkçeden örnek verecek olursak; 'ekşi- eşki', 'toprak-torpak', 'kirpik- kiprik', 'yaprak-yarpak', 'yalnız- yanlız', 'yanlış- yalnış' sözcüklerinde göçüşme ses olayına rastlanır.

Hemşincede de örnekler bulmak mümkündür: 'gamurç- garmuç', 'agra- arga', 'aganç- anguç' gibi kelimeler ilk aklıma gelenler. Eğer konuyla ilgili ayrıntılı bir inceleme yapılırsa başka sözcükler de rahatlıkla bulunabilir.

Sonuç olarak 'erzevar' ların neden genellikle dereden aşağıya olduğu anlaşılmış oluyor. Adı üzerinde evden dere kıyısına doğru inen, aşağıya doğru uzanan tarlalarla, bahçeleri anlatmak için'erz i var' kıyıya doğru (kıyı aşağıda) kelimesi isimleşmiştir. İyi ki de öyle olmuş. Böylece kıyı anlamına gelen 'ezr' kelimesini de içinde saklamış.

Kuzinede pişen goşd tentumun üzerine toz şeker serperek yediğimiz günleri hala özlemle anarım. Yıllardır böyle bir kabak keyfi yapmadım. Neyse en kısa zamanda kuzinede pişmiş kabak yeme şansı yakalama dileğimiz dursun bir kenarda, biz yine sözcüğümüze dönelim.

Eğez: Kamış

Hemşincede 'gamiş', Türkçe 'kamış' kelimesinden alınmıştır. Hemşincede Kamış'ın Ermenice kökenli bir karşılığını bulamadım. Ermenice sözlüklerde geçen 'eğez' kelimesini görünce Hemşincedeki 'ağaz' ın saklı bir kelime olduğunu fark ettim. Hemşincede tarlaların, derelerin kenarlarındaki sulak alanlara, küçük su birikintilerinin olduğu yerlere 'ağaz'denir. Bu kelimenin başka hiçbir kelime ile bağlantısını bilmiyorum. Yani Ermenice 'Eğez-kamış' kelimesi Hemşincede anlam genişlemesine uğrayarak kamışların çıktığı sulak alanları niteleyen bir kelime haline gelmiş.

Tarm: Taze

monin i ver elloğum
monin mole vatoğum
entis gançoğ dağotse
govu bes tarmanoğum

Hemşincede 'tarman' ağaç yaprakları, ot vb. bitkilerden oluşan hayvan yemine denir. Tarmanel/tarmanuş kelimesi ise bitkilerden oluşan bu yemin hayvanlara verilmesi, hayvanların 'tarman' ile yemlenmesi anlamına geliyor. Ermenice sözlüklere baktığımızda tarman kelimesinin içinde de bir kelimenin saklı kaldığını görmek mümkün. Ermenice'de 'tarm' taze anlamına gelmektedir. Hemşincedeki 'tarman' öyle anlaşılıyor ki Ermenice tarm-taze kelimesinden, yani bitkilerin, otların, ağaçların yapraklarından oluşan hayvan yiyeceği yani 'tazeden' anlamını kazanmış. Böylelikle Hemşincede olmadığını zannettiğimiz taze-tarm kelimesinin tarman kelimesinin içinde saklı olduğunu görmüş oluyoruz.

Goşd: Sert

Ermenice kabak anlamına gelen 'tıtum' Hemşincede 'tentum' olmuştur. Bildiğiniz gibi çeşit çeşit tentumlar vardır. Bunlardan bir tanesi de 'goşd tentum' dur. Kuzinede pişen goşd tentumun üzerine toz şeker serperek yediğimiz günleri hala özlemle anarım. Yıllardır böyle bir kabak keyfi yapmadım. Neyse en kısa zamanda kuzinede pişmiş kabak yeme şansı yakalama dileğimiz dursun bir kenarda, biz yine sözcüğümüze dönelim. Sözlük taramalarına başlayana kadar 'goşd tentum' daki 'goşd' ne anlama geliyor diye hiç düşünmemiştim. Ermenice sözlüklerde 'goşd' sert, katı ve kaba anlamlarına geliyor. Birincil anlamı fiziksel sertliğe işaret ederken, mecazi anlamda da davranış olarak kabaya işaret ediyor. Böylece goşd tentumun sert kabuğunun içinde saklı kalmış bir kelimeyi daha ortaya çıkarmış oluyoruz. ◆

GOR anı

Mek Dağaaki Hana

Saim Yılmaz

Mer bidzigutinis dzungivara bilgisayar çunaki. Dzengvenus varan xaxtsadz xaxer unaki.

Tabletni, laptopni, xerkvor telefon ç'gar.

Telefonniye dane, mek yaar gab unaki.

Nettalovçer zate inçignis. Naçeyiçaki, herevants kumandain taslim ağadzçer ter abruşnis.

Televiziyonniye tux u cermager hama, xadvadz nergadzi beser mer aşxares.

Televiziyone meg kanaler ama, mek emmens al memeg STAR'aki, SHOW'menaki me bidzik aşxarnus.

Xad televiziyone emmenoki çunir hama, tergitse ta unnar mek al unik asuşer, tergitse tsendalu gertak sergenaki, tergetsun dunn al merer.

Xenduşe panançer, Mutinoğli İdris hopore tukenan kağduts vegaladz meg şakalamatsove hazenuşnus ferferaguki.

Çatapat gar, baremnoun garnaki, barem unaki, teviyes ginatsov bed genaki.

Eresveniyes dzidzağir gu emmenije, tergitsniye hoketsan tergits gelleni, xesimutinan aveli tergitsutin unaki.

Mandalina koğnaguki Nariye mamun erzevatsan. Pereviguk deyi vaxuşnus kut kut tevoğ sird unaki, mer emmenu bidzik mağkser.

Medzentsadzçaki, godradzçaki, var menatsutsadz çunaki umets. Ağdodadzçer medoradzniyes, arnelu gudak, uruşelu hazgenaki emmen okets. Şaban ağabeyin lokontatsan kağduts vegaladz rakiniye inçesnaguki serders i var garmi boğazin, medori çel garaki vov inç gorsutsadzuni...

Meg dağa aki hana xaxuş kidaki xenduşe, xabar çunaki, zate hesebadzçunaki şebetsnoğa deyi isa medz gadzgunes.

Türkçe kiyoğe: Saim Yılmaz.
Hamşetsnak tartsenoğe: Yusuf Vayiç
Şidgoğe: Hikmet Akçiçek ◆

GOR şiir

Yusuf Vayiç

HADİG HADİG

Hadig hadig şadenoğuk
Ezrevar me dzil elloğuk
Kelxvenus egadzniye
Memeg hadig kiroğuk

Hekuts al harts enoğçik
Meg inçinik deyina
Mezigi meg kiroğuk
Xaki kiradz avdoğçik

Avale kireni hana
Himi medore çaki
Kidanaki gu aşxaris
Vov inç tartsena gu deyi

Margos Kesyan, Çileli Göç Yolunu ve Hemşinli'yi Anlattı

Moskova'da bu ilkbaharda, 'Hemşin Diasporası'nın, temsiliyetler üzerinden olmadığı için 'gayri resmi' buluşması sırasında çok kişiyle sahici ve kalıcı etkileri olan temaslarımız oldu. Toplantılarımıza Rusya'dan (Moskova ve Soçi'den) katılan Hemşinliler, Abhazya'dan gelenler ve Ermenistan'dan gelen Hamşenahaylar katıldı. Bazen 500 kişiyi bulan etkinliklerimiz de oldu.

Adnan Genç

Toplantılarımıza Rusya'dan (Moskova ve Soçi'den) katılan Hemşinliler, Abhazya'dan gelenler ve Ermenistan'dan gelen Hamşenahaylar katıldı. Bazen 500 kişiyi bulan etkinliklerimiz de oldu. Türkiye'den Batı Hemşin coğrafyasından anadillerini bilemeyen iki kişi olarak biz de katıldık. Markos Kösyan'la sohbetimizi, Hemşin belgeseli ve kitabının tanıtımı için Moskova'ya gittiğimiz hocamız, Lusine Sahakyan çevirdi. Adnan Genç, yazdı.

Soçi'den gelen ve etkinliklerin oluşumuna çok ciddi katkı sunan işadamı Margos Kesyan (Antonius) ile bir sohbet yaptık. Hemşinlilik; aidiyet, yaşadıkları bölgeleri, gelişlerinin öyküsünü ve var olma gayretlerini konuştuk. Tabii, Hemşinliler olarak bundan sonra nasıl işbirliği yapmak gerekir, bu konularda da sohbetimiz oldu.

İşadamı Kösyan, aynı zamanda yaşları 3-7 arasında değişen 100 kadar çocuğa hizmet veren bir de okul öncesi eğitim kurumunun sahibi. Soçi' yi de kısaca yazalım, haritada bulursunuz: Rusya Federasyonu'na bağlı ve Doğu Karadeniz sınırımıza çok yakın bir sahil kenti. Hemşinliler hayli yoğun olarak bu kentte yaşıyor ve yüksek düzeyli kamu görevleri de var. Soçi'ye sınırı olan Abhazya'da da aynı şekilde. Örneğin, Abhazya Başbakan 1. Yardımcısı bir Hemşinli.

Hemşinli diyoruz, yadırganmasın. Bazıları 150 yıl kadar önce, bazıları tehcir –yazarınız soykırım demeyi tercih ediyor- sırasında göç etmek durumunda kalmış ve yakın coğrafyada değişik noktalarda yaşamaya çalışmışlar. Üstelik defalarca da göç etmek zorunda kalarak... Hemşinliyiz demekten gurur duyuyor arkadaşlarımız. Aynı kültürün insanları olmaktan ve bunu belirtmekten özel bir gurur duyuyorlar. Etimolojik ve etnografik açılardan benzer yanlarımız da çok. Dilimiz benziyor elbette; yediğimiz ve içtiklerimiz de yakınlık gösteriyor. Eğlence dünyamızda da benzerlikler çok.

140 Yıl Önce, Göç Başlıyor...

Markos Kösyan'ı dinleyelim; "1875'de baba tarafından dedemin annesi ve babası Abhazya'da birbirlerini buluyor. Dedemin babası, Samsun (Canik) Çarşamba'dan göç ediyor ve Rusya'ya bağlı bu bölgeye gidiyor. O zamanlar henüz Gürcistan yok. Yanlarında altın da var (burada gülüyor ve bizim evde yok valla, diyor). Abhazya'da

ticaret yapıyorlar. Samsun'daki gibi tütün ve meğr (bal) ticareti. Samsun'da lazut (mısır) da alıp satarlarmış ama vergi yükü ve bağlı baskılar nedeniyle Abhazya'da Metsara adlı (Mets Vadisi'ndeki) köye yerleşiyorlar. Köyde tütün ve bal dışında, çiftçilik, hayvancılık ve demircilik de yapılıyormuş. Köy büyüyence kilise yapılmış ve 1915 sonrasında göç de alınca, kurulan okuldaki öğrenci sayısı 600 civarına gelmiş. Kendilerine HamşetsiHay demeye başlamışlar. Hemen dedemin annesini de anlatayım: Onlar da eşzamanlı olarak Samsun'dan bu bölgeye gelmiş. Hayguş (14 yaşında) ailesiyle birlikte ve tabii yürüyerek doğuya doğru yöneliyor. Annesini ve bir kardeşini yolda yitiriyor. Bir haftalık yürüyüşleri sırasında annesinin köpekler tarafından parçalandığını duyuyor ve geri geliyorlar. Elbiselerinden annelerini teşhis ediyor. Köyünde kimse kalmamış ve yakınlardaki bir köye, akrabalarının yanına gidiyor. Markos Avcıtsi (50 yaşında) isimli birinin yanına yerleşiyorlar. Çocuk yaştaki genç kızı, evine alan Markos'un bir oğlu Abhazya'da ama diğer oğlundan haber yok. Hayguş bu evde ve bu adamla 17 yaşına geldiği sırada evleniyor. Tekrar göç başlıyor. Yanında kalan bir kız kardeşi, evli olduğu adamla birlikte Bulgaristan'a yöneliyor. Kendileri de yeniden Abhazya yoluna... Kız kardeşi "boşan ve bizimle gel" diyor ama bebeği de var. Gemiye biniyorlar bu kez. Hayguş, bebeğini denize düşürüyor ve onu kaybediyor. Abhazya'da Pitsunda bölgesine gidiyorlar. Köy bile denemeyecek bir yerde; nemli ortamda yaşamak durumunda kalıyorlar bir süre. Bir çiftçinin yanına sığınıyorlar ve onun yanında çalışmaya başlıyorlar. Hayguş Yaya (nene) daha sonra iki erkek çocuk daha yapıyor ama onlar da büyüyemeden ölüyor. Sonra 3 kız bebek yapıyor. Bu arada çileli baba Markos ölüyor. Bu kız bebeklerden biri benim annem..."

"Stalin Zamanında da Zulüm Görüyoruz"

"1930-40 yılları arasında bu köyde yaşıyorlar. Stalin zamanındayız ve burada da vergi ve benzeri güçlüklerle karşı karşıyayız. Hatta 2. Dünya Savaşı'na aileden 6 erkek gidiyor ve ancak biri sağ dönebiliyor. Ben de Metsara'da doğdum. Köyde ilköğretim gördüm ve sonrasında Yerevan'a elektromekanik (teknik teknikum) okuluna gittim. Dönüşte Soçi'ye geldim. Nenemin zaman zaman titreyerek ve ağlayarak anlattığı göç öyküsünü dinlerdim. Hemşinlilik meselesi o zaman ilgimi çekmeye başladı. Zaten zamanında Hemşin coğrafyasından Çarşamba'ya göç etmişiz ama nedenlerini bilemiyorum. Geçim derdidir daha çok... Kendimi öncelikle Hemşinli sayıyorum. Ve bir gün hem Canik'e hem de Hemşin'e gezmeye gitmeyi düşünüyorum. Soçi'de bir dernek var; Hemşinli Yaşlılar Derneği. Kültürümüzü öğrenme ve yerleştirme çalışmaları yapıyoruz burada. Etnografik araştırmalar yapıyoruz. Belki bilmezsiniz, bizde tulum 1960'lara kadar vardı ama şimdi kemençe kullanıyoruz. Tuluma bargabuzk (bezbezik) deriz. Torba yani... Oğlak postundan yapılırdı."

Etnografik İşaretler, Benzerlikler...

"7 tür horon biliriz. Titreme adı verilen çok tempolu bir oyunumuz var ki, çok sevilir. Karalahana çorbasını biz de biliriz. Muhlama, turşu kavurma, anuş (sütlaç) ve kavurma yaparız. Sağım öncesi ineklere biz de tuz yalatırız. Getaman deriz, güğüm deriz, karayemişi biliriz, arci (yaban fındığı) çoktur bizde. Hemşin kültürüne katkımız çoktur. Hemşinli köylerimize yardım ederiz. Öğretmenlerimize maaş katkımız olur. Abhazya'da haftalık Hemşin Gazetesi vardır; Soçi'de 15 günlük 'Sar Soçi' isimli dergimiz vardır"

Markos Kösyan (Antonius) ile sohbetimizi Moskova'daki Hemşinli kardeşlerimiz bölüyor. Bir de dergi yapan gençlerle, Moskova'daki Hemşinliler'in sosyo-kültürel yaşamları üzerine konuşuyoruz. Bu arada Hemşinli sanatçılarımızın tamamını iyi biliyorlar ve seviyorlar. Vova'yı biliyorlar. Kâzım Koyuncu'nun adı geçince, hepsi bir toparlanıyor ve "O'na hayranız" diyorlar. Biraz da dergicilik üzerine konuştuk. Meğer bir yazımı almış ve bir sayılarına koymuşlar. "Hani benim dergim" diye çıkışınca, şaşırdılar. Konuk yazarlarını karşılarında bulmuşlardı.

Hemşinliler bu buluşmadan karşılıklı olarak çok heyecan duydular ve umut beslediler yarınlar için. Muhtemelen ilk yapılacak iş çok dilli bir web sayfası. Yeni buluşmalarda görüşmek üzere...◆

Oysa Oce'de olsa

Kış ayları geldi, sobayı yakmak, agiş ile sobayı karıştırıp ateşi gürleştirmek lazım. Şimdi de çok mu sıcak oldu? Akoşkayı yukarı kaldırın, içeri buz gibi bir hava girsin

Evrim Kepenek

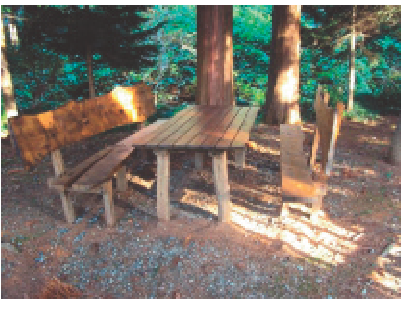

Şehrin ortasındasınızdır. Trafik hızla akmakta, akarken de kafanızdaki tüm sesleri bastırmaktadır. Araç yolunun hemen üzerindeki kaldırımda uzanmış, bir kadın görürsünüz. Kadın, boylu bozunca uzanmış ellerini yere vuruyor. Tam da bu sırada telefonunuz çalar. Arkadaşınıza, yerde yatan kadını ve ne yaptığını anlatacaksanız. Ancak aklınıza bir türlü o cümle gelmez. Kadının halini anlatacağınız cümle, kelime, ünlem her ne ise, Türkçede yoktur sanki. Oysa, dersiniz "Şimdi Oce'de olsaydım". "Kadın tartaluş ediyordu" diye anlatırdım diye düşünürsünüz.

Başka bir gün başka bir yere gidersiniz. Mesela, kamu emekçilerinin "örgüt üyesi" oldukları gerekçesi ile yargılandığı bir davaya. Davada hakim, savcının, kamu emekçilerinin şort giyinip tatile gitmesi nedeni ile örgüt toplantısı yaptığı iddiasını incelemektedir. Kamu emekçileri, aylık gelirlerini, sabit adreslerini belirterek, tutuksuz yargılamayı talep etmektedir. Hakim kararını açıklar: Tüm kamu emekçilerinin tutukluluk halinin devamına..

Dışarı çıkarsınız yolsuzluklara adı karışan iş insanı Reza Zarrab'ın gözaltına alındıktan bir süre serbest bırakıldığını öğrenirsiniz. Mahkemenin kapısında aklınızdan geçen: "Oy felek felek kimina kurk kimina yelek"

Bu sefer bir günde değiliz, gün ortasındayız. Tarihler, 11 Mart 2014'ü gösteriyor. Çalıştığınız yerin telefonu çalar, arayan avukat, "Yaşam mücadelesini kazanamadı, öldü" diyor. Fotoğraf makineniz ve kameranızla Okmeydanı Eğitim ve Araştırma Hastanesi'ne koşarsınız. Aklınızdan geçen çaresizlik ve "benum ile de benum ile" sözüdür. Hastaneye

varırsınız. Annenler çığlık çığlığa. Kuiz kıyamet kopuyor. Bir anne polokuş ediyor. Hiç anlam veremezsiniz, donup kalırsınız. O çocuk Berkin Elvan. "Ah O'na yessir olsunlar, madag olsunlar" dersiniz.

Bu sefer ne gün ne de gün ortası. Henüz sabah saatleri. Görünürde sıradan bir gün. Oysa hayatın kırılma noktası belki de. Önce TV'de alt yazı görürsünüz. "Ankara'daki barış mitingine bombalı saldırı". Orda olabileceğini düşündüğünüz insanları ararsınız. Birinin telefonu kapalı. Diğeri açtı, konuşamıyor. Masa başından, işinizi takip etmeye çalışırsınız. Saatler biter, gün akşam olur. Bitmez ölüm ve hayatta kalma haberleri. Beyaz bir duvara bakarsınız, "Sahi bu ülkede hava ne zaman ayem* olacak?"

Kış ayları geldi, sobayı yakmak, agiş** ile sobayı karıştırıp ateşi gürleştirmek lazım. Şimdi de çok mu sıcak oldu? Akoşkayı*** yukarı kaldırın, içeri buz gibi bir hava girsin, derin bir nefes alalım. Eh bu kadar iş yaptıktan sonra elleri yıkayıp peşkir**** ile kurulamak lazım. Ne dişin mi koptu. Hemen askaneye***** çıkıp çatıya at ve diş duasını oku ki, dişin hemen çıksın. Hayır, akirluğa**** haber verme! ◆

---

*	güneşli, güzel, ferah
**	ucu hafif eğri demir çubuk
***	tahta pencere
****	havlu
*****	Evin üstünde ambar gibi kullanılan tahtadan alan
******	mahalle

Xavindz

Bir gün annemler, yengemler falan ziyarete gidecekler amcamın kızına, çıktılar yola ama bizi götürmüyorlar. Biz dediğim ablamla ben. Ablam ama ikiz gibiyiz aramızda bir yaş var. Tabi biz gitmek istiyoruz. Çünkü gidince kesin Xavindz yiyeceğiz, biliyoruz. Ağlamak, bağırmak, koşmak, kıyamet…

Sevile Özkan

Eskiden hayvancılık çok olduğu için köylerde inek, koyun, keçi bakıyorlardı. Hayvanları beslemek için yaylalara çıkıyorlardı. Her evde koyun yoksa bile inek, keçi bir şey olurdu. Hayvan olunca da süt olurdu tabi. Sütten yapılan yemekler bol olurdu. En çok yoğurt olurdu. Yoğurt yemeden geçen günümüz olmazdı neredeyse. Sütten yapılan yemeklerin bazılarıysa özel yemeklerdi. Öyle her zaman yapılmazdı. Benim için bu yemekler içinde Xavindzin özel bir yeri vardır. Xavindz nasıl yapılır bir anlatayım da benim için neden özel olduğunu da sonra anlatırım.

Xavindz yapmak için önce kaymak yapmak lazım. Malcı olmayanlar yani az hayvanı olanlar kaymağı günlerce az az biriktirerek elde ederlerdi. Ama malcıların evinde çok hayvan olduğu için genelde kaymak eksik olmazdı. Sütü kaymak yapmak için eskiler büyük bir kütüğü ikiye yarıp, bir yüzünü oyarak ağaçtan dikdörtgen bir tekne elde ediyorlardı. Bu teknenin altını tam ortasından delip, deliği bir tıpa ile kapatıyorlardı. Sütü sağdıkları zaman hemen tekneye dolduruyorlar ve bir iki gün soğukta bekletiyorlardı. Böylece sütün kaymağı ahşap teknenin yüzeyine çıkıyor, süt ise altta kalıyordu. Teknenin altındaki tıpayı açıp sütü bir kazana akıtıyorlardı. Böylece sütle kaymak ayrılmış oluyordu. İsterlerse o kaymağı yayıkta yayarak yağ haline getiriyorlardı. Şimdi çoğu sütü de kaymağı da marketlerden alır oldu gerçi. Neyse öyle ya da böyle kaymağı elde ettiğimize göre Xavindz yapabiliriz.

Kaymağı sobanın üzerine koyup pişirmeye başlıyoruz. Kaymak pişerken bir yandan yavaş yavaş mısır unu ekliyoruz. Mısır ununu ekledikçe bir güzel çevire çevire iyice yediriyoruz. Sonunda muhallebiye benzer bir hal alıyor. Muhallebi kıvamını aldıktan sonra bir beş on dakika daha sürekli karıştırarak kaynatıyoruz. Sürekli çevirmemizin iki sebebi var: Hem tavaya yapışmayacak hem de yağı üste çıkacak. Gerçi şimdi teflon tavalarda yapıldığı için yapışmıyor ama aynı tadı verir mi bilmem. Xavindz ağır, yağlı bir yemek olduğu için yanında yoğurt yemek lazım. Yoğurtla çok güzel gider yani. Hele bir de yaylalardaysanız, taze koyun yoğurdu yiyorsanız daha ne istersiniz.

Şimdi gelelim Xavindzin neden benim için özel bir yemek olduğu meselesine. Yıllar önce, çocukken işte, yayladayız. Bizim bir iki ineğimiz var o zamanlar. Nüfus da kalabalık olduğu için sağdığımızı direk süt olarak ve yoğurt olarak kullanıyoruz. Yani kaymağı da Xavindzi de ayda yılda bir görüyoruz. Bizim yayla Bilbilan'da, Xan'da. Benim bir amcamın kızı var onlar Fatmeçayir'da. Ama onların kalabalık malı var. Malcılık yapıyorlar yıllardır. Bir gün annemler, yengemler falan ziyarete gidecekler amcamın kızına, çıktılar yola ama bizi götürmüyorlar. Biz dediğim ablamla ben. Ablam ama ikiz gibiyiz aramızda bir yaş var. Tabi biz gitmek istiyoruz. Çünkü gidince kesin Xavindz yiyeceğiz, biliyoruz. Ağlamak, bağırmak, koşmak, kıyamet... Ihh! Nuh diyor, peygamber demiyorlar, bizi götürmüyorlar beraberlerinde. Bunlar düştüler yola biz düştük peşlerine, onlar kovalıyor biz takip ediyoruz. Dönün diye kışkışlıyorlar biraz geri kaçıyoruz sonra yine düşüyoruz peşlerine. Nihayetinde döndüremediler bizi. Ağlaya bağıra peşlerinden peşlerinden Fatmeçayir'a kadar gittik. Gittik ama gittiğimize de değdi. Belki daha güzel sofralarım da oldu sonradan ama orada yediğimiz o Xavindzin hala tadı damağımdadır. ◆

‘Viz’

Emmen kişer yatğin barge ana Astedzun hed xabre gu, indzi imanoğa, im madiyes ergentsenoğa deyi. Mek amisme ağav, ergu amis ağav, lernar inşnoğuk Astvadze madiyes ergentsenel çi. Yes indzi, “İsa indzi imanal çi, vetin ellim, kiç me modginam, indzi gimana” asti, denou vertin medz karin varan ela, geba Astvadzin hed xarbuş.

Elif Altunkaya

Loğum, amçigum, varas dzidzağoğun deyi. Viyela engernus modnan, heruntsa. Campu ardetsukniyes inçan. Madiyes kaşelov kaşelov dunn i yus kaluşi geba. Bidzig bidzig kalim gu, dune heruna campan ergena deyi. Ergena u daninoke ardetsukniyes desnun oç. Dune pobetsa, ture pats ai, meda. Dane ook ç’gar. Tera im mayris kurba kordzats teran şad me gedretsi. Dase ğat ai. Terin meg cote madis, megal cote terane gabesti. Ternan heruntsa heruntsa, inçag mades urav tere kaşetsi u kaşetsi. Ağadik şad kaşadzunim u tere terav. Ali tere dase ğat ai. Cote megal madis gabetsi. Ali kaşetsi kaşetsi, madiyes urav, tsave şadentsav, yes ter kaşuşe obel enel çim. Madiyes ispon meg meg kaşe gu, tsen me imatsi. Anguç teyi, daninoke dunn i yus gu kani. Ğarat ai, teriye joğvetsi, peçkon ne teyi. Yes al peçkoyin hedetin nesta. Nesta ama madvenus tsavan dağes gungel çigarim. İm mayres araç medav indzi desav, “ağçig inç genes hosa menenak” asats. “İnç enim mesadzim, şoğnam gu” asti.

Hedev hats uduşi hama depure varteyin, nestan. Yes, uradz madiyes desnun oç deyi, peçkoyin hedetiyan viyellel çim. İm mayres “ağçig vel depurs i yus aye, kale kedal pe, moliyadzik” asats ana kelxas dak çure inçav. “Madiyes uradza, tsav unim, kedale inç bes pernoğum. Himi teves desnoğun” deyi vertera. Kenatsi tarkan kedale arnoğum, madiyes jajel çigarim. “Himi inç enim? Mayris inç asoğum? ‘Tevit inç ağav’ deyi hartsenin ana?” Toğtoğatsi. Emmedeni midkes eyev, Kuyris tsen devi, “hosa lus çgo, kedale desnul çim, lus piyek” asti. Kuyres luse apun kedale arnuş eyev, tarkan kedalniye arav, depurn i yus darav. Yes al hedetiyan kenatsi, ali nestadz dağes nesta. “İnçi depurs i yus kal çes, hats udoğ çes ta?” asats, im mayres. “Udoğ çim, hopore dane oçxaron madzun giya, kağtsadz çim” asti, viyela turn i yus ela. Madvenus ure inçnu deyi bağ çeyin dage pernetsi. Kiç me ure inçav, tsave kiçatsav hedev tartsa, madiyes depalov depalov dunn i yus meda.

“Yes bargoğum, kunes eyev, yatağe peretsek” asti.

“Ter teza, inçi bargis gu, hivandes ta?” asats im mayres.

“Ça, as or hoparis male ver ai, hokis elav” aselu bes, im mayres açveniye dengets indzi put aav.

“İnçi xapes gu, male hoyive ver gener, tun perin meçe ç’gadi” asats ana ereses garmi korox ağav.

“Ça, kezi inçi xapoğum, me hoparis ça, anune inçiner moliyetsa, tux keloxin hopare go ana, anu male ver ayi” asti.

Yatağe perets, meçn i var meda, yoğane keloxsiver kaşetsi. Kun ellil çigarim, madvenus tsavan bargil çigarim. Yatğin meçe tarnam gu, açveniyes xepvil çin, oçxarniye harmim gu, bargim deyi. Yep kun ağadzim ç’kidim, yatğan vertera. Açvenus ardesukniyes kişnur. Niyazes madiyes teradzeni, engerniyes varas dzidzağeni gu. Şat vaxadze. Emmedana madiyes pernetsi, dağneni. Xore şunç me ari. Niyaz elluşe şad haz ai. Yatğin ergentsa, meçnas Astedzun hed xarbuşi geba.

“Astvats, inç gelli tsenes imatsi, madiyes garcin, inç gelli madiyes ergentsu, şad

kuzim ergena, engernus madiye ergena, im madiyes al ergentsu " aselov aselov kun ağadzim.

Emmen kişer yatğin barge ana Astedzun hed xabre gu, indzi imanoğa, im madiyes ergentsenoğa deyi. Mek amisme ağav, ergu amis ağav, lernar inşnoğuk Astvadze madiyes ergentsenel çi. Yes indzi, "İsa indzi imanal çi, vetin ellim, kiç me modginam, indzi gimana" asti, denou vertin medz karin varan ela, geba Astvadzin hed xarbuş. Ali imats oç ana, yes indzi, "Ta kidim Astvadzin anguçniye imanal çi, halivortsadza" asti.

İspan ergu şapat Astvadzin hede xabruşi hama karçudn i yus kenatsi egi. Meg semtana dane menenak menam ana, teriye madvenus gabetsi, ergena deyi kaşetsi gungetsa. Madiyes meg milim m'al elli ergentsav oç.

Meg or me karçudan gukam, madiyes al uradzin, im dade indzi desav. Tsen devets modn i yus, "usti kukas " asats. Uradz madiyes desnu oç deyi madiyes şabikis meçn i yus bahetsi.

"İnç bahes gu tevit, inçer genes asa hala "asats. Yes al;

"İnçik ça karçudin karin varan gina ai, tevis kesetsi, tsakmi deyi bed genim. Anu hama bahetsi" asti.

"Hala put enim, inçbes ağadza, pats aa tevet" aselu madiyes pernuşe meme ağav. Yes al, madiyes pats enim oç deyi teves kaşuşi geba ana uradz madvenis al aveli tsavetsav, yes al geba luşi. İm dade;

"Ka inç ağav, inçi kulas", asats. Yes al;

"Madiyes uradzin tun al kaşkeşetser al avali tsavetsav" asti.

"Tevit inç ağav,inçi uradza, karin vaynan ta engar?"

"Ça" asti. Ardesukniyes inçav. Luşes şadentsav.

"Madiyes ergena deyi turn i yus gabesti, kaşetsi. An hama uran" asti.

"Ka inç gases? madit inç aer asa hala me m'al!"

"İnç enim, madiyes garcin, viz xağal çigarim, vize pernel çigarim, axtin gu engernis indzi. Yes al madiyes ergana, xağe soy xağam deyi madiyes terov gabetsi kaşetsi, ispan uran.

"Essev xelk! asats im dade. "Vize soy xağuşi hama madid ergenutine çbidi, şad şad xağoğes, sorvoğes ki soy xağas. Aye kezi hed emen or meg saat me viz xağak. Xağe soy xağuşe sorvoğes. Tevit ure inçnu hana an ore gepçik gu. Aye himi kezi hed soy viz me şinik. Araç yuvarlağ bidzig pad me, me m'al çivi me kednuk" Glor bidzig padn u çivin mankale hartsuts im dade;

"Emmen or karçudin meçi medz karin varan i ver inçi kelledi? Asa hala."

"İnç hama ta! Astvadzin hed xarbuş gerta, madiyes ergentsena deyi. Karin varan gelle ta Astvadzin modignam, indzi soy imana deyi"

"Xosetsav ta kezi hed"

"Ça, inç xosoğa, Astvadze ç'go! Gonnar ana indzi hed xabregur. Aşğadik kenatsi egi, meg tsen me hanets oç. İm morn al "me m'al dua ene mi, Astvadze ç'go!" asağum. İm dade dzidzağelov;

"Astvadze go u Hamşesnak ç'kida. An hama kezi hed xabretsoç."

"İnçbes! 'Astvadze emmen şen kida' gaseni haba, inçbes Hamşesnak ç'kida!"

"Hamşetsi lizun me Astvadzan araç gar an

hama isa lizus çkida."

"İnç gases keloxes xarevetsav!"

"Medzenas ana astadzes anlamiş elloğes."

İm dadin hed emen or saat me viz xağuşu gebak, indzi erand me sorvetsuts xağe.

Hayres, "Araç engernut hed çor dağe ça, çeyin modig, papulig, tul hoğ kedek, anu varan xağtsek. Vize hoğn i var şad ammur xergoğ çes, gamats xergoğes. Tevit varan pernele vize engi oç. Tevet pos, meçkamadet kiç me nekev pernoğes ki vize tevit varan şidag gungi. Vize hoğn i var xergele şad tartsene mi, şad gamatsa xerge mi, dengvil çi. Şad şad xağoğes, xağale sorvoğes gaare" asats, vize apes tiyets; "himi tun xağa, yes serenim kezi."

Meç, lert, jilet, çatal, punt, yumruğ, viz, viz, viz, xergiç meg, xergiç ergus, xergiç yerek, xergiç çors, xergiç hink, xergiç vets, kalkti, mullet meg, mullet ergus, mullet yerek, xergiç meg, xergiç ergus, xergiç yerek, isa kezi kama.

İspan, yerek-çors şapat hedru xağtsak. İndzi sorvetsuts, soy xağuşi geba. Medz bidzig poloris inç ğadik enger gona, anost axtetsi. Engerniyes, "Kezi inç ağav? Şad soy xağuşi gebar" astin. Yes al:

"Tsezi bes ergen mad çunim ama şad xelkvor dad unim" asti. İndzi şaş şaş put ain, "isa inç gasa" deyi. Yes al "tuk ç'kidek as panes im dadov im arayis kağdnik a" asti. Arçina lalov viyelats dağnan dzidzağelov viyela....

An darestanun hedev kani dari antsav medis ça. Ergu dari araç, amare lem i ver kenatsadze, sa hekiyas keruşe andağ midkes eyev. Bidzi dağake bidzi ağçgenin top xağani gu. Mançiye "tenekeli araba" keşegun, "saklambaç" xağaguni. Zate umets viz xağale desa oç.

Ağçgenun hartsutsi:

"Tuk inçi viz xağaçek?"

"Vize inçina? Mek çkidik aman inçik" astin.

"İnbes çkidek! Xapemik mek bidzigutinnis şad xağaki gu, desadz çunek ta?" asti. Kiçme medz elloğ ağçig me:

"Yes kiçme kidim" asats. Morales averetsav. Vize mek avele şad xağaki gu. Himi bidzi ağçgenin moliyadzin.

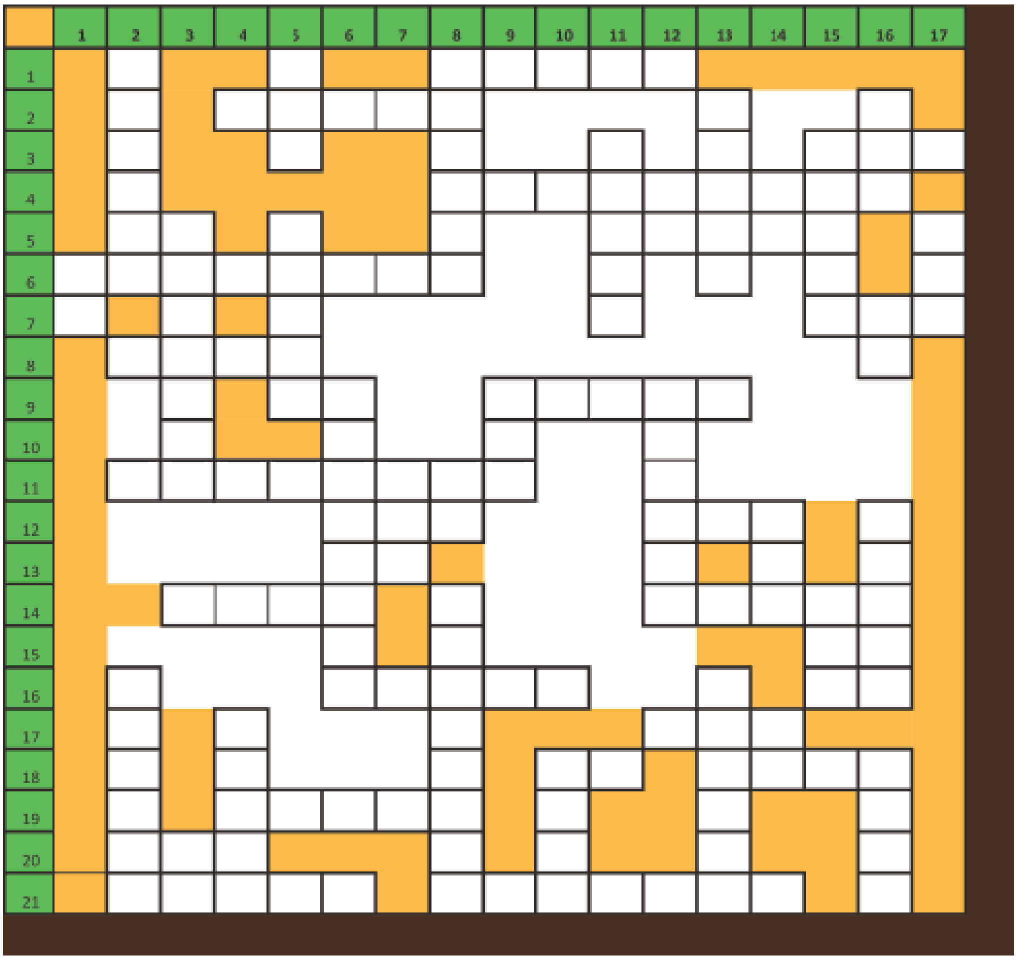
"Egek tsezi sorvetsenim. Araç vize şinik. Glor pad me, çivi me kednuk" asti. Pade arak xezarov gedretsak.

"Gedradz pade şad ergen, şad al garc elli oç. Dase santim e soy a" asti. "Uzoğe uyne tevin gyorai gedratoğ u pernele tejar elli oç" deyi xarat devi. Mexin keloxe uvakov gedretsak, padin meçn i yus tetev mednu deyi. Hedev gedradz padin meçgedağn i yus çivin keloxan xotuşi gebak.

"Çivin meçn i yus şad xotemik, pernuşi dağe şad mena" asti. Vize şinuşe tamnetsav, hedru soy papulig hoğ me kedak. An hoğin varan ağçgenun viz xağuşe sorvetsnuşi geba. Yes al xağale xağin siraniye temu midkes eyev oç. Yes indzi, "isa ispan molervoğa isa xağes, kerim meg dağ me menatoğ, balkim xağoğ, ağçig u dağa kella imanoğnun meçnan" asti. "Viz" e takidim hamşetsets xağa. İnternetin put ai, 'ispan xağ xağoğ go ta?' deyi, keda oç. İm engernis, as xağis "viz" gasin, mezma medziye "biz" gasin, şadn al mança dağake xağagun astin. Yes "viz"e imatsadze u "biz"e ç'kide. İnterneti Ardeletsi dağe me, "mek 'piçak moydi' gasik as xağis" asats. Xağe şad anun uni. Tuk inç u asuş kuzek an astek, ama xağe moleyimik, lem i ver ertak ana viz me şinetsek bidzi ağçignun u dağotse un devek... ◆

KİDKİDATSİ

SAĞDAN SOLA

1- Oyuncak ev, 2- Anız yakma, 3- Köpek, 4- Güzellik, 5- a) O gelsin, b) Özlem, 6- Hemşinli, 7- İmece (bu dergi), 8- Ad, 9- a) Kime-kimin, b) Alın, 11- Genç horoz, 12- a) Dağ, b) Bitki ıslağı, 13- Al, 14- a) Dar, b) Ham, 15- O, 16- a) Burnundan solumak, b) Yal "a" sı yok, 17- İste, 18- a) Kürek, b) Akşam, 19- Çorap topuğu, 20- Gel, 21- a) Eğirmek, b) Yayla evinin bir bölümü

YUKARIDAN AŞAĞIYA

1- Evet, 2) a) Salıncak, b) Böbrek, 3- Kapkacak, 4- Uzun, 5- a) Mısır dövme sopası, b) Az kalsın, 6- Bir cins diken, 7-Çare, 8- a) Kiraz ağacı, b) Şiş, c) Dayanmak, 9- Salkım, 10- İshal, 11- Kulak, 12- a) Erkeğe seslenme, b) Güneşlenmek, 13- a) Soğuk, b) Çarşı, 14- a) Soru imi, b) Toprak deler, c) Orjin, 15- a) Doğru, b) Kiraz, 16- a) Yuva, b) Gün, c) Diz, d) Boya, 17- Yeni

Bulmacayı doğru çözüp gordergisi@gmail.com adresine gönderen 2 kişiye Hemşin Kavalı hediye edilecektir.

oyun GOR

Bugüne kalamayan Oyunlarımız

Eğer o maçlardan birini dinlemek üzere radyo başına toplanmamışsak, köyün düzünde şu oyunlardan birini oynuyoruzdur kesin: Hamam Kizdi, Foli İçi, Pokhluği, Kukuluği, Binektob, Ateşluği, Pulluği veya Suluği.

İbrahim Karaca

56 yaşımda durup 46 yıl gerideki çocukluğuma baktığımda, hayal meyal seçebildiğim oyunlar geliyor aklıma. Televizyonun adını bile duymadığımız, mahallenin tek radyosunda Halit Kıvanç'ın sesinden büyük bir heyecanla maç dinlediğimiz günler. Eğer o maçlardan birini dinlemek üzere radyo başına toplanmamışsak, köyün düzünde şu oyunlardan birini oynuyoruzdur kesin: Hamam Kizdi, Foli İçi, Pokhluği, Kukuluği, Binektob, Ateşluği, Pulluği veya Suluği.

Hamam Kizdi (Hemom Kizdi): Dört veya beşer kişiden oluşan iki takım vardır. Takımlardan biri, yüzleri içeriye bakacak şekilde bir halka yapıp ellerini de birbirlerinin omuzlarına atarlar. Takımdan biri halkaya girmez, halkayı diğer takımdan korumak için bekçilik yapar, yani ebe olur. Diğer takım ne yapar? Bu halkaya çeşitli açılardan yaklaşıp sırtlarına binmek ister. Halkadaki birinin sırtına binen kişi, eğer ebe yakınındaysa ayaklarının yere basmaz. Çünkü ayaklar yere değdiği anda ebe onu ebeleyebilir (yani mayalayabilir). Ebe, halkaya yaklaşanı kovalar ve kime dokunursa (yani kimi mayalarsa) takımlar yer değiştirir. Oyunda bekçilik yapan ebe de binilebilir. Hatta bazen diğerlerinden önce binildiği durumlar olur ki, sırtındaki o ağırlıkla sağa sola koşturmak zorunda kalır.

Foli İçi: Foli, takım elemanlarının içine girdikleri bir dairedir. Aslında, fasülye gibi tohumları ekmek için toprakta açılan çukura foli denir. Bir merkezi ifade ettiği için, bu oyunda da bu adlandırma kullanılır. Oyun; üç, dört veya beşer kişilik iki takım arasında oynanır. Bir takım foli içinde dururken, diğer takım dışarıda durur. Foli içindekiler dışarıya çıkıp tek ayak üstünde sekerek diğer takım elemanlarından birini ebelemeye çalışır. Dışardakiler ise, foliye girmek ve orayı ele geçirmeye çalışır. Sekerek giden oyuncu ayağını yere bastığında, rakip takım elemanları ona tekme tokat girişir. Saldırıdan kurtulmak için ya foli içine girecektir veya foli içinden biri çıkıp onu kurtaracaktır. İçeriye tek kişi girse bile foli fethedilmiş olur.

Pokhluği (Poxluği) veya Boksi Bok: Yere dikilen bir çakıl taşı, başında bekleyen bir ebe ve ellerinde yassı çakıl taşları bulunan oyuncular vardır. Çizilen çizginin gerisinden atılan taşlar, yere dikileni vurmak içindir. Diyelim ki, attınız ve vuramadınız... Ebelenmeden koşup taşınızın yanına gelip üstüne basabilirseniz yeniden atmak için bir fırsatınız daha olmuş olur. Bunun için, başka birinin fırlattığı taşın hedefi vurması beklenir çoğunlukla. Çünkü Ebe taşı yerine dikmek zorundadır... Bu da size gidip taşınızı almanız için bir zaman kazandırır. Veya hedefini vurmayan taşlardan biri başka bir arkadaşın fırlattığı taş ile vurulursa, Ebe'nin yerdeki taşa dokunması gerekir, bu arada siz gidip taşınıza basabilirsiniz. Taşı yerden elle alamazsınız. Diğer ayağınızı kullanarak beriki ayağınızın üstüne çıkardıktan sonra yukarı fırlatıp elinizle yakalamak zorundasınız.

Kukuluği: Herkesin "Saklambaç" diye bildiği oyundur. Bir kişi Ebe olur, yüzünü duvara döner ve belli bir sayıya kadar sayar, bu arada diğerleri saklanır.

Saklanma işi bitince, Ebe "Kuku miii?" diye bağırır... Saklananlar ise "Kukuu!" diye cevap verir... Ve arama başlar. Ebe kimi görürse onun adını seslenerek kukulanmış olur. İlk kukulanan kişi Ebe olur.

Binektob: Bir kişi diğer takımdan birinin omzuna biner. Bir arkadaşı ise ona belli bir mesafeden mendil fırlatır, arada mendili kapmaya çalışan kişi ise omzuna binilen kişinin arkadaşıdır. Yukarıda olan mendili kapamadığında takımlar yer değiştirir.

Ateşluği: Birkaç metre aralıkla aynı hizada yan yana duran iki takım vardır. Bir kişi ileri doğru atılır (buna "dağa çıkma" denir) ve belli bir mesafeyi dolanarak takımının yanına dönmeyi amaçlar. Sonra çıkanın önce çıkanı ebelediği (mayaladığı) bir oyundur bu. Dağa çıkan kişi mayalanmadan geri dönerse "Ateş!" diye bağırır ve oyun kazanılmış olur.

Pulluği: Pul, bildiğimiz elbise düğmesidir. Bu oyundan dolayıdır ki, elbiselerin bazı düğmeleri hep eksiktir. Ceketlerin kol uçlarında sıralanan düğmeler, gömleklerin en altta bulunan düğmeleri, pantolonların arka cep düğmeleri, ceketlerin iç cep düğmeleri hep eksiktir. Kumarda değil ama "Pulluğinde" kaybedilmiştir. Ailemizden işittiğimiz azarın ve belki yediğimiz dayağın bir sebebidir pulluği. Bu oyun, İki veya daha fazla kişiyle oynanır. Pantolon, gömlek veya ceket düğmeleri düz bir çizgi halinde sıralı olarak yere dikilir. Geride "Birlik" denilen bir karış boyunda ve çerçeveye alınmış bir çizgi çizilir... Herkes elindeki Mila'yı belli bir yükseklikten bırakır, çizgiye en yakın olan Mila (Misket) oyuna ilk atış hakkını kazanan kişiyi belirler. Sırayla yerde dikilen düğmeler vurulup toplanmaya çalışılır. Sadece düğmeler değil, misketler de vurulabilir ve vurulan vurana bir pul (düğme) veya elinde bu bölümde birikenleri verir. Yerde tek pul kaldığında, eğer diğer pullar tek oyuncuda toplandıysa bütün diğer oyuncular onu "bekler" (yani yerdeki tek pulu vurmaz). Bekleyenlerden biri beklenen kişiyi vurunca, bu kez o beklenir.

Suluği: Bu oyun da düğme (pul) ile oynanır. Yerde bir karış çapında daire ve biraz uzağına düz bir sınır çizilir. Sınırda dizilen oyuncular sırayla daireye doğru düğme (pul) atarlar. Her oyuncu, parmağıyla pulları daireye doğru vurarak sokmaya çalışır. Herkes daireye sokabildiği pulun sahibi olur. Pulların, daire çizgisine değmemesi yani daireye tamamen girmesi gerekir. Eğer değerse, o oyuncu o elde kazandığı pulları diğer oyunculara bırakıp oyun dışı kalır ve sonraki eli bekler. Suluği oyunu, genellikle misket (Mila) bulunamadığı için "Pulluği" oynanamadığı zaman oynanır. Çünkü ya cam misket alacak paramız yoktur veya köyde misket alacak yer yoktur. ◆

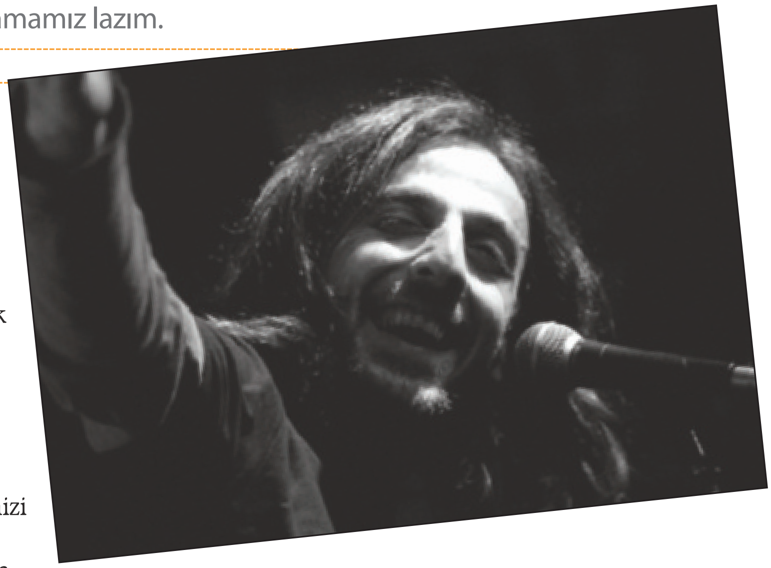
GOR

kitap

Bizim Kazım sevdamız…

Kazım'ı anlatan bir kitap yazmanın zorluğu da burada sanırım. Çünkü kitap bir biyografi olmaktan çok onun etrafındaki bu halenin sırrını aramak zorunda kalacaktır. Garip bir ironi, Kazım'ı anlatmak için kendimizi anlatmak durumundayız. Onu niye sevdiğimizi açıklamamız lazım.

Cemil Aksu

Karadenizliler için bir milat gibi Kazım... Sanki hepimiz onun "şair ceketi"nin cebinden çıkmışız. Müzik desek, kültür, dil desek cümle hemen Kazım'dan önce/sonra diye ikiye ayrılıyor. Bizi güne çıkarmış, ama öğlen güneşinin göz kamaşmasında yitip gitmiş; dünyada bir yere. Biz kendimizi onun adıyla anlatmaya başlıyoruz ama. Her birimizin bir Kazım'ı var, hepimizin de bir Kazım'ı var.

Niye böyle...

Kazım'ı anlatan bir kitap yazmanın zorluğu da burada sanırım. Çünkü kitap bir biyografi olmaktan çok onun etrafındaki bu halenin sırrını aramak zorunda kalacaktır. Garip bir ironi, Kazım'ı anlatmak için kendimizi anlatmak durumundayız. Onu niye sevdiğimizi açıklamamız lazım.

Uğur'un "Kazım'ın Sevdası"nı okurken bir kez daha anladım bunu. Uğur da, kitapta Kazım'ı anlatanlar da aslında bunu yapıyor.

Uğur, yıllarca biriktirip sakladığı, ince bir Kazım ve gazetecilik sevgisinin delili olan, Kazım yaşarken gazete ve dergilerde yayınlanan söyleşiler, Kazım'dan sonra sessiz kalmış en yakın arkadaşlarıyla ve ailesi ile yaptığı görüşmeler üzerinden Kazım'ı anla(t)mış. Fakat kitap sadece Kazım'ı anlatıyor dersek eksik olacak; Kazım'la beraber bir dönemi, bir dönemin gençlerinin arayışlarını, arayışları peşinde koşarken çektikleri sancıları, inişleri ve çıkışlarını da anlatıyor. Ve bunu olabildiğince kendini geride tutarak anlatmaya gayret etmiş, Uğur. Kazım'ın mütevazılığına gölge düşürmemiş...

Kazım'ın hayatını hepimiz az çok biliyoruz. Başa bela bir şeydir bu az çok bilmenin yüzeyselliği. Ne kimi sevdiğini ne de niye sevdiğini bilmezsin. Kazım'a duyulan sevgi(ler) de bu eksiklikle malul. Kazım'ı çok sevdiğini iddia edenler Kazım'ın dertlerinden bihaber. Kazım'ın Sevdası, Kazım'a olan sevgimizin yüzeysellikten kurtularak, Kazım'ı anlayan, onunla hemdert olmamıza yardımcı olacak bir kitap.

Kazım'ı unutmamız elbette çok zor. Fakat hatırlamak da zor bir şeydir. Nitekim zaman zaman bu zorluk kendini gösteriyor. "Ben bir müzisyenim, ondan sonra bir Karadenizliyim ama hepsinin ötesinde bir devrimciyim. Ve gerçekten doğru bildiğim bir şeyi ortaya koymaktan çekinmem" cümlesi bileşenlerine ayrılarak, herkes farklı bir yerinin altını çizerek hatırlıyor mesela... Kazım ve arkadaşlarının arayışları ile bizim (şimdiki) arayışlarımız birbirine geçiyor.

Kazım'ı hatırlamanın benim açımdan doğru yolu, 90'lı yılların üniversite gençliğinin devrimci mücadelesi içinde

Hepsinden öte devrimciyim diyen Kazım'ı hatırlayanlar, Lazcayı, Hemşinceyi yaşatmak için çaba harcayan Kazım'ı unutuyor. Trabzonspor marşını söyleyen Kazım'ı hatırlayanlar, yeşili ve maviyi yok etmek isteyenlere isyan eden Kazım unutuyor.

elinde gitarıyla kendi akacağı mecrayı arayan bir Kazım'ın "devrimci şarkılar" yerine "Lazca şarkılar" söylemesini ve böylece bir çığ koparmasını anlamaktır.

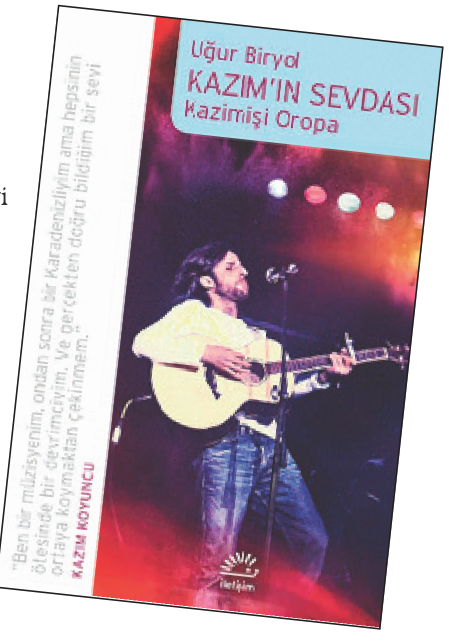
Bana göre Va Mişkunan hiç tartışmaya yer bırakmayacak kadar devrimcidir. Sözleriyle devrimcidir, "Dilimiz ölmeyecek, ölmeyecek, ölmeyecek" derken ya da "Haydi diyeceksin Ernesto gibi/Gidelim/Yıldızların çok olduğu/Bir gökyüzü altına" derken. Arkadaşlarının anlattığı gibi, Kazım belki de Bono olmak istiyordu, Pink Floyd gibi bir grup istiyordu, popülerlik bakımından değil, müzikalite bakımından ya da ikisi bakımından da. Daha uzun yaşasaydı belki de olacaktı. Ama yolu Lazlara, Hemşinlilere, Karadenize saptı.

Va Mişkunan Lazca ilk albüm değildir, Kazım'dan önce de Lazca albümler –o günlerde tabii ki kasetler- çıkarılmıştı, ama bunlar "yöresel müzik" sayılmıştı. Va Mişkunan, bir bakıma kültür alanını hegemonyaları altında tutan ve bu tür çalışmaları "(mikro)milliyetçilik" olarak görme eğiliminde olan solcuların mahallesinde, ilk kez Lazca, hem de rock modunda bir albüm olmasıyla yeni bir şey yapmıştır. Hepsinden öte devrimciyim diyen Kazım'ı hatırlayanlar, Lazcayı, Hemşinceyi yaşatmak için çaba harcayan Kazım'ı unutuyor. Trabzonspor marşını söyleyen Kazım'ı hatırlayanlar, yeşili ve maviyi yok etmek isteyenlere isyan eden Kazım unutuyor.

Kazım'ın yolu Karadeniz'e saptı dedik. Sapma doğru kelime değil belki de... "Ben sadece ben olmak istiyorum"sa, eğer sevdiği şairlerden bir olan Rimbaud'un dediği gibi, "bir başkası olan ben"in içinden geçen yoldan geçmek zorundayızdır. O yolun dolambaçlarıyla, kompleksleriyle cebelleşmek zorundayızdır. Boşuna söylenmiş olamaz, "devrim ya ruhunuzdadır ya da hiçbir yerde" sözü. Kazım'ı anlatmaya nasıl kendimizi anlatarak başlıyorsak, onu okumak/konuşmak da aslında kendi ruhumuza iyi geliyor.

Tekçi ulus anlayışına dayalı bir toplum yaratmaya yönelen egemenlerin,"kültür ve medeniyet" olarak ortaya koydukları ilkelere, dil ve yargı kurallarına, giyim kuşam tarzına ve benzeri standartlara uymayanları görgüsüz, medeniyetsiz, görmemiş, cahil, kısacası yabanilik (hayvani anlamını içerecek biçimde) olarak kodladığı insanlardı(k). Bu "yabanilik" baskısının bir komplekse dönüştüğü, eksilttiği, yaraladığı...

Kazım'ın ve belki diğer bütün "şair ceketli çocuklar"ın sırtlandıkları popülerlik illeti bizim ruhumuzun hastalıklarıdır ve belki bu yüzden iyiler erken ölüyor. Şimdi artık iyileştik sayılır. TRT'de bile Lazca, Hemşince şarkılar yayınlanıyor artık. Bir zamanlar "yabancı"nın yanında konuşulması ayıp olan diller, sokakları şenlendiriyor, televizyonlarda ardı ardına klipler dönüyor. Fakat bütün bunlar Lazcanın ya da Hemşincenin kuruyup yok olmaktan kurtulduğu, asimilasyonun son bulduğu anlamına gelmiyor. Kazım'ın hikayesini okurken, aslında Kazım'ın ve arkadaşlarının açtığı yoldan çok fazla ileri gidemediğimizi de görüyorum. ◆

Kazım'ın Sevdası, Uğur Biryol, İletişim Yayınları, 2015

UNNEVUŞAN İNÇAK MERNUŞE HAMŞETSETS ABRUŞE

Kiç al ta ellir bazi, dane mom, bab ya da morbet çunnoğ al gunnar, aner dağan orotskove ardn i yus, erzevarn i var hedvenin danegun. Vore tadir vore dağin putgener.

Yusuf Vayiç

Avalu garkevuşe, neşanlu elluşe, abruşe inçbes gellir, kidatsadzis çak keyuşe medore gu. Hama şad naçiye gu, ter a naçeyigum. Ad ored meg harsnets me Hikmet'ove tem egak. Hikmete GOR'in ama inç kiyoğes as campu deyi hartsuts? Kiçme xabretsak hedev, dağotse unnevuşan inçug halivornuşn u mernuşin oxte inç u adet go gartsadzit çak kiya asats. Yes al keruşi geba, erapnel garnoğum ta, ges campu obol enoğum ta ç'kidim.

Aranç gendotse dağa unnuşan gepçoğum. Hedev dağotse gartuşe, hedev al kaynan, amran, aşnan, tsemran abruşe, taduşe, adetniye, megal al inç u go, inç u kidim, polores medzoun al hartsenelov napir enoğ keruşi tadoğum. Yep tamnigum, inçbes gelli ç'kidim.

UNNEVUŞ, TSENGUŞ, DZENUŞ, TORNUŞ

"Orti indzi ku tsaved ardin pernets, egi dunes, kezi unnatsi"

İm daraganis elloğ martike isa xabares şad imatsadz gellin. İm daretsas bidzigniye mezi çak imatsadz elliçin. Avale gendike ergu dag ağadz oxtunakn al ardoun, erzevarnun tadegun. An ama şad oxtunak dağan unnuşin oxte pobelu gedrir, kengir.

Avale emmen kağ, çellir ergu yeek kağin meg, dağa tornuşin pane kidanoğ genik gonnar gu. Genoçe tsave perner hana an genoçe tsen gudani ergudak genoçe tsengetsenegur. Himigu bes doxtor moxtor ç'gar kağanuke. An ama dağa unnale şad mernuş gellir. Dağakn al gendikn al mernegun. Genige dağan unnar hedev, dağan poxvesnegun, temiz bezime patteguni. Poxvetsenegun asti na xoş himigu bes banyo ç'gar u dane giyagutse ya da peçkoin mod lagenin meç levanagun dağan işta. Andi hedev orotske unnani hana oretske teneguni. Orotske çunnani hana vore tergitsan garneni vore kidanoği me şinel gudani. Avale orotske ovele vore mamiye vore mariye nani dalov "nani gudila nani, ture tskim şune dani" aselov, vorn al uruş xağer aselov dağotse kun teneguni.

Dağa unnatsadz genoçe inçug karsune eller ard, erzevar xergeçen. Genige mesi hana gergina gu, hivandna gu gaseni. Karsun or antsnir hedev parad oriye gamats gamats ardi, erzevi taduşi gepçeguni. Deniye gaabaluğ gellir, emmen dan ya halivor barav, ya morbet me gonnagur. . Morbet astadzes oxt-ut daragan ağçig manç dağa gellir. Palul dağan ya halivor- barvun ya morbetin mod vartenegun inke gertan taduş. Dağan lar hana morbete tsengudar, dağin mare kukar dağin carin put gener. Gudesner, xemesnegur dage serpegur, ali paluler, gertar taduş. Hedev hedev kanime amtskan ellir ana, morbete dağan ardn i ver, erzevarn i var mare modn i yus al danigur. Kiç al ta ellir bazi, dane mom, bab ya da morbet çunnoğ al gonnagur, aner dağan orotskove ardn i yus, erzevarn i var hedvenin danegun. Vore tadir vore dağin putgener. "Dağin moran giyadz gatin hodin, otse kuka, dağin piyane mednu gu" gastevir, andi şad vaxegun ama yes ispan incik elluşe imatsadzçim.

Sağtiyan gasaki avale, nayilonan gedregun, meçn al ergu yerek hadig şor tenegun, dağotse bezgin gabeguni. Dağan varan i var aviyer hana, sağtiyane, şoriye hanel lavanan gu, tsokmir hedev ali panetseneguni. Dağan hivandnar hana doxtor ç'gar daneni, pore tsavir hana şarbat xemetsenegun, keloxe tsavir hana, vore pancare, vore korduğke, vore dzevağnetse tire dağin cagdin gabeguni. Sariluğ ellir hana hoğan soxi lemani meg nebat me hanegun, anu çure kintn i ver kaşel gudani. Vorn al uruş tağ kidanoğ mart ya da barav

gonnagur, anots şinats tağiye bidatsenegun. Dağan şidgetsav ta şidgetsav, şidgetsav oç ta a, al enuşi inçik çgonnar. Al megale abretsena gu mernetsena gu Astedzun apun gellir. Avale doxtor ç'gonnuşan himigunas al şad dağa mernigur.

Abroğ dağake xabruşi gepçeni hana ye ma(yr), baba, babi, mami aşuşe sorveguni. İnçug maktap gepçeni şade Hamşetsnak xabreguni. Turkça xabruşe şade maktabin sorveguni. Himigu oxtas san-sanuhink dari araç dağake maktabin tejarutin kaşinoç, vaanin dzidzağvioç, erand Turkça xabrel garnan deyi kağannuks al denoun dağotse hed Turkça xabruşi geban millates. Tuk al kidek bidzik dağake aranç poçuşi gepçigun, poçuşin hedn al kaluşi. Kaluşi gepçele dağin tevoun madoun pernen "doooda..., doooda..." gaseni. Mame, babe vornu elli "anu mame yessir elli, anu babe madağ elli" deyi haz genen. Mar u dad medzoun mod dağotse sirel korke arnelu haz enel erand xabar asel çigareni, ayiber.

Avale himigu bes ergu-yerek dağa ça, oxt-ut hadig, vore dase, dasnuhink hadig dağa unnoğ dun gonnagur. Mança dağa gonnar oç hana elliçer. Oçxenotse keşetsnoğe mança dağan a deyi medoreguni. Anu hama inçag manca dağa ellir dağa geneni, ali al ta ellir oç marte memal garkegun. Bazi al manç ağçig zate dağa elliçer, ençağe ocağe antsnioç soye devam ena deyi, illa al mança dağa elli deyi gendike inke teviyove martotse garkegun. Martotse "cuça" elluşin avdalçeni, gusure gendotse kednegun. Aman kanime danum garkevoğ mart gonnagur. Ergu-yerek poxnak meg martun mode gabreni. İm metkisa tergetsu kaği ergu axpar erguskan danum garkevetsan oç u megalin dağa ağavoç, edisoğe vatsune viyantsadz dadin takrar garketsin ta oçxin mança dağa gonna. Astvadz varetsav haral u himi andi tor unin u ocaxe perna gu.

Himi, "Cuça" inç asuşa gasek ta? Keloğes antsadz meg pan me asim. Sanuut-sanuine daragane, ter garkevadz çe. Meg or me dane nestadzim. Tergitsin hengem hengem xabroğ genig me mer dunn i ver nestuş eyev. İsti laf indi laf aav mezi dzidzağetsuts. Edisoğe im garkevadz çelluşis varan pobetsav. 'Da orti' asats, 'inçi garkeviçes?' 'Oğogin' asti, 'acele çunim, meg or me garkevigum habat'. 'Da orti, ook "cuça" ellisoç' asats. Yes meme gung menatsi. 'cuça' inç asuşa ç'kide. Hartsutsi oğoginin,'cuça inç asuşa?' Dzidzağelov, 'orti asats yes ertam hedev ku maris hartsenes gu' asats. Ali kiçm al laf aav hedev, oğogine viyelav campa tiyak kenats. Kenats hedev yes al im mores hartsutsi, 'ye ma(yr) cuça inç asuşa?' İm mare, 'orti' asats 'dağa şinel ç'garnoğ martun cuça gasin' asats.

Unnevuş; gonnuş, ç'gonnatsats dağnan gonnuş asuşa.

Tsenguş, tsenges hana unnatsadz gellis. Tsenguş xabare martu ama astevilçi, şade şenoun ama gastevi ama hona hosa " ... genige mança dağa tsengadzuni" gasen. Al şade ".... Genige dağa unnatsadza" gasin.

Dzenuş; Dzenuşe govoun hama gastevi. " Ka imatser ta? Neketunotses gove dzenadza, çoloz me unnatsadza" gastevir. "Ek ellir na soy gellir baheguni. Açarn al medzentsenin hana erzevin herg genin" bes xaberdak xabrevir gu.

Tornuş; Tuk al kidek, done harse dağa unna hana an dağan done halivorin u barvun tor gelli. Anama ata ç'kidim ergudak genoçe dağa unnale engiyoğ gendotse tornetsenoğ gasin. İm kağin (xigo) rametli Kekece, ternu taa kağetsets şadin tornadz uni.

Aspadz tsezi al toroud tore desetsena.

İsa kiris ededtiyan, dağotse gartuşe gartsadzis çak keruşi tadoğum. ◆

Ders 3

Mahir Özkan

GELECEK ZAMAN KİPİ

Gelecek Zamanda Olumlu:

Hemşincede gelecek zamanda fiiller köklerine '-oğ' eki getirilerek çekilir. '-oğ' eki bitişik yazılır ve arkasından kişi eki getirilir. Kirel /kiruş, sorvil/sorvuş ve xağal/xağuş fiillerinin çekimleri aşağıdaki gibi yapılır.

	krel/kiruş yazmak	sorvil/sorvuş öğrenmek	xağal/xağuş oynamak
yes ben	ki(r)oğum yazacağım	sorvoğum öğreneceğim	xağoğum oynayacağım
tun sen	ki(r)oğes yazacaksın	sorvoğes öğreneceksin	xağoğes oynayacaksın
an o	ki(r)oğa yazacak	sorvoğa öğrenecek	xağoğa oynayacak
me(n)k biz	ki(r)oğuk yazacağız	sorvoğuk öğreneceğiz	xağoğuk oynayacağız
tuk siz	ki(r)oğek yazacaksınız	sorvoğek öğreneceksiniz	xağoğek oynayacaksınız
aner onlar	ki(r)oğun yazacaklar	sorvoğun öğrenecekler	xağoğun oynayacaklar

as kişer tiyatro ertoğum: bu gece tiyatroya gideceğim
kal şapat xopa camportoğuk: gelecek hafta hopaya seyahat edeceğiz

Gelecek Zamanda Olumsuz:

Hemşincede gelecek zamanda fiiller olumsuz yapılırken olumsuzluk eki '-ç' kişi ekinin önüne getirilir.

	krel/kiruş yazmak	sorvil/sorvuş öğrenmek	xağal/xağuş oynamak
yes ben	ki(r)oğçim yazmayacağım	sorvoğçim öğrenmeyeceğim	xağoğçim oynamayacağım
tun sen	ki(r)oğçes yazmayacaksın	sorvoğçes öğrenmeyeceksin	xağoğçes oynamayacaksın
an o	ki(r)oğça yazmayacak	sorvoğça öğrenmeyecek	xağoğça oynamayacak
me(n)k biz	ki(r)oğçik yazmayacağız	sorvoğçik öğrenmeyeceğiz	xağoğçik oynamayacağız
tuk siz	ki(r)oğçek yazmayacaksınız	sorvoğçek öğrenmeyeceksiniz	xağoğçek oynamayacaksınız
aner onlar	ki(r)oğçin yazmayacaklar	sorvoğçin öğrenmeyecekler	xağoğçin oynamayacaklar

yes as kirkes gartoğçim: ben bu kitabı okumayacağım
aner as dari şampiyon elloğçin: onlar bu sene şampiyon olmayacaklar

Not: Başına 'gı' veya sonuna 'gu' almayan düzensiz fiillerin gelecek zaman çekimlerinde kökleri şimdiki zamandaki köklerinden farklı olur.

	Hemşince Şimdiki Zaman	Hemşince Gelecek Zaman
kidnal / kidnuş bilmek	kidim biliyorum	kidanoğum bileceğim
unenal / unnuş sahip olmak	unim sahibim	unnoğum sahip olacağım
garenal /garnuş ...e bilmek	garim ...e bilirim	garnoğum ...e bileceğim

im xatires yep kidanoğa: benim hatırımı ne zaman bilecek
medzenam ana ergu dağa unnoğum: büyüyünce iki çocuğa sahip olacağım
yerek amsun meç gartal garnoğum: üç ay içinde okuyabileceğim

ÖZNE YÜKLEM UYUMU

Çoğu Hint-Avrupa dilinin aksine, Hemşincede özne ile yüklemin tekillik/çoğulluk bakımından uyumu Türkçedeki gibidir.

a) Herhangi bir sayıda ya da miktarda olduğu belirtilmiş özneler çoğul eki almaz:

hing ator: beş sandalye, hosa şad kirk go: burada çok kitap var. Beş sandalyeden bahsedildiği halde ator sözcüğü tekildir. Çok kitaptan bahsedildiği halde kirk sözcüğü tekildir.

b) hadig : tane ve hoki : kişi sözcükleri Türkçedeki gibi kullanılır.

kani hadig: kaç tane, kani hoki: kaç kişi, çors hoki eyev: dört kişi geldi, ergu hadig xendzor kuzim: iki tane elma istiyorum.

OLMAK FİİLİ

Olmak fiili (ellel /elluş) her açıdan Türkçedeki gibi kullanılır.

Olumlu

	Hemşince	Örnek
yes	gellim	emmen tsemer hivant gelim / her kış hasta olurum
tun	gellis	kelxus dart gellis / başıma dert olursun
an	gelli	an marte şad gelli /o adam fazla oluyor
mek	gellik	kirk gartak ana mart gellik /kitap okursak adam oluruz
tuk	gellek	xendum gellek / mutlu olursunuz
aner	gellin	aner mezi axpar gellin / onlar bize kardeş olurlar

Olumsuz

	Hemşince	Örnek
yes	elli çim / çellim	tun ellelu yes al elli çim / sen olmadan ben de olmam
tun	elli çes /çellis	inçi indzi enger elli çes / neden bana arkadaş olmuyorsun
an	elli çi /çelli	as panes ku astadzid bes elli çi / bu iş senin dediğin gibi olmaz
me(n)k	elli çik /çellik	şunin hede şun elli çik / köpekle köpek olmayız
tuk	elli çek /çellek	tuk mart elli çek / siz adam olmazsınız
aner	elli çin /çellin	mezi xesim elli çin / bize akraba olmuyorlar

SAHİP OLMAK FİİLİ

Sahip olmak fiili düzensizdir. Şimdiki zamanda başına 'g' veya sonuna 'gu' eki almaz. Türkçeye daha çok var/yok olarak çevrilen bu fiil, İngilizcedeki 'to have' fiili gibidir. Olumsuz yapılırken başına '-ç' alır.

	olumlu	olumsuz
yes	unim	çunim
tun	unis	çunis
an	uni	çuni
me(n)k	unik	çunik
tuk	unek	çunek
aner	unin	çunin

dun unim: evim var
şad poğ çunis: çok paran yok
jamanag çuni: zamanı yok
asor şad pan unin: bugün çok işleri var

VAR / YOK

	Şimdiki Zaman		Geçmiş Zaman	
	tekil	çoğul	tekil	çoğul
var	go	gon	gar	gani
Yok	çgo	çgon	çgar	çgani

◆

VÜCUDUMUZ

vücut : ontsk
deri : morti
hayvan derisi : gaşi
ten : marmin
kemik : oskor
et : mis
baş : kelox
saç : maz
tüy : mazig
ense : dzordzag
boyun : cid
alın : cagad
yüz : eres
göz : açvi
kaş : enkvi
burun : kint
kirpik : tertebusk
yanak : tuş
ağız : piyan
dudak : bebruk
diş : agra
kulak : anguç
çene : çenga
kol, el : tev
avuç : cang
avuç içi : ap
parmak : mad
dirsek : armug
diz : dzung
pençe : tat
bacak : bacaxa
ayak : otk
topuk : ge(r)ung
kalp : sird
ciğer : cigar
akciğer : tok
karın : por
öd : ud
böbrek : iligam
bağırsak : pori cicu
g.t : or
popo : bezduk

HEMŞİNCE YAZMANIN ABC Sİ

GOR dergisi olarak, Hemşince için bugüne kadar önerilen alfabeler ve International Phonetic Alphabet (IPA) kriterlerini veri alarak, aşağıdaki harflerden oluşan, mümkün olduğunca sade bir alfabeyi kullanmayı tercih ettik.
GOR'da yer alacak yazılar aşağıdaki harf ve yazım kurallarına göre tashih edilecektir.

HARFLER			ÖRNEK KELİMELER
A	*1 a	:	arç "ayı", aver "bozuk', ali "yine", an "o", aman˜oman "kap", aman "öyle"
B	b	:	bağ "soğuk", bedenuş "beklemek", bidzig "küçük", budzeg "yaban arısı"
C	c	:	caxkuş "yarmak", cermag "beyaz", cicu "solucan", cor "çamur", cut "salkım"
Ç	ç	:	çapuş "ölçmek", çepuşke "yaranın kabarması", çinçxaluş "ip yumağının dolanması",
D	d	:	dandz˜dondz "armut, deşgar "dışkapı", diz "kene", dodig "sepet ayağı"
E	e	:	egi "geldim", elluş "çıkmak", enguş "düşmek", ergink "gökyüzü"
F	f	:	ferengul ˜ farsunka "ambar kilidi, kilit" ferferuş "hızla esmek"
G	*2 g	:	gargeduş "yamamak", genig "kadın", geyiç "taşıyıcı", giv "sakız",
Ğ	ğ	:	ğarat "çabuk", ğolopa "ham-olgunlaşmamış yeşil kabuklu ceviz"
H	h	:	hats "ekmek", helun "boncuk", hivand "hasta", hort "dana", hund "tohum"
I	ı	:	Hemşince'de /ı/ sesi yoktur, Türkçeden geçen kelimelerde nadir olarak kullanılır.
İ	i	:	igun "akşam", im "benim", inatin "ötede", isatis "beride"
J	j	:	jajuş "hareket ettirmek", jemnuş "yetişmek", joğvuş "toplamak"
K	*3 k	:	kar "taş" , kal "kurt", kar "kuzu", kelox "kafa", ked "dere" , kint "burun"
L	l	:	lag "köpek yalı", ler "yayla", lizu "dil", lobiya "fasülye", luş "ağlamak",
M	m	:	mart "adam", mernuş "ölmek", mina "bizden", mozi "düve", mux "duman"
N	n	:	nağ "dar", neşan "nişan", niyaz "rüya", nor "yeni", nuzul "felç"
O	o	:	obol "bırak", odk "bacak", omar˜amar "yaz", or "gün"
Ö	ö	:	/ö/ sesi Hemşince'de yoktur, Türkçeden geçen kelimelerde nadir olarak kullanılır.
P	p	:	pats "açık", peşok "ufantı", piyan "ağız", pos "düz alan", putenuş "bakmak"
R	r	:	ertuş "gitmek", cortuş "yolmak" /r/ sesi Hemşincede kelime başlarında nadir yer alır.
S	s	:	sar "dağ", serpuş "silmek", siyoğ "bir cins geniş yapraklı ot", sorvuş "öğrenmek"
Ş	ş	:	şaş "şapşal, aptal", şebesnuş "vurmak", şim "kapı eşiği", şoğvuş "yoğurmak",
T	t	:	tat "pençe", tetu "ekşi", tiz "karış", tuxulig "esmer", tandzre "katı-yoğun"
U	u	:	uduş "yemek", urpat "cuma", usti "nereden", uzuş "istemek"
Ü	ü	:	/ü/ sesi Hemşincede yoktur, Türkçeden geçen kelimelerde nadir olarak kullanılır.
V	v	:	var "acı", ver "yukarı", vijiğ "bir koyun cinsi", vordağ "nerede",
Y	y	:	yaşiğ "tahta sandık", yes "ben", yixme "eğrelti otu", yux "böğürtlen"
Z	z	:	zate "hiç", zermax "bir cins ot", zibil "kırıntı", zongag "çan",
X	*4 x	:	xavağ "üzüm", xağ "oyun", xelk "akıl", xiyar "salatalık", xod "ot"
TS	*5 ts	:	tsak "yavru", tsen "ses", tsi "at", tsun "kar", tsoyn "buğday"
DZ	*6 dz	:	dzag "delik", dzepuş "tıkamak", dzidzağuş "gülmek", dzov "deniz", dzung "diz"

*1- Hemşincede /a/ harfi, biri arç "ayı" aver " bozuk" kelimelerindeki gibi telaffuz edilen, diğeri de ali "yine", andi " ondan" kelimelerindeki gibi daha yumuşak telaffuz edilen "a" olmak üzere iki şekilde telaffuz edilmektedir.
*2- Hemşincede "g" harfi, biri geyiç "taşıyıcı", gargud "dolu" kelimelerindeki gibi telaffuz edilen, diğeri de özellikle /g/ harfinden sonra /e/ harfi geldiğinde genig "kadın", gedric" erkek" kelimelerindeki gibi daha kalınca telaffuz edilen "g" olmak üzere iki şekilde telaffuz edilmektedir.
*3- Hemşincede /k/ harfi, biri kar" taş", ked " dere" kelimelerindeki gibi telaffuz edilen, diğeri de özellikle /k/ harfinden sonra /e/ harfi geldiğinde kelox " kafa", kedal "kaşık" kelimelerindeki gibi daha kalınca telaffuz edilen /k/ olmak üzere iki şekilde telaffuz edilmektedir.
*4- Hemşincede işlek olan ve genizden gelen hırıltılı (art damaksıl,sürtünmeli) ses karşılığı (üzüm, akıl, toprak, oyun kelimelerinin Hemşince karşılıklarının ilk sesi) hangi işaretin kullanılacağı konusunda tereddüt vardır. Türkiye Türkçesinden gelen alışkanlıkla bu ses karşılığı genellikle "ğh" işareti kullanılmaktadır. Ancak IPA'da genizden gelen bu hırıltılı ses karşılığı /x/ işaretinin (xavağ: üzüm, xelk: akıl, xod: ot, xağ: oyun) kullanılması gerekmektedir. Bu akademik kriterden hareketle /x/ işareti, Farsça-Arapça (Transkripsiyonda) , Azerice, Lazca ve Kürtçe'de bahsedilen sesi karşılar. GOR yazarının özellikle /ğh/ harf ikilisini kullanmayı tercih ettiği yazılarda, yazarının tercih ettiği şekli yayımlayacaktır, diğer yazılarda bu ses karşılığı /x/ işareti kullanılacaktır.
*5-*6- Bu iki ses için Latin Alfabesinde tek işaret bulunmadığı işin /ts/ ve /dz/ işaretleri kullanılmaktadır.

GOR

SONBAHAR 2015

3

Kapak fotoğrafı: Şerif Sarı